

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Літаратурна - мастацкая і грамадзка-
політычная часопісь—орган Ц. Б. Усе-
беларускага аб'яднання пісьменьнікаў
і поэтаў „Маладняк“

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

Ш. Галавача, А. Звонака, В. Каваля, Я. Ліманаўскага, А. Моркаўкі.

Год выданьня шосты

Сшытак восьмы
Ж Н І В Е Н Ь

ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1928

ЖРНЦАЦАМ

Заказ № 3013.

У ліку 1.000 экз.

Галоўлітбел № 1839

1-ая друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва.

Тэрэнь Масэнка

Сьмерць паліткома

Октябрь, Октябрь.
Мне страшно жаль
Те красные цветы, что пали.

С. Есенин.

* * *

Радзіліся парой цяжкой,
Ўзрасьлі пад сьпёкай, пад дажджамі.
Легендамі ў туман вякоў
Плывуць баі далёка, міражамі...

Ня цяжка славіць ды сьпяваць
Бацькоў ліхія перамогі.
Ці-ж намі ўскроўлена трава,
Касьцьмі ўсеяны дарогі?

Рады магіл, ды рэкі сьлёз
Ўстаюць у памяці, зьнікаюць...
Ды толькі ветры над зямлёй
Аб іх тугу ў прастор шыбаюць.

Дык што? На ўсё гадзіна ёсьць:
Жыцьцё і сьмерць, агонь і стома...
А маладосьць—бяры сваё,
Жыві бунтаркай неўгамоннай.

Ды толькі часам ўспомні шлях
Ўсіх тых, што ў стэпах сьпяць суровых,
Чью тугу вада зьнясла
Твайго вясновага мажору.

* * *

Зноў пшаніц залатых малако
Залівае ўзгоркі магілы...

Сонца поўдню-агнёвым вянком
Над табою, Хэрсоншчына мілая!

І ляцяць яго стрэлы уніз
На калосьсе, рудыя дарогі...
Пырнікі, палыны, бур'яны
Замялі успамін іхны строгі...

Толькі ў стэпах жыве успамін
Аб атрадах бясслаўных, драпежных.

Удвох з бацькам вазілі снапы
Па засьценачках раніцай сьвежай...

Раньнем ціхім і сумным адным,
Раньнем ясным, як дзеўчына гожим,
Нашы коні махновец спыніў,
Ухапіўшы за вожкі...

Бацька стаў. Між сынамі зямлі
Іскры поглядаў, злосны дыалёг,
Ды такі, што яго Галоўліт
Друкаваці цяпер ня ўхваліць.

* * *

Ўсьлед параненым крочым мы...
Не бяруць з поля бою забітых,
Іх магілы—карункі міль
Залатога сумотнага жыта.

Іх магілы—на ржышчы гарбы
І вясной—разаранае поле:
Маткі й дзеўчыны поўны журбы
Не пабачаць магіл тых ніколі...

...Шчэ шкаляр... Толькі ўчора чытаў—
Бусэнара й Жуль-Вэрна.
Шлю ўсьмешкі завялым жытам
Ды ў стаптаны іржэўнік.

Каля шляху набоі ды кроў
Конь забіты... І сонца... І сьпёка...
Ясны дзень, а у стэпу гром
За бугром недалёка...

Вунь загублены чыйсь патранташ.
Па дарозе пустыя набоі.
Ды чырвоны шлем-сірата
Пасмутнеў над прасторай рудою...

І замерла іржышч дзераза,
Расхінулася ў далі бяз краю...
Кукурузай ідзе казак
Шабляй мацае, штосьці шукае.

Бачу й годзе: ў ліпнёвым полімі
Нахілілася пшаніца к зямлі...
Хоць на грудзі шырокага поля
Свой адчай і тугу разьвіць

.....

Хай унукі успомняць дзядоў
Ў піанэрскім атрадзе сягоньня.
Колькі іх сярод стэпаў, лугоў
Растапталі падковамі коні.

Колькі сьмелых ў змаганьне пайшло,
Каб назад не вярнуцца ніколі.
Ветры многіх стагодзьдзяў ў палёх
Іх магілы разьвеюць, бы попел...

.....

Нам настрэчу тачанка. На ёй
Нахіліўся палонны ў смучэньні...
— Хто ты такі? Стой!
— Палітком дывізіі N-най...

І ватага суворай сьцяной
Абкружыла тачанку, як бура...
— Куды ты яго? Да Махно?
Запытала ў фурмана пахмура.

— Вось ня мае наш бацька клопот,
Што з палоннымі будзе вазіцца...
Сонца стала над ім, над гурбой...
Нахілілася сьпелае жыта.

— Ўстань, таварышу наш палітком!
Нам такіх вась і трэба!

І завялым пшанічным вянком
Пакацілася сонца па небу.

Адляцеў Бусэнар, зьнік Жуль-Вэрн
Перад тварам халоднае праўды...
Хто магілу тваю цяпер
Браце мой, не забудзе... ці знайдзе?—

Бачу й годзе: ў ліпнёвым полімі
Вецер мора пшаніц закачаў...
Не дарую сабе я ніколі,
Што ўсё гэта радкі гледача.

І тады толькі хмар малако,
Толькі йржышчы, замоўкшы, пачулі,
Калі выйшаў і стаў палітком
І сказаў:

— Ня шаблю, а кулю...

— Кулю? не!

Набой дарагі...

Адказаў адзін, кінуў халодна,

Бляск жалеза.

Высокі, бляды

Палітком

У калужы чырвонай...

Стала сонца... Прастор ня шуміць...
А як глянулі ўраз нечакана...
Палітком акрываўлены сьпіць
Ды на шыі, як жар, гараць плямы...

І адзін найсьмялейшы з іх
Ды харобры, як вораг забіты,
Каля трупа каня супыніў,
Конь ня хоча на цела ступіці...

І 'шчэ ніжай ад сораму ўніз
Нахілілася сьпелае жыта.
Пад нагайкай смутны вараны
Стаў на грудзі... жалезным... капытам...

.....

Хай унукі успомняць дзядоў
Ў піанэрскім атрадзе сягоння.
Колькі іх сярод стэпаў, лугоў
Растапталі падковамі коні.

Колькі смелых ў змаганьне пайшло,
Каб назад не вярнуцца ніколі.
Ветры многіх стагодзьдзяў у палёх
Їх магілы разьвеюць, бы попел...

З украінскае пераклаў
Ал. Звонак.

В. Казлоўскі

* * *

Я стаяў ля ракі.
Адпывалі чаўны
І в далёк мне дзяўчына схілілася.
Адплылі быццам дым,
Адплылі быццам сны
Над вадой адвітальныя вырысы,

Адплылі ў сінь-туман,
Адплылі ў далячынь.
Ой, журылі над возерам жоравы!
Адзінокім стаяў,
Я стаяў уначы.
Гаварыў я з вятрамі
Ды
    З зорамі.

Ой, куды-ж, вы чаўны?
Ой, куды паплылі?
Паплылі да няведамай прыстані.

А наўкол тапалі,
Тапалі, тапалі!
Толькі сьцэлецца лісьце маністамі.

І цяперачы зноў
Я стаю ля ракі,
Адлятаю кудысьці ўспамінамі.
А наўкол васількі,
Васількі, васількі
Усьміхаюцца ветла мне, сінія.

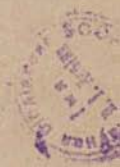

І здаецца плывуць,
Падплываюць чаўны...
Ой, няма...

Толькі плацьце паркальнае.—

І пайшоў я назад,
Я пайшоў зноў адным...
А клён,—дзець шалясьцеў адвітальную.

Менск

Паўло Тычына

Закучаравіліся хмары

Закучаравіліся хмары... Лёг у глыбі блакіт...
О, любы дружа! йзноў нядужа,
О, мілы браце! йзноў расьпята,
Нядужа сэрца маё, сэрца, як лебедзь той, трымціць...
Закучаравіліся хмары...

Бягуць вятры, бягуць як буры... Таполі арфы гнуць...
Ў душы маёй нібы лілеі
Растуць прыгожы, гожа, гожа
Ў душы маёй і жаль і смутак, як красачкі растуць.
Бягуць вятры, бягуць, як буры...

Ў возерах нікне водбліск сонца... Снуе мінулы дым...
Я хочу быць, о, як забыці?
Я хочу йзноў, о, чорнаброву,
Я хочу быць заўсёды юным, нязломна маладым.
Ў вазёрах нікне водбліск сонца...

І сьмех, і звон, і радасьць сьвету... красуе нізка дум..
Сум... сэрцу цесна... Сонца! песьня!
Ў душы я стаўлю! вас я слаўлю!
Ў душы я стаўлю сьветлы ветрысь, бо ў сэрцы маім сум
І сьмех, і звон, і радасьць сьвету...

З украінскае пераклаў
А. Лясны.

Пільнікі¹⁾

(Апавяданьне)

VII

На магутных плячох дрымотнага лесу ціха тонкімі краямі апачыла неба. Наўкола—уступамі дзялянкі мора пнёў. Зялёнымі хвалямі сьмяюцца і сьпяваюць разлогія прасторы, уккрытыя маладняком.

На прагаліне зьбіліся ў кучу некалькі дзсяткаў новых дрыўляных домікаў. Перад імі, пры ўскраі лесу, нерашуча спынілася жоўтая з зялёным дахам чыгуначная станцыя. Тупік. На белай пляме чорныя значкі крычаць: „Асмольле“. Рэйкі на шпалах і драты на слупох, як струны цымбал.

На ўзвышшы, паміж станцыяй і мястэчкам, чорным комінам уткнуўся ў высь дзяржаўны лесаапрацавочны завод. Гучна і магутна дыктуе далям ён свае гордыя моцныя рытмы. І ціхія далі хіляць перад ім хісткія маўклівыя галовы. Завод—адзіны галоўны заправіла тут. Яму абавязаны сваім існаваньнем сотні рабочых, тысячы вясковай беднаты.

Тут на заводзе знашлі сабе прытулак—Апанас, а пасья і Васіль.

Дзень адпачынку. Завод уранку ня клікаў рабочых на працу, не прывітаў вясковых даляй сьпевам піл ды рытмічным рокатам машын.

Рабочыя адпачываюць.

Апанас і Васіль прачнуліся позна. Благітны дзень кветкай бэзу ўсьміхаўся на дварэ. Калі ўсталі, прачынілі вакно, і ў пакой уварвалася сьвежае паветра. На сталае зашамрэлі кавалкі старой газэты. Ля шыв забалагурылі сьветла-зялёныя лісты прыгожых шывшын.

У калідоры, бы санлівы кот, гурчэў самавар.

За сьценкай, у суседнім пакоі, гібкім альтам сьпявала маладзенькая дачка гаспадара Хайка:

— Очи чо-о-орные, очи жгу-у-учие...

¹⁾ Гл. „Маладняк“ № 7.

Васіль прысеў ля століка і паклаў голаў на рукі. Хайка сьпявала пра дзіўныя вочы, пра каханьне пакутнае, што абудзілі гэтыя вочы ў душы якогась невядомага яму, Васілю, чалавека. Слухае Васіль і здаецца яму, што гэта ня чые іншыя вочы, а прыгожыя, бы неба шаласьцістае, Анэціны і што каханьне абудзілі гэтыя вочы ня ў сэрцы кагосьці невядомага, а ў яго ўласным, у Васілёвым.

Слухае Васіль і здаецца яму, быццам лашчыць яго хтосьці блізкі і любы, суюцца боль, абяцае радасьці і шчасьце...

Калі прынесла гаспадыня ў пакой самавар, Апанас дастаў з куфэрчыка хлеб і сала, і яны пачалі ўдвух з Васілём сьнедаць. А голас Хайкі, тым часам, вольнай птушкай узьвіваўся кудысьці высока-высока, трапыхаўся там зарніцамі лілёвымі, то падаў у бяздоньне, абрываўся, як часам лёс няўдачніка, то ізноў мацнеў, бурліў паводкаю магутнаю, разьліваўся дзесьці па прасторах неасяжных ды захлапаўся, кудысьці клікаў, плакаў і сьмяяўся.

Захлёбваючыся гарачаю гарбатаю, Апанас, ловячы словы, як чорствы хлеб, думна заўважыў:

— Жыцьцё чалавеча—выпадковасьць, цьвет.

Васіль дапытліва ўзняў вочы:

— Чаму?

— Ды вось, хоць-бы наша Хайка... Сьпявае... Жыве, як птушка—значыць, маладая яшчэ...

Васіль, чмякаючы хлеб, весела хліпнуў зрэнкамі, засьмяяўся.

— Вясёлая...

— А ці паверыш,—расчуліўся Апанас,—а я сьпяваць—ня люблю. Ніколі не сьпяваў. Хіба, як п'яны калі быў...

— Хайка—маладзец—нібы сам пра сябе, ціха заўважыў Васіль.

У Апанаса мякка патрывожыліся бровы. Суровы твар страпануўся ды прыціх, паласкавеў. У вачох бліснуў далёкі ціхі сьвет, быццам успамін якісьці шавяльнуўся ў зачарсьцьвелых нутрох.

— Усё больш сярдзешнае пье.

— Добрая дзеўка. Ё ласкавая такая. А вочы, як агні. Блішчаць—аж мяняюцца. Такіх я ніколі, бадай, што і ня бачыў яшчэ...

Апанас паставіў на стол ісподак і, адразаючы гарбатым складаным нажом кавалачак сала, мякка расьсьмяяўся нізкім сіплаватым басам.

— Ты, Васіль, да баб таго...

— А ты—не?

— Калісьці і я з дзяўчатамі круціў.

— О!.. Дык і я-ж з дзяўчатамі!..

— Ведаеш, трэба будзе калі-небудзь на прагулку папрасіць!..
— Хайку?.. Трэба... Але невядома, як цяпер Анэта?..

Апанас паглядзеў апатычна ў вакно ды ізноў нахмурыўся.

— Трэба забраць яе адтуль, а то гэты скуралуп цяпер душу з яе дастане. Засталася адна...

— Давай, Апанас, сходзім сёння да яе—час ё.

— Пасьля палудню,—згадзіўся Апанас,—зараз на сход трэба ісьці!.. Ты таксама прыходзь. Хутчэй у саюз залічайся.

— На сход—ясна, але пасьля сходу адразу-ж да яе.

— Добра.

— У гэтай во, у бакоўцы?—пачуўся, раптам, у калідоры моцны мужчынскі голас.

— Але,—адказала з кухні гаспадыня.

Шопат. Шуршаньне ля сьцяны, цераз момант лёгка ўздрыгнулі ды з жаласьлівым піскам расчыніліся дзьверы ў пакой да Васіля з Апанасам. На парозе—Тарас. За ім—Макрына.

— Вось дзе ён,—кажа Тарас, пралазачы наперад, у пакой,—ну, здароў, сыноч... Як ты маешся тут?..

Па твары ў Васіля цені пабеглі.

— А дармо,—узрушана адказаў Васіль, здзіўлена ўглядаючыся ў бацьку.

Тарас паставіў у куточку ля парогу пугу і, падышоўшы да Апанаса, моцна, пасялянску прывітаўся з ім за руку. Таксама няўмела, стуліўшы каленцы, ткнула руку Апанасу і Макрына.

Села. Макрына—на ложку. Тарас—на крэсьле. Гэта крэсла мела ўласьцівасьць пры кожным руху сядзеўшага на ім, хістацца ў бакі ды жаласьліва пішчэць, быццам просячы, каб сядзелі на ім ціхенька ды, як мага, лягчэй.

Васіль устаў, прыпёрся плячыма да сьценкі ды порстка перамінаўся з нагі на нагу.

Тарас-жа пагладзіў рыжую бараду, піснуў крэслам, і ласкава—пабацькаўску запытаў:

— Ну, хваліся—як вы тут?

— Жывём,—адказаў Апанас, хмурна адварнуўшыся ў бок.

— Ну, а як ты, Васіль—сьмела працягваў свой допыт Тарас,—як твая рука?

— Нічога, зажала,—адказаў Васіль, паказваючы руку.

— Ну, і дзякуй богу... А цяпер ты мне скажы,—працягваў Тарас,—як ты цяпер думаеш з Моськам? Можна ў яго лепей было-б?

— А што мне да яго?

— Праўда, чалавеча, ён ужо сабе даўно наняў новых... Але колькі раз прыбгаў прапытваць!..

— Ведаю гэтыя штукі. Як я парэзаў быў сабе руку, дык як гад абышоўся: „зввязаўся, кажа, — бяды набраўся“... Цяпер вы мне золатам абсыпце яго самога і завод яго, дык я і носа туды не пакажу!

— Гэта, чалавеча, як ведаеш. Калі добра тут жыць—жыві сабе тут... Дзякуй богу за ўсё,—згадзіўся Тарас, трэплючы пальцамі чырвоны рог барады,—жывіце, хай бог памагае.

Прапяў крэслам ды палез у кішэню.

— Табе Моська трохі грошай прыслаў,—сказаў, нарэшце ён, дастаючы з кісета некалькі зламаных па розных напрамках паперак.

— Завошта?

— Як ты быў яшчэ хворы, ён прынёс ды сказаў табе пераслаць, каб хутчэй папраўляўся... Вось толькі часу ня было прыехаць.

— Аддайце іх яму назад.

— Дурані!—усміхнуўся Тарас.—Дзе даюць—бяры, а дзе б'юць—уцякай... Пятнаццаць рублёў—нідзе валяецца, гэта грошы!

— Нашто яны мне?

— А нашто яны мне?—засупрэчыў і Тарас,—табе прысланы ты і бяры. Моська пашукваць назад ня будзе: ён баіцца, каб хаця ты яго не чапаў... На.

— Чо' пазіраеш? бяры!—гукнула з ложку Макрына.—Гэта—твая дарсьцьвінасьць.

— Вазьмі, матачка, гэту дарсьцьвінасьць ды купі кашулю малому. Вось і ўсё. Гэта якраз за маю сінюю кашулю сойдзе, што на мне парвалі былі.

— Як хочаш. Не пашкодзяць і нам,—адказаў Тарас, ізноў хаваючы ў кішэню грошы:—Ну, але скажы ты мне па чыстаце: ці ты думаеш што-небудзь з Моськам ці не?

— А што я буду думаць?

— Праўда, дзяціна, не чапай... Хоць ён гад і варты. На добры парадак—яму-б у вастросе гніць ды ня вылазіць... абдзірае казну... але няхай лены бяз нас гэта абойдзецца. Ня трэба, каб на нас людзі раты разяўлялі.

— Скажы, дзядзька, як там Анэта?—раптам хмурна запытаў Апанас, упіраючы гледзючы на Тараса.

Тарас бяспомачна паглядзеў на Макрыну, узяўся за шапку.

— Хто яго ведае,—адказаў ён, выцягваючыся на крэсьле,—там яшчэ мусіць... сёння бачылі... Передавала паклон.

Васіль крута павярнуўся да акна і, перагнуўшыся цераз падаконік, пачаў нэрвова абрываць з веткі бэзу буйныя цёмна-зялёныя лісты.

— Хадзем, Тараска,—у паўголаса зьвярнулася Макрына да мужыка,—трэба-ж на кірмашы яшчэ пабыць.

— Дык ты, Васіль, грошай ня возьмеш,—запытаў, устаючы з крэсла, Тарас.

— Не.

— Дык бывайце здаровы!

Старыя разьвіталіся, асьцярожна, каб не зачапіцца за што-небудзь, вышлі з пакою.

— Сукін сын!—працадзіў Апанас, стукаючы асадкаю нажа па сталю,—думае за грошы і чалавека і закон купіць!..

— Чаго ён бегаў распытваць пра мяне?.. Прыяцель!.. Баіцца, каб ня выдаў, а то—аж пантоплі заляскалі-б яго!

— А завошта-ж гэта?

— Ёсьць такія справы.. Ты ведаеш, каб я меў права, то ўсіх да аднаго спэкулянта перастраляў-бы.. Як сабак!..

— Прыдзе яшчэ час, пачакай,—надзейліва заўважаў Апанас, устаў ды зачыніў вакно,—хадзем на сход.

— Хадзем.

Апрануліся. Пашлі.

Вуліца і плошча пярэсцілі чырвонымі хусткамі, касьнікамі, косамі, галіфэ і старых і новых мод шапкамі і кепкамі. Каля станцыі лёгкімі ахалкамі пары страляў у блакітнае паветра чорны бліскучы паравоз. Наўкола шапацела зеляніна, палыхаючы на сонцы залатымі водбліскамі ранішняе расы. У пахучых лістох запляліся ніткі сонца. Лёгкім адзеньнем бярозак вецер забаўляўся, гуляў. А бялявыя бярозкі, бы дзяўчаты маладыя, саромліва зьвіталіся, адбіваліся ды ўцякалі, ледзь-ледзь стрымліваючы на сабе зялёныя наміткі, гатовыя кожную хвіліну сарвацца з іх ды ўпасьці да ног.

Прыгожа і сьветла. Праходжыя—ласкавыя, усміхаюцца.

Шырока размахвае рукамі Васіль. Да зямлі нагамі ледзь да-тыкаецца.

Разыходзяцца нахмураныя бровы ў Апанаса. Нікнуць, таюць маршчынкі. Сьвятлее твар.

— Каб цяпер ды на вечарынку дзе,—заўважае Васіль, на-хаду перакручваючыся на аднэй назе,—от прыўдарыў-бы, ядры тваю качана!

— Пачакай, ажывёмся... Яшчэ пагуляем.

— Хлопцы!.. Пруцца, як коні... Не дагнаць ніяк!..

— Анэтка!—раптам, весела азваўся Васіль, выставіўшы наперад рукі.—Во... зірні ты, Апанас... А мы збіраемся да яе...

Падбегла Анэта. Твар макам палыхае, мяняецца. Вочы пырскаюць радасьцю. Учапілася за рукаў Апанаса.

— Ай, чорны які—усё роўна як цыган... А Васіль, як толькі што з балота вылезшы... Абодвы няпрыгожыя пасталі, уй...

Васіль узрушана перамінае плячыма. Ня можа парадку знайсці з рукамі. Бяз толку мармоча:

— Бач, якая стала—падрасла...

— Няпраўда... За якія-небудзь два тыдні?.. Сьмешны ты нейкі Васіль... вялікі стаў... Не-не, гэта я жартую, ня злуй Васілёк.

— Хадзем дадому!—раптам, круга павярнуўся назад Апанас,—хваліся, Анэта, як Моська маецца?

— Дзе яго чорт возьме?.. Але я—вольная птушка ўжо...

— Што? Як?—у вадзін голас запыталі Апанас з Васілём.

— Вольная птушка!..

— Чаму? Кажы?

Анэта раптам прыкусіла губы, спахмурнела.

— Учора ўвечары Моська мяне адправіў,—смутна адказала яна, пазіраючы кудысьці ў бок.

— Як? заўсім адправіў?

— Зусім.

— Сволач-сволач, пяць разоў сволач! — страпянуўся Васіль. Дык завошта-ж адпраўляць было?! Завошта?!

Апанас нічога на гэту вестку не сказаў. Ёшоў моўчкі вялікімі расшчытымі крокамі ды дашчэнтку расьціраў зубамі кончык якогасьці зялёнага дубчыка.

Прышоўшы дахаты, дастаў з-пад ложку бутэльку гарэлкі.

— Вось тут мы—не паддамося нікому!—жартаўліва гукнуў ён, адным ударам аб далонь выбіваючы з бутэлькі корак.—Тут мы сьпецы, якіх у Амэрыцы ня знойдзеш!..

— Гэта—дзела,—страпянуўся Васіль:—Хавай!—раптам, гукнуў ён, выхваціў у Апанаса з рук бутэльку ды ў мгеньне вока паставіў пад стол.

— Што?

— Ці..

— Што такое?—прыўстаў з крэсла Апанас.

— Во...

У гэты момант у расчыненае вакно ўляцела газэта.

— А!—усьмяхнуўся Апанас,—каб цябе мухі зьелі... Ну, давай паглядзім, што парабляюць Чэмбэрлены...

— Пасьля... давай вып'ем раней...

— Чакай, дай з большага зірнуць...

Пакуль Апанас праглядаў газэту, голасна чытаючы найбольш цікавыя палітычныя навіны, Васіль паналіваў шклянкі.

— Ну, давай... пачынай...

Выпілі залпам. Закусілі хлебам з салам. Пасьля ізноў выпілі... Пачалі другую бутэльку... Гутарка ажыла, захвалявалася, зашумела, бы лес у навальніцу.

— Адправіў Моська Анэту—і добра!—закрычаў, раптам, размахваючы рукамі, Васіль,—цяпер яна будзе разам з намі.

Апанас энэргічна рухнуў брывамі ды колькі хапала сілы, ударыў кулаком па стале. Вякнулі шклянкі. Як тонкія сьцяблінкі, захісталіся бутэлькі.

— Як ён асьмеліўся зрабіць гэтак, у рабочай рэспубліцы?!

— Правільна!—затрос у паветры кулакамі Васіль,—от—хрэст табе... Жыў ня буду, калі ня спушчу з яго скуру... Здохне ён!.. Сірату, сірату бяздомную прагнаў, а за што?!

— А за тое, што я за цябе заступілася, калі яны пачалі на цябе абы-што плявузгаць... вось за што!—узрушана гукнула Анэта, потым наблізілася да хлопцаў ды таемна зашаптала:—падумайце толькі... Гэта-ж каб хто заяву ткнуў—канец!.. Гэтулькі лесу казённага крадзе!..

— Зараз-жа сяду ды напішу!—пагразіў Апанас.

— Накрыем!—п'яна падцьвердзіў Васіль,—яшчэ, гад, мне пятнаццаць рублёў дасылае!.. А чаму?.. А таму што баіцца, каб я не навёў каго... Гэта-ж надумаўся: Анэтку прагнаў?.. а?.. Звяруга!.. Ну што, каб Апанаса ня было, куды ты пашла-б?..

— Куды-ж?

— Хоць стрыечны табе брат, а ўсё-ж добры ён чалавек, Апанас наш...

— Ты—пралетар,—спыніў, раптам, Васіля Апанас,—дык навошта гаварыць табе пра мяне?.. Пралетар—значыць, кругом пралетар і ўсё тут... І гамонкі больш няма... вось!..

Калі сьцімнела, выпіўка скончылася. Апанас драмаў над сталом, а Васіль п'яна хінуўся на ложку да Анэты.

— Мы цябе не пакінем... я... ты будзеш са мною... Сёньня—хочаш—лажыся ў хаце спаць, а я пайду ў пуно на сена... Хочаш—хадзем разам...

— Не, я з гаспадыняй буду спаць... у гаспадыні...

— Ага... але ты мне скажы, чаму гэта Моська надумаўся мне грошай прыслаць?..

— Дык я-ж казала... Як прыехала я дадому, дык Хаім і ўзяўся ля мяне за каня. З платы, кажа, вылічу, і сяк на мяне і так на мяне... Я апраўдвацца... А за мяне яшчэ хлопцы заступіліся. Мы пагразіліся ў прафсаюз заявіць, што пільня, як належыць, не абсталявана, што яны не саматужнікі, што самі нічога ня робяць, а толькі наймоваю працаю, значыцца... ну, што толькі наймаюць, а самі нічога ня робяць... Рабочыя, значыцца, за мяне, а гаспадары—наўпроціў мяне... узялі мяне ды адправілі...

— Ага... правільна... так.

— Ну, ідзі ўжо спаць.

— Чакай!—скрыгануў зубамі Васіль,—ты—чакай... Дай мне ўсё тут... з якога канца і як пачынаецца... бр-р-р... стой... пачакай.

— Ну, чаго?

— Адкуль грошы? Як гэта вышла ўсё, ты мне скажы?

— Ну, як там грошы?.. Моська, відаць, спужаўся, каб не заявілі. Хацеў з табой быць у ласцы. А нас, ну бачыш-жа, мяне прагнаў... Назаўтрае на сяле загаманілі, што Моська шмат грошай тваім бацьком даў... А як сёння ён з тваімі бацькамі ехаў разам, я і скумекала ўсё ды прыбегла сюды, каб расказаць...

— Вось як?! О-го-го... Мудрэц ён які?.. О-го-го-о-о... пачакай-жа!

Васіль узняўся з пасьцелі ды няўмела, тэпаючы па падлозе, як малое дзіця, вышаў на двор.

Ціхая ноч шамрэла зіхатлівымі бліскучымі зорамі-агнямі. Часамі, яны, бы дыямэнты, бы сьлёзы радасьці, мільгліва каціліся па сьветла-зялёным небасхіле ды звонка падалі кудысьці ўніз, у цьвятлівае бяздоньне. У поцемку начы чорнакудры вецер зацалоўваў да бяспмяцтва, да сьлёз маладых поўнагрудых бярозак. Трапыхалася, пяяла санлівая лістота.

Васіль спусьціў уніз голаў, сьцяў зубы, прыціснуў да грудзей зламаныя рукі.

— Ня спушчу!.. З бацькамі... нада мною здзек... А завошта над ёю, завошта?..

З грудзей, раптам, вырваўся дзікі не чалавечы энк—ня то ўзрыд. Ад такога энку самых моцных людзей прахоплівае дроз да нязнаных патаемных глыбінь душы, дыба ўстаюць валасы, нямеёўзнятая забойцаю рука.

— Ня спушчу!..

Пасьля ціха прашоў каля [пуні, пералез цераз плот і, нібы здань, зьнік між кустоў у пасецы.

VIII

Ціхая ноч. Белымі рукамі туман кусты апавіў. На струнах галін ледзь чутно грае бор. У пацьмянеўшым золаце заходу застылі шэрыя хмары. Празрыста-блакітнае неба, як маці, сьціпла схілялася над узгоркамі і лагчынамі.

Дарога, як шаль. Роўная. Широкая. Далёкімі канцамі дзесьці зьнікла ў шэрані начы.

Цьвёрда і ўпэўнена ступаюць ногі па ўбітым грунце зямлі. Наперадзе чорнымі пікамі ялін паранены сьветла-сіні небасхіл. Сеюцца з кустоў маркотныя шэпты.

Моську Лейкінду страшна. Адзін. Дарога праз лес. Ні зброі, ні людзей. Чорныя правалы між дрэў расчыніліся хціва, як зьвярыныя зевы. Сьціскаецца дыханьне. Нябачны страх пралазіць у нутро.

Не разумее Моська Лейкінд у чым справа. Абцяўся Тарас заехаць за ім на станцыю ды штосьці не заехаў. Невядома дзе ён цяпер: ці яшчэ ў Асмольлі ці ўжо дадому паехаў?.. А, галоўнае, як з Васілём?..

Моцна, да болю, сьціскае рука палку. Глядзіць Моська Лейкінд убок—і здаецца яму—шавеляцца, крадуцца кудысьці кашлатыя кусты, здаецца—забягаюць наперад ды дражняцца з ім. Момент—і накінуцца на яго з усіх бакоў чорнаю жудаснаю зграяю.

— Тр-р-р... тр... тр-р-р...

— Што гэта?.. У лесе?!

Барабанны дроб выбіваюць зубы. Па скуры мурашкамі мароз прабягае. Перад вачыма зданямі зьяўляюцца ды знікаюць якіясьці істоты ніколі нідзе нябачныя... Зьвініць у вушшу... На ілбе халодны пот...

— А мо' едзе хто?..

Моська Лейкінд ня ідзе, а, ледзь датыкаючыся нагамі да зямлі, ціхутка бяжыць.

— Тр-р-р... тр... тр-р-р...

Затаіўшы дыханьне, спыніўся, замёр.

— Так. Хтосьці едзе. Гэта ляскі бразгацяць,—здагадаўся Моська Лейкінд.

— Гэй!.. Выпіў чарку, выпіў дэвье—зашумела ў галаве... Эх!..

Паганяй, баба, гнядога!.. Гэй!..

Моська Лейкінд угрунь насустрэч.

— Тарас, гэта ты?

— Два шагi назад!.. Страляць буду!..

— Тарас!..

— Дай пугаўё!..

— Халера ты... Ці-ж ты не пазнаў мяне?—крыкнуў Моська Лейкінд ды кінуўся да воза,—я... гэта-ж я!..

— А?.. Пане Моська?.. Сядай... Тпру, гняды!.. Ну, а я, брат, сённяя і выпіў, ядры тваю палку!.. здорава...

— Адкуль у цябе грошы?

— Адкуль?.. Бог дае...

— А няхай табе зарве, няхай,—злуе Макрына,—падла гэта несалоная. Набраўся, як жаба гразі, каб яго праняло, каб яго... Ногі—туды, дай сесьці чалавеку!..

Моська Лейкінд, крыху павазіўшыся з непаслухмянымі Тарасавымі нагамі, нарэшце, усеўся. Паехалі. На сэрцы палягчэла. Углядаецца з-пад кепкі на Тараса, асьцярожна выпытвае.

— Ну, што чуваць?.. Бачылі Васіля?

— У сьціхамірнасці ўсё, ваша сака... скародзьдзе,—п'яна дакладвае Тарас,—ня трэба яму хто... Дзякаваць богу, знашоў сабе службу... Цяпер Васіль—ого!.. а грэйса сыска...

— Дзякуй богу... добра... А што ён казаў пра мяне?..

— Навошта ты яму?.. Трохі лаўся, але, як аддаў я яму грошы, адразу павесялеў, перамяніўся зусім... Ну, цяпер, кажа, мы з Моськам квіты... Нават паклон прасіў табе перадаць... Ого...

Моська Лейкінд здаволена аддыхнуўся.

— Дзякую-дзякую... А Анэты няма там?..

— А як-жа... Ёсьць і Анэта... усе...

— Ну?!—здзівіўся Моська Лейкінд.

— Падла гэта старая. Дальбог-жа зманіў... Вось Анэты якраз і ня было,—напала на мужыка Макрына.

— Чорт іх ведае... Мо' і ня было...

— Але-ж вы былі ў Васіля і грошы аддалі?—сур'ёзна запытаў Моська.

— Дык гэта праўда ўсё,—адказала Макрына.—Толькі, што Анэты, дык ня было там...

— Калі няма—добра, а калі і ёсьць, дык невялікая бяда,—сказаў Моська ды закурываў папяроску.

— Гл-гл-о... ага... ах ты, сукін...—штосьці недарэчнае пачаў верзьці пра сябе Тарас,—халера... Ох, я табе дам...

— Сьпі ўжо, падла,—злосна буркнула Макрына, таскануўшы Тараса локцям пад бок,—набраўся жлукта гэта...

— Хе,—усміхнуўся Моська,—алкаголь...

— Ілкаголь,—падхапіла Макрына,—каб яму хто наілкаголіў па тым месцы, дзе паны даўней ілкаголілі, дык нечага спаў-бы ў сьціхамірнасьці...

— Паспрабуй толькі,—азваўся, раптам, Тарас ды ізноў змоўк.

— Хе-хе-хе,—зарагатаў Моська,—так, так... Сьпі ты ўжо лепей, Тарас, сьпі...

Тарас супакоўся.

— Гэта, як каму ідзе,—пачаў Моська глыбока-вучоным тонам.

— Што?

— Алкаголь... Гэта ў кожнай бутэльцы гарэлкі ёсьць алкаголь... ён такі... гэты алкаголь... І калі гэты алкаголь разам з гарэлкай пападзе ў арганізм... Вы знаеце, што тады выходзіць?

— Як набярэцца цераз меру,—здагадалася Макрына,—дык пэўна-ж назад пальецца, ужо вядома гэта штука...

— Ой, не,—засупярэчыў Моська,—не-не...

— Дык пэўны-ж вы, вучоныя, ведаеце...

— Калі толькі алкаголь,—працягваў Моська далей такім вучоным тонам, што Макрыне аж страшна стала на возе,—калі ён пападзе ў арганізм, дык тут яшчэ гледзячы куды ён пападзе.

— І на-чорта яго кладуць у гарэлку?..

— Го!.. Як-жа гарэлка будзе без алкаголю... На тое-ж яна і гарэлка, каб з алкаголем была... Навука!.. Так-так...

— Цьфу!—плюнуў Тарас, павярнуўшыся на возе,—што гэта?.. Аж зіхаціць усё... Няўжо я ўсю-ўсю ноч прагуляў?..

— Тарасачка!.. Што гэта!—здрыганулася раптам Макрына...

— Бажочкі!.. Сяло гарыць!.. А-я-яя!..

— Но!.. Каб цябе мядзвездзь!—крыкнуў Тарас усхапіўшыся ды сьцебануўшы пугай гнядога.

Зачасьціў гняды нагамі. Паварот... Pole... Відно, як удзень.

— Не сяло!—гукнуў Тарас, прыўстаўшы на возе ды круцячы пугай над канём.

Раптам, Моська Лейкінд лубком перакруціўся на возе, саскачыў на зямлю, схапіўся рукамі за галоў і, як зьбянтэжаны, прысеўшы ля дарогі, загаласіў:

— Вай-вай!.. Кіндэрхен... Дзетанькі-ж мае, хто-ж гэта нас гэтак пакараў?!

Хліпала Макрына. Уціраўся рукавом Тарас.

А завод, як чалавечае цела, ныраў, купаўся ў полімі. Як зламаныя ветрам сьцяблінка, перагнуўся ды схіліўся ўніз галавою высокі бляшаны комін. Воддаль ад заводу стаяў вялікі натоўп народу ды бяспомачна глядзеў на грозную, жудасную гульню полімя...

Калі Моська Лейкінд пад'ехаў з Тарасам да натоўпу, сьцены заводу хістануліся і апалі на-зем, сыпнуўшы ўверх кривавым дажджом іскраў.

Моська Лейкінд зьлез з воза і, плачучы, кінуўся да людзей:

— Што вы зрабілі?! Чаго вы пазіраеце?!

Натоўп скалыхнуўся.

— Што-ж мы вінаваты?—хтосьці паспрабаваў апраўдвацца,— загарэлася, а як—чорт яго ведае... і тушыць нельга... гарачыня... пячэ... жыцьцё абрыдала каму ці што?..

Тут-жа пры натоўпе стаяў з клункамі і Хаім. Глядзеў на пымя вялікімі застыўшымі вачыма ды выціраў рукавом сухі, атупелы ад жаху твар.

Праз поўгадзіны ад заводу засталіся толькі вугольчыкі ды абгарэлая машына з пагнутым бляшаным комінам.

Уладзімер Хадыка

* * *

За сонцам радаснай даліны,
Ў асеньніх поцемках ракі,
Як ліст пудлівае асіны,
Зубамі ляскаюць ваўкі.
Радзімую планіду рэжуць,
Красуню катуе груган..
Крывавымі шнурамі межы
Дзявочы апавілі стан.
„Цывілізаваным“ бандытам
І дзікім ня прыдумаць кар.
Я з галавою непакрытай
Стаю над зданямі ахвяр.
Я помнік з думак ім будую,
Жыць вечна будзе успамін
Аб іх, нам буру маладую
Сьпяваўшых полымем калін.
Над далямі радзее морак,
Разносяць ветры ночы мур.
Гарыце, залатыя горы,
Грыміце, струны новых бур!

Ул. Сасюра

Г П У

(Урывак з поэмы)

Натхнёнаму чэкісту-поэту
М. Шульга-Шульжэнку прысьвячаю.

I

Не пялёсткі зары-траянды
развееяў вецер па сьнягу,—
на распач, ў цемень і на банды
ідуць атрады Г П У.

Ідуць на вецер, на ўздагонку...
Вячэрні сьнег, бы сьмерць, наўкол...
У зорках неба дываном
пакрыла іхнія „будзёнкі“.

І плач, і крык, бы цэлы сьвет
грыміць узрыдам нясупынна...
Бач, разгуляўся, як бандыт,
свавольны вецер Украіны.
І быццам ведзьма пралятае,
чэкістам шлях перацінае...

1-шы голас:

Таварышы!. Бандыты скрозь...
Усё менш у нас людзей і сіл,
каб бараніць чырвоны тыл
і йсьці праз цемру упярод...
Ўвесь час зьмяншаюцца франты,
навокал здрада і туман
і ўжо на поўначы Каплан
страляла ў Леніна...

2-гі голас:

Эх, ты...

Ад слоў тваіх на сэрцы шкраба.
Ты ня чэкіст, а проста баба.
Ня трэба нам такіх размоў,
калі навокал сьнег і кроў.
Няхай і холад і агонь,
затое йдзем ўвесь час угору.
І ці-ж палохацца каго
сынам Чырвонага Тэрору?
Прабілі мы да сонца люк,
раскрышым чорных мы гадзюк.
Мы пераможам сум, зьнямогу,
да аднае ідзем мы мэта!..
Лятуць на конях сілуэты
па чорных, ветраных дарогах...

II

Ў ярку агні і чутны крокі.
Вянок агнёў—бандыцкі стан.
Сядзіць, задумаўся глыбока
іх чорнавусы атаман.
Ў вачох крывавіцца туман...
Пра што ён думае, дзе бродзіць?..
А угары—мільёны ран
на чорным целе небазводу.
Дзесяць конь іржыць сумотна, тонка...
Ў душы сыцюдзёная зіма,
а ў хлопцаў сьла й самагонка
пра думкі хлопцам—трынь-трава.
Няхай гарыць і стогне край,—
іх пра ідэю ня пытай.
У іх ідэя—пад спадніцай
прыгожай, тоўстай маладзіцы.
За імі йдуць разгул і жаж,
ўзламаны вокны і надзеі...
І кроў забітых палымнее
ў малых Ізраіля дварах...
Нарабаванае дабро
ляжыць спакойна у тачанках,

бандыты сьпяць ужо даўно,
 адзін вартуе іх да ранку...
 Упіўся ён у цемразь вокам
 уважна слухае навокал...
 Што там за цені на сьцягу
 бяруць ярк так дружна, колам?..
 Бліжэй ўсё, бліжэй, падковай...
 Забіла варта на трывогу...
 — Ой, будзе бой!..

Атаман:

— На коні, гэі! Ўпярод за мною
 у бой, хлапцы! Гэта—Чэка.
 І вось на конях, з-пад ярка
 лятуць бандыты саранчою...
 Лятуць і падаюць, і зноў
 рука байцоў змыкае кола...
 „За ўсіх замучаных, за кроў,
 за наша стоптанае поле,
 ўпярод за мной, таварышы,
 бяры живога атамана!—
 гучыць адважна, нечакана,
 на лаву лавіна бяжыць.

Схілла долу галоў ноч,
 крывяны рукі распасьцёрла...
 Да зор ня ўзьніме сваіх воч,
 а на зямлі імгла, імгла,
 і белы вецер па намётах
 кудлаціць песьню кулямётаў...
 Крывяну песьню... Поле бою,
 як мак чырвоны, зацьвіло.
 Узялі галоўнага ў палон
 чэкісты з бою, з бою,
 і прывязалі да каня
 бандыта моцнымі рамнямі.
 А на сьнягу—разрываў ямы
 і кулямётаў грызатня.

Капыты коняй у крыві,
 навокал яр і сьнег іскрысты...

Ой вы, Саветаў вартавыя
чэкісты, любыя чэкісты!
Вы зноў туды, дзе гул гудкоў,
дзе ўсё бэтонамі заліта.
І толькі вецер спахмурнеў
і плача вецер па забітых,
да чорных прыпадае ран
увесь заплаканы туман...
На небе месяц беларогі,
між хмар шукае ён дарогі,
лятуць чэкісты па шляху
абাপал чорны гай за імі...
Схіліў да долу галаву
бандыт з крывавымі вачыма...
Ён уяўляе мора трун
і крык бязьлітасны „Агонь!“ —
тады патыліца яго
ад кулі лусьне, бы кавун...
Ён упадзе, яго ня стане,
замрэ яго апошні сьмех...
Мазгі яго, нібы сьмятана,
для вартавых—замест уцех...

Чэкіст:

Навошта б'ешся, атаман,
нашто руйнуеш нам дарогі,
і рвеш масты? Чаго, скажы,
шукаеш ты у дні трывогі?..
Чаму ня йдзеш, як мы ідзем,
за ўсіх прыгнечаных—загінем...
Пашто ярмо ты зноў адзець
так хочаш, браце, селяніну...
Каб зноў прышлі сюды паны,
закулі землю ў кайданы
і каб рабочы ў гарадох
зноў прыпадаў да панскіх ног...
Няўжо маўчала тваё сэрца,
спакойна білася тады,
Калі матулі йшлі блядыя
у сьлёзах ўсе па полю сьмерці
сваіх дзяцей, сыноў шукаць?..

Голас:

— Ды кінь яго агітаваць,
напэўна сам ён—сын буржуя.
Яго, бач, куля з'агітуе.
І чорны коні ў чорну цьму
лятуць па ночы акіяну,
лятуць, бы здані, ды нязнаны
за імі цені па сьнягу...

Пераклаў з украінскай

І. Барашка

Зарубчык

(Паданьне)

Я еду па вузкай аржаной дарозе.

Глыбока ўрэзваюцца каляіны ў аксамітную мяжу-дарогу. Часамі і пападаюцца ямкі з двух бакоў, і пераяджаючы іх, я калышуся на сваіх драбінках, як у калысцы.

Конь бяжыць. Пырхае і патрэсвае грываю. Пуга схавана ў драбінках, а калі мне хочацца падаць каню больш духу, дык я крышку сыцэбану ляйчынаю ды гукну:

— Но-о-о!

Тады зноў пырхане, страсяне грываю, грукне капытамі мой буланы і я адчуваю прыемную дрыготу.

Нагнаў хурманку. Падняў галаву каб паглядзець. Мой конь штырхануў чалавека на драбінках.

— Но-о, пашоў, ваўкі на цябе-э-э!

Па голасе я пазнаў, што гэта ўжо чалавек стары. Неўзабаве ён азірнуўся і я разглядзеў шырокую белую бараду і ў руцэ пугу.

— Далёка едзеш, дзед?—гукнуў.

— А-а?

— Далёка едзеш,—пытаю?

— Далёка, дзеткі... Н-но!—і тузануў каня.

Калёсы затрабашчалі. Я чакаў другога моманту.

— Адкуль сам будзеш, дзед?—запытаў я калі нагнаў зноў.

— Далёка яшчэ... Праснакі ведаеш?

— Чуў крыху.

— От я адтуль і буду.

— Ага,—сказаў я крыху пра сябе, як-бы гэтым даючы ведаць, што Праснакі і мне крыху вядомы.

— Дык дзе-ж начаваць будзеш, дзед? Хіба заедзеш куды?

— Што?

Я паўтарыў.

— А от выедзем з жыта, прыпынімся ў ляску і пераначуем.
Ноч добрая павінна быць.

І сапраўды, мелася быць добрая ноч: неба чыстае, звонкае, а ў вечар асядала дзянішняя гарачыня і смага.

З дарогі звярнулі на поплаў.

Праехалі поле. Дарога схавалася ў павуцінны змоку, а калёсы—як па абрусу—ціха пашлі па поплаве. Неўзабаве мы пад'яжджалі пад невялічкі, а можа і ніштаваты гай. Дыхнула вільгацьцю і пахам густой зелені...

Абраўшы мясьціну мы паадпрагалі коні, папуталі іх і, абганяючыся ад камароў, пачалі раскладаць агонь.

I

...—Э-э, дзеткі, ды што і казаць,—бывала я, як быў хлопцам, дык мне ўсё ніпачым было: ніякіх ні страхуў, ні прыстрахуў не баяўся, а цяпер ня тое, дзе там ужо... старасьць.

І ён змоўк.

Агонь патрэскаваў. Іскаркі падымаліся над полымем і бяссьільна ніклі ў гаматнасьці ночы. Бляск аддаваўся на дрэвах і яго твары. Широкая, белая барада лажылася на грудзі. Пры агні яна здавалася кудзеляй. Старэнькая каўтунаватая шапка нахлбучана, а з-пад казырка навесалі над вачыма шырокія і, таксама белыя, бровы. Вочы гарэлі. А можа яны былі вадзянымі і толькі пры агні здаваліся бліскучымі.

— А якія-ж страхі, ты, дзед, бачыў?—запытаў я з цікавасьцю даведацца аб чым-небудзь фантастычным і нязвычайным.

— Якія страхі? Э-э, ды ці перакажаш іх. Многа бачыў я на сваім вяку ўсякае ўсячыны. У-у-гга...

— І не баяўся?

— Чаго-ж баяцца?—я быў дуж. Бывала на ўсім сяле мяне ніхто ня мог здолець. У лесе шулы—адзін клаў... І адзін на траіх конях вазіў,—дадаў з важнасьцю.

— Уперад, кажуць усе людзі былі вельмі дужыя.

— Дужыя. Мой бацька, нябожчык, сам з лесу на плячах сенцы вынасіў. Ого, даўней былі людзі.

Гутарка пашла ня туды куды мне хацелася. Мне хацелася каб ён расказаў пра якія-небудзь страхі. Любіў я розныя такія штукі, падкрэсленыя фарбамі гэройства ці трусльлівасьці і таму зноў запытаў:

— А ці здаралася з табою што-небудзь страшнае, дзед?

Ён крыху падумаў.

— Як-жа,—здаралася.

— А як гэта было?

— Ды вось так і было.

„Пачынае,—падумаў я—ну і добра“.

— Так і было... Ішоў, гэта, нешта раз я з воласьці. Ноч цёмная, хоць на ражон узбіся—як у склепе. Ведаеш так гэта дарогу на памяць—і ідзеш. А ісьці трэ́ было паўз могілкі, што ля Карачоўшчыны, і от, казалі, што ля іх нешта пужае. Падходжу гэта. Неяк і страшнавата стала: спужае, думаю, і мяне якая трасца; ведаць-жа ня ведаеш, дзе што трапіцца.

Раўняюся з могілкамі—ціха здаецца, прыслухоўваюся—аж мармыча нешта. Ну, думаю, мерцвякі балююць. Страшнавата, а стаў дый слухаю:—грукае нешта. Чорт ведае, што рабіць. Уцякаць?—зырнешся аб што-небудзь ілбом так, што і бацькі не ўспамінеш. Пайду, думаю, зірну,—дазнаюся, што за трасца пужае там; сьціснуў, гэта, свой кій ды туды. Падходжу і—што-ж ты думаеш?

— Ну?

Дзед падняў галаву і глянуў мне проста ў вочы.

— Дурны Тадэўшаў Яўхім ляжыць плячыма на магіле, сьпявае нешта ды ў тахту і барабаніць нагамі па крыжы!..

Слаба, шырока зарагатаў. Я падтрымаў яго.

— От зараза! І што-ж ты з ім зрабіў?

— Што-ж,—выдголіў добра дый пашоў дадому... Вось і страх. Я рагатаў. Ён паправіў шапку і набіў люльку.

— У-уга! Ці раз мяне страшылі—і нічога.

І ён зноў расказаў, як яго душыла нешта на начлезе, а ён маліўся богу, і як пасья на тым месцы трава высахла. Пасья расказаў, як яго былі апанавалі ваўкі, калі ён ехаў з лесу і яшчэ шмат забаўных штук, якімі так багата старасьветчына.

Агонь патухаў. Я паднёс больш гальля і, калі зашугалі тонкія іскры,—зноў патривожаю дзеда:

— Дык і на паляваньне, кажаш, хадзілі?

Ён зірнуў на мяне.

— А як-жа. У-у-гга! Бывала як загадае Вароніч (пан гэтакі быў у нас, што ў Рэчышчы маёнтак меў), як загадае, бывала, зрабіць там і там аблаву—хто з ім паедзе?—я, Зарубчык. Хто хутчэй заб'е?—Зарубчык. Мяне пан любіў. Бывала: „Зарубчык, на паляваньне хачу ехаць з табою!“—і едем. Нават стрэльбу сваю мне даў. І цяпер яшчэ вісіць на сьцяне ў мяне. Добрая пістанюўка... У-у-гга!..

Абоє мы сьціхлі, бо я думаў пра гэтага пана і пра самога дзеда, разважаючы, што не дажыву я да такіх сівых гадоў, каб мець у сабе такі багаты скарб падзей і так многа ўспамінаў. А дзед прущікам варочаў вугольле, ашчаперыў рукамі падкурчаныя калені, а пасья—нізкі і слабы, з хрыпотаю, пачуўся яго голас.

— А часамі сярдзіты быў пан...

Ён яшчэ на хвіліну змоўк, уставіўшы на агонь вочы ды тады зноў пачаў.

II

— Як цяпер от памятаю адну рэч. Проста так і стаіць перад вачыма яна такая бялявенькая ды маладзенькая. Прыгожая была дзяўчына. Алінаю звалі—дачка панская была. Такое вясёлае дзяўчыны я за свой век яшчэ ня бачыў—як званок які: вечна, бывала, у песьнях ды ў кветках. І добрая-ж яна была...

Ня ведаю чаму дзед глыбока ўздыхнуў і пачаў толькі пасья паўзы.

— Бывала ўвечар бегае-бегае, а пасья напаткае мяне за агародамі, падкрадзецца з-пад цішка ды скок мне на плечы.

„Я,—кажа,—спужаць цябе, дзед, хацела“, а пасья давай рагатаць ды церабіць мяне за бараду.

Сядзе, гэта, бывала, ля мяне, перабірае кветкі пальцамі ды пытаецца ці хорошых кветак яна нарвала. Пасья, гэта, завядзе ў сад,—а сад вялікі быў у пана,—пасадыць мяне на лаўку ды давай прасіць, каб я што-небудзь расказаў ёй. Ну, а я шмат чаго ведаў. Гавару, гэта, бывала, а яна слухае як анёлак які,—не сьцепанецца, толькі ўжо калі кончу, дык уздыхне глыбока-глыбока, ды, каб пахваліць мяне, скажа:

— А многа ты казак ведаеш, дзед.

— Уга, кажу, ці гэта я ведаю,—я вам яшчэ ня гэтулькі раскажу, толькі каб от бог даў назаўтра дождж не пашоў, а то сена замокне.

Але яна ўжо і ня слухае. Сажмакае аберуч свае кветкі, пырсне сьмехам, падзякуе, ды зноў зьнікне раптам між парэчніку...

— Так. Добрая была дзяўчына, але ня добрая доля ёй выпала. І сама завяла, як кветка і зьнікла раптам...

Нутром я пачуў, што тут пачынаецца нешта ў чым, можа быць, захавана трагедыя чалавечага жыцця, а таму не забавіўся запытацца:

— А што з ёю здарылася, дзед?

— От слухай-жа,—пачаў ён і, калі зашамкалі сухія, хрыплівыя словы яго,—то я палажыў бараду на далоні і ўжо больш не

перабіваў яго.—Быў у яго, у пана гэтага, парабак. Ігнатам звалі. Здаровы ды харошы быў хлопец. Высокі такі ды стройны. Валасы ў яго былі доўгія, русыя. Вочы такія шэрыя ды добрыя. А на начлезе, бывала, песьню калі зацягне, дык аж ноч разьлягаецца.

Але не на дабро гэта пашло. Палюбіліся яны з гэтаю самаю Алінаю. Хто яго ведае чаму гэта так вышла, але часта, бывала, яны сходзіліся ноччу ў садзе.

Пан ня ведаў аб гэтым. Дый ніхто апрача мяне ня ведаў, а яны, як галубкі, зьлётваліся, каб украдкамі паваркаваць.

Тады от яна ўжо не такая вясёлая была. Прыцішэла неяк, патужэла і, можа ад таго, стала яшчэ прыгажэйшаю. Але ня бегала ўжо па садзе і не сьпявала, а толькі, бывала, ціха, поцемкам як падкрадзеца да мяне, стане гэта, схопіць за плечы ды гледзячы з просьбаю ў вочы:

— Дзедка, мілы дзедка, скажы Ігнату, што сёньня ў паўночы я яго буду чакаць у вішняку. Добра?

— Добра, добра—кажу—скажу ўжо, я як-жа.

— Ну, глядзі-ж, дзедка, ня схлусі.

— Ды што, вы, паненачка, хіба-ж я...

А больш я і сказаць ня ведаю што. Ды што мне і казаць, калі яна ведае, што я ня хлушу, а гэта так сабе толькі жартуе.

Ну, от так і палюбіліся яны, каб пан ня ведаў:

Але нешта раз вышла іначай. Выдалася добрая, памятаю, пагода туды недзе пад прачыстую. Вышаў пан, пахадзіў кругом сядзібы, тады вярнуўся, паклікаў мяне дый кажа:

— Ведаеш, Зарубчык, сёньня трэба на паляваньне схадзіць, кажуць, там гэта ля Замурожнага дзічы многа ёсьць. Праспацыруем, мне от, кажа, хочацца праехаць.

— Што-ж, кажу, можна зьездзіць.

— Ну, от і маладзец. Дык ты там прыгатуй гэта ўсё,—абсядлай кабыліц,—ды мы з табою так пад адвячорак, каб сонца з паўдня зьвярнула,—скокнем туды.

— Добра,—кажу.

З паўдня так гэта мы гуляючы і паехалі. Праяжджаем паўз арэшнік, аж паненку спаткалі,—гуляла.

— Доўга,—пытаецца—ты забавішся, тата?

— Да самага вечара—адказаў пан,—а можа і заначуем у Трылесьці.

— А куды цяпер паедзеш?

— Пад Замурожнае. Толькі ты, дзетка,—кажа, ідзі дахаты—мама клікала.

Ну, і паехалі мы.

Мінулі, гэта, ашыяк, што ўпіраўся ў зяблішча, а пасья павандравалі да Замурожнага, бо там заўсёды, бывала, удоваль было і птушак і зьвярыны рознае.

У Замурожным правалачыліся мы, гэта, ладнавата, але, можа, як на няшчасьце нічога добрага і не падседзелі. Забілі толькі аднаго зайца дый-то нашчэнт папсавалі. Лаючыся нават хацелі, гэта, ужо і дадому варочацца, але раптам пан супыніўся дый кажа:

— Зарубчык!

— Што,—кажу, пане?

— А ведаеш?—што каб гэта мы зірнулі пад Байдзіна, ня ёмка-ж так дахаты варочацца. Можа там што-небудзь і падстрэлім?

— Што-ж, кажу, можна.

Ну, і пагарцавалі мы. Гэта было крыху ўбок, але сонца яшчэ сьвяціла ўдоваль і можна было яшчэ з гадзіну швэндацца па байдзінскіх нетрах. А там, гэта, лес такі вялікі быў, але калі глыбей ісьці, дык ужо балота пачыналася і працякала рэчка, што абгінала панскі маёнтак. Той бераг быў нізкі, у лазе, дык адвячоркам, гэта, бывала, там самы качачы пералёт быў.

Ну, от і паехалі мы ў гэтае Байдзіна. Перагнулі пералесак, праскочылі праз прагаліну і апынуліся зноў у лесе.

— От тут,—кажа пан,—мы мусім хоць качак крыху папужаць, толькі трэба да рэчкі прабірацца, а што мы ня зможам, дык сабакі пасобяць.

— Але,—кажу,—пасобяць, чаму-ж не. Што-ж то былі-б,—кажу,—за сабакі, каб яны і птушкі не задушылі.

Блізу рэчкі пан і кажа:

— Ты,—кажа,—паставіш каня ды ад таго канца зойдзеш, а я буду цябе ля чыстага плёса чакаць.

Ну, і пашоў я.

Палазіўшы між лязьняку і ўпэйкаўшы штук чатырох гэтых птушак, я ўжо думаў і варочацца і, толькі, гэта, выняў люльку каб закурыць, як чую—нібы на некага пан сварыцца. Няўжо, думаю, мяне пракаўся. Але чаго-ж-бы ён, думаю,—гукнуў-бы калі што-якое.

Не прайшоў і гоняй, як чую стрэл, а пасья крык нейкі і плач. Ё нехта як-бы застагнаў. Ня добрае заскрабло мяне па скуры. Бягу і думаю: злавіў, мусіць, нейкага злачынца пан. Будзе клопату на ўсю дарогу.

Ажно калі падбег, гэта, я, дык аж не паверыў сам сабе. Ня ўсьпеў, гэта, і апамятацца, як пан закрываў:

— Даставай!

Гэта ён загадаў даставаць човен, што гайдаўся на рэчцы, а ў ім ужо ляжаў падстрэлены на сьмерць Ёгнат. А паненка падымала яго, ды прыціскалася ў плачы, як жоўты апалы лісток прыціскаецца ў халодную восень да сырое зямелькі. Толькі ўжо не сагрэцца гэтаму лістку. Так от і паненцы не сагрэць было падстрэленага Ёгната. Ён канаў і апошні раз, бачыў я, яшчэ павалодаў рукамі, каб адказаць на плач абдымкамі, ды так і застыў.

Калі дасталі човен, дык паненка кінулася на трупі доўга калацілася над ім просячы каб Ёгнат устаў. Пасьля яна падняла галаву і зірнула на нас. Я ня мог глядзець—такою страшнаю яна зрабілася. Гэта былі ня тыя ласкавыя вочкі, што прасілі мяне, каб расказаў байкі ці сказаў Ёгнату, каб прышоў у садок, а гэта былі вочы зьвера, што хацеў разарваць увесь сьвет. А валасы доўгія такія, раскіданыя... І от яна перш ціха, як-бы пра сябе сказала: —

— Нашто вы забілі яго?

Пасьля раптам як-бы ўспомніла нешта. Адкінулася крышку на Ёгната і, пранізьлівым голасам, як-бы яна бачыла перад сабою сьмерць, крыкнула:

— Ня дам! Ня дам! Зладзюгі! Драпежнікі! Нашто вы адабралі яго ад мяне?!

І мне здавалася, што гэта не яна, а гэтыя шырокія вочы яе так крычалі.

Тады зноў яна кінулася на труп, а пан замахнуўся і, можа гэта ад злосьці, пашчамаў сваю стрэльбу аб хваю. Пасьля прыкусіў губу, тузануў сябе за гузік і загадаў:

— Адвязі дахаты, а па яго заўтра прыедуць. Не ўцячэ!

... Так от і разлучылі гэту пару галубкоў...

Я не заўважыў, што дзед ужо змоўкі толькі, калі гэтая цішыня стала такою пукатаю,—ўспомніў, што я задумаўся. Дзед таксама тупа глядзеў на свае калені і, мусіць, нанова ўспамінаў усё тое, што расказаў мне. Вочы яго сталі такімі сьветлымі, што мне здавалася я праз іх бачу ўсе яго гады такія шэрыя і хрыплівыя, як цяпер ён сам.

— Так. Дрэнна было некалі—любіць і то нельга было таго, каго хацеў,—сказаў я думачы гэтым спагадаць дзеду, але ён не адказаў. Толькі пасьля доўгае паўзы зноў нібы ўспомніў.

— Добрая была дзяўчына, шкода мне яе,—і ўздыхнуў.

— А як-жа яна жыла пасьля, дзед? Ці вышла яшчэ за каго замуж?

— Э-э, дзеткі,—не! Так яна і зачахла былінкаю. Схудала. Пастарэла раптам. Нават на сьвет божы не паказвалася. Адвячоркам, гэта, толькі, бывала, пройдзе па саду, а тады зноў, ціхая ды белая ішла ў пакоі. За ёю сачылі, баяліся пусцаць нават адну, але ня доўга яна пражыла. Аднае раніцы нешта, гэта, нашлі яе на беразе і, там, гэта, на цвінтары і пахавалі.

Так от і разлучылі галубкоў...

А пан пасья распрадаў маёнтак і таксама недзе зьехаў з паняю. Толькі пані па дарозе, кажучь, недзе памёрла...

Паволі з торбачкі ён выняў кавалак сала і стаў на ражончыку падпякаць. Я таксама падтрымаў „кумпанію“.

— От што бывала было, дзеткі,—дадаў ён пасья доўгага маўчаньня і ўжо варочаючы над вугольлем скварку.

— Дзіўнае, дзіўнае жыцьцё было.

— То-та ж... Я шмат чаго бачыў у сваім жыцьці, ды мяне і паважалі бывала. Чуць дзе што каму трэба—да Зарубчыка ідуць парадзіцца. У воласьць, бывала, трэба—Зарубчык. Да спраўніка паехаць—Зарубчык. Раз нават аж у Вільні ад вобчаства быў. І там быў не апошнім. Зарубчык нідзе не падгаджаў... Ого, бывала...

Перада мною быў помнік, які мог вабіць аграмадным перажыткам падзей мінуўшчыны, дзе захаваны кавалкі чалавечага жыцьця і мізэрнасьці, афарбаваныя ў размаітыя колеры, упрыгожанага сабою, побыту. Шмат у ім было тае надзвычайнасьці і арыгінальнасьці, якою так могуць ганарыцца старыя. Толькі мне чамусьці хацелася запытацца аднаго, што я зараз і зрабіў.

— А чаму гэта цябе дзед завуць Зарубчыкам? Можа гэта пан такое прозьвішча даў?

— Як?

— Зарубчыкам чаму цябе завуць? Можа пан даў такое прозьвішча?

Ён коратка зірнуў на мяне, а пасья перавёў вочы на смалячок і змоўк. Паправіў ламачча. Пабіў прудікам па вугольлі, ад чаго падымаліся іскры і рассыпаліся ў згушчонай лістоце.

Уздыхнуў.

— Э-э, дзеткі...

— Тут нешта павінна быць—цюкнула мяне і я задаўся выяўленьнем гэтае гістарычнае надзвычайнасьці.

Раптам ён падняўся, крахтануў разы пару і пасунуўся ў цемру.

Адышоў ад агню і я. Твар абхапіла лёгкая вільгаць і мяккая густата ночы. Сьвіснуў. Рэха пудка скаканула ў гушчу і ад мяккасьці—каротка абарвалася. Адгукнуўся мой конь.

Я падыйшоў пад яго. Паглядзіў грыву, морду. Конь слухаў, пакінуўшы на хвіліну жумрыць траву; пырхаў, цёрся аб плячо скі-віцаю і скубаў за рукаў. Ад яго пахла перхацьцю і потам, а ў паветры згушчалася ноч і застывала ў бронзу лісьдэ.

III

Абняўшы калені і ўпёршы вочы ў вугольле, нібы там было нешта такое, што вырашала вялікае пытаньне чалавечае бытнасьці і таму нельга было адарвацца ад яго, каб не адарвацца і ад жыцьця,—маўчаў. Суччо, іншы раз, пырскала снім піскам, але гэтая сіль аддавалася ў тонкай напятасьці прыжмураных воч. Відаць было, што ў галаве плылі нейкія важныя думы, а сам дзед, як-бы стоячы збоку ўпарта суглядаў іх і—калі думы канчалі нітку свае плыні, не адрываючы ад іх воч, як-бы ўсьлед ім сказаў:

— Даўно гэта было, дзеткі. Ня пан даў мне гэта прозьвішча, а людзі. Даўно гэта было.

Барада яго зашавялялася, як на ветру, калі ён гаварыў, а словы шкрабаліся аб рэштку пакрышаных зубоў, таму былі такія глухімі і выкідаліся жмуткамі, шамаючы ў барадзе.

— А як-жа гэта было?—запытаўся я, як-бы ўсю аповесьць ужо ведаючы, а шукаючы толькі прычыны.

— А было так. Некалі гэта яшчэ пані давалі мужыкам на расьцяробкі балоты. Ёт хто больш мог выцерабіць, таму і аставалася гэтая сенажаць. Надзел такі ці што быў.

А ў дзеда майго былі, гэта, некалі тры сыны: Макар, Базыль і Якуш. Макар быў самы старэйшы—меў жонку і жыў на падзеле, а Базыль і Якуш пры бацьку жылі. Работнікі з іх былі ўдалыя, таму-то от яны і нажылі гэтае сенажаці дзесяцін мусіць са-тры. Ніштавата меліся: быў і хлеб, і соль, і на блінцы хапала.

Але і тут без няшчасьця не абышлося. Трапілася гэта Якушу пакахаць муляраву дачку Марыну. Здаровая была дзяўчына, грудзістая такая. Вочы, як у лісіцы, а шчокі—як макаў цьвет. Бывала казалі, калі пройдзе па сяле, дык аж зямля стогне. Яна то і работніца казалі, ніштаватая была, але распусна вяла сябе. На начлезе, дык хлопцы, бывала, толькі то і рабілі, што круціліся ля яе.

Дык от, гэта, і палюбіліся яны.

Час ішоў, а Якуш задумаў жаніцца.—Не магу,—кажа,—жыць без яе—усё тут. Бацькі ўгаварвалі—яна сякая ды такая—не.—Жанюся—і кончана. Што-ж, дубінаю ня ўломіш—жаніся.

Ужо да вясельля рыхтаваліся, але раптам—зьнік Якуш, як камень у воду праваліўся. Рынуліся сюды, туды—мога дзе ў студню

ўваліўся ці павесіўся—няма. Чакалі, чакалі, ды ўжо забываць сталі, а к гэтаму часу сталі, гэта, прападаць коні ў людзей. То з начлегу, то з хлява—зьнікне конь і хоць ты гвалт крычы, нават сьлядоў не застанецца. Думалі, думалі і парашылі, што гэта Якушова работа. Але як было прыпільнаваць? Баяліся яго, як агню—дужы быў ды адчайны. Так от маўчалі ды пракліналі ўтайкі ўвесь яго род. А яшчэ горш страху набраліся, як суседняя вёска, Канюхі, аднае ночы праха м пашла. Да гла выгарала. Нават ніводнага гумецца не асталося. Тады, гэта, вобчаствам пастанавілі зрабіць моцную варту, і калі толькі злачынец пападзецца,—наладзіць такі самасуд, каб і дзесятаму было заказана, як чужыя коні красьці.

Пасьля гэтага тыдні праз два раптам зьяўляецца Якуш. Адзеты гэта, прыбраны ў дарагія паясы ды рубашку з манішкаю, боты, гэта, на ім—зіхацяць, а порткі дык, мусіць, князёўскія нейкія. Грошай прынёс—асьміну. Усе дзяўчата аж ліпнуць да яго, а ён на вечарынды, бывала, страсяне грываю, стукне кулаком па стале, ды—
— Марына!

Усе і паадсыпаюцца. А яна сабе сядзе ля яго ды рдзее, як журавіна на сонцы.

— „Гарэлкі!“—крычыць. А прынясуць—мала нікому ня будзе—усіх участуе. Грошай не шкадаваў. Бывала падыйдзе, гэта, які-небудзь бабылёк, ды:—

— Братка, Якуш, мо'б ты пазычыў мне да пакроў залатовак пару—аддам, а гэта—сам знаеш—гаспадарка прападае.

Тады ён запусьціць руку ў кішэню, пабразгае гэтымі жуковінамі, высыпле на стол:—

— На! Не кажы, што я дрэнным чалавекам быў.

От як, бывала. А Марыну ён узяў такі. Толькі ня доўга яму прышлося пагалубіцца з ёю. Зайздрасьць чалавечая большая чым акіян. І чым глыбей акіян—тым больш вады ў ім. Так ось і чалавек—тым больш ён зайздросьціць, чым шчаслівейшы ён.

Жылі гэта, яны з Марынаю пры бацькох. З Базылём не сьварыліся (а Базыль старэйшы быў). Працавалі разам і здавалася, усё гэта і добра.

Але ня тое захаваў у душы Якуш. Надумаўся ён, каб уся гэтая гаспадарка і сенажаць гэтая—яму аднаму асталася. Толькі ні кому не сказаў ён гэтага, а ў сабе захаваў, як чорную гадзюку такую думку.

А тады людзі ня могуць жыць, калі ябеднікамі становяцца. Прападуць яны, як раса на сонцы...

IV

Дык от скасілі гэта яны сенажаць свою—добры луг быў, трава расла, як чарот. Месца ўдалае папалася—роўнае такое, разложыстае. Надалёк гэта і лес быў—маладняк рос.

Нешта раз, гэта, удвох і паехалі яны па гэтае сена. Панакладалі вазы, паўдзіскалі і, пакуль, гэта, яны абхарашылі іх, дык і ноч надышла. А дарога далёкая—вёрст з дзесяць, мусіць было. Тады, гэта, Якуш і кажа Базылю.

— Ведаеш, Базыль?

— Ну?

— Мы сягоньня дахаты не паедзем.

— Чаму?

— Чаму!—Як-жа ты ночы паедзеш? Мучыцца толькі будзеш усю дарогу. Думаеш добра качацца па гэтых ямах.

— Угга. Нашоў чаго баяцца. Што-ж ты дарогі ня ведаеш, ці панам захацеў быць,—каб спаць едучы. Страх вялікі—ямы. Дзе аб'едзеш, а дзе падтрымаеш ды так і заедзеш. Што-ж гэта прышыня табе? А заўтра, вунь, трэба ў Дзятлішча зьездзіць ды бяровеньне прывязці.

— Пасьпееш яшчэ з бяровеньнем управіцца, а сёння—чорт яго паедзе.

— Ну, як хочаш, але бацька казаў, каб ня бавіліся.

— Дык што там бацька! Сам ня бачыш?—ноч!

Базыль нічога не сказаў, але яны асталіся такі начаваць. Папрыпіналі, гэта, коні, разлажылі агонь, закурылі дый павыцягваліся на поплаве. Доўга, гэта, Якуш глядзеў у неба,—думаў усё нешта. Курьў ды сплёваў у бок. А пасьля, калі ўжо захацелася спаць і ўзышоў месяц, Якуш падняўся, азірнуўся наўкола дый кажа:—

— Базыль!

— Га.

— Ты сьпіш?

— Не. Але ўжо спаць захацелася. А што?

— Ну, то ты сабе і сьпі, а я схаджу ў лясок ды вязоў пару высяку. Балазе от і месяц нейкі цьмяны—можа нікога і не спаткаю.

— Ну, ідзі.

Яшчэ раз азірнуўся Якуш, палазіў нешта каля воза, узяў гэта сякеру, рыдлёўку дый пасунуўся.

Цішком увайшоў у лес. Пахадзіў, абраў добрую мясьціну, згроб зверху лісьце дый пачаў, гэта капаць яму. Страшна, мусіць, зрабілася яму, бо адсапецца ды ўсё прыслухоўваецца ці ня чуе ды

ня бачыць хто і, калі кончыў—схаваў рыдлёўку між парасьніку ды ціха, прыгінаючыся, пашоў з лесу.

Спаў Базыль, калі вярнуўся Якуш. Толькі коні, прытуліўшыся адзін да аднаго, зрэдка маталі хвастамі ды пацэпвалі галовамі ад камароў.

Якуш крадучыся падышоў да Базыля. Прыгнуўся над ім, зірнуў, мусіць, ці моцна сьпіць ён і, калі месяц бырзнуў з-за хмарак, то добра была відаць Базылёва галава з нерасчэсанымі валасамі і кавалкамі сена ў іх. Тады адпрастаўся Якуш, выняў з-за пояса сякеру і, размахнуўшыся з усяе сілы, расьсек галаву свайму роднаму брату. Базыль не пацягнуўся нават. Так і застыў. Толькі кроў шурком палілася з разможджанага чэрапа.

А Якуш абцёр сенам сякеру, штырхануў нагою труп і праканаўшыся, гэта, што ўжо той не абзыўнецца—узваліў яго на плечы і панёс у загадзя выкапаную ўжо яму. Засыпаўшы—наваліў на верх сухога лісьця, згладзіў мясьціну і тады ўжо, страшны і як праступнік, што ўцякае ад таго, каб яму не казалі, што ён забойца—азіраючыся і хаваючыся стаў уцякаць з лесу. Толькі, калі ён бег, то яму здавалася, што за ім гналася нейкая цень і гэтая цень усё кулялася, як-бы хочучы перасьцьігнуць яго. Яму здавалася, што гэта цень брата і вось яна зараз нагоніць яго і скажа: за што ты забіў мяне?

Але гэта ня цень брата, а цень палясоўшчыка была. І не хачела яна перасьцьігнуць яго, а толькі даведацца куды ўцякае...

— А як-жа гэта палясоўшчык там апынуўся?—не сьцярапеў я.—Адкуль-жа ён узяўся?

— А—гэта чакай. Так гэта было от. У Грышчыны, што вёрст пяць ад Забалоцьця будзе—жыў палясоўшчык. Ён от і аглядаў там панскі лес. А каб, гэта ня было парубкі, дык ён і ўночы часьцяком пільнаваў свой абход. Ну, от і гэтае начы ён таксама быў у абходзе і здарылася яму напаткаць Якуша. Здалёк, гэта ён пачуў яшчэ, што нешта шастае між парасьніку і давай падкрадацца. Бачыць—капае чалавек яму. Прысеў ён, гэта за карчачыну дый чакае, што з гэтага будзе. Пасьля ўжо, калі Якуш пахаваў Базыля і стаў уцякаць—дык ён сьледам за ім каб, гэта, высачыць, куды ён пойдзе. Тады, доўга ня думаючы, ночы-ж пабег у воласьць і расказаў як, дзе і што ён бачыў.

А Якуш, гэта, сабе пазаціраў сьляды, абхарашыўся сам, закапаўся ў сена ды давай спаць. Толькі ня спалася, мусіць, яму; грызла ў нутры нешта нядобрае, хоць ведаў, што ня будзе з кім яму ўжо дзяліць гаспадаркі. Але страшнай станавілася гэтая

гаспадарка, што будзе вечна гаварыць яму аб гэтай трывожнай ночы і цені. Ня спалася відаць, бо ўсё ўсхватваўся ды азіраўся, як вар'ят. І толькі, калі золак нарадзіўся над узьлескам, то ён ужо запрог коні, каб ехаць дадому.

Ня ведаю чаму, можа каб забыцца самому, а можа каб людзі ня думалі, але на дарозе ўжо ён моцна засьпяваў песенью. Едзе гэта і заліваецца, аж лес зьвініць. Толькі дарэмна, гэта, ён яшчэ гэты грэх на сябе браў, бо ня трэба сьпяваць на паханьні. Не ад'ехаў ён і вёрст пару як—тыц—наскакваюць стражнікі.

— Ты куды едзеш?

— Дадому—кажа.

— Адкуль сена вязеш?

— З Забалоцьця. Там-жа сенажаць наша.

— А ты па яго адзін езьдзіў?

— Адзін.

— Хлусіш—з братам езьдзіў?

— З братам,—дык брат пашоў недзе.

— А куды ён пашоў?

— Чорт яго ведае. Яшчэ з вечара пашоў недзе, а я яго чакаў, чакаў ды і пасхаў. Можа ён дома ўжо.

— Добра?! А можа ў лесе?

Тут толькі пачуў Якуш, што ведаюць яны дзе Базыль і от толькі гавораць гэта, каб мучыць яго. Але нічога не сказаў, а толькі панурыўся ды прысутуліўся.

— Злазь з воза!

А яму здалося, што яны, загадаўшы злазіць, яшчэ запыталіся, дзе Базыль, таму-та і сказаў пра другое зусім.

— Я ня ведаю, дзе ён.

— Мы ведаем!—хадзем!

І калі сталі адкопчаць Базыля, тады кінуўся Якуш пад ногі ды давай прасіць, каб не каралі яго, і што гэтага ён не хацеў зрабіць. Толькі дарэмна гэта, бо ня мог чалавек жыць бяз зайздрасьці і любіць брата, што ад аднае крыві радзіўся.

Так от і прапалі абудва браты, што не змаглі жыць у дастачы. Толькі ад Макара пашлі пасынкi. Але іх усіх сталі празываць Зарубчыкамі ад таго, што зарубіў брат брата...

От, дзеткі. Таму мяне цяпер завуць Зарубчыкам...

Ня пан даў мне такое прозьвішча, а людзі...

Дзед змоўк. Сіплы, роўны голас яго адразу неяк абарваўся і таму, можа сярод гэтае цішыні, мне постаць яго здалася маленькай і скурчанай, але пукатай, бо я ведаў, што толькі ён гэта зрабіў

цяпер такою тугою цішыню. Ён глядзеў на патухлае вогнішча седзячы тут-жа, блізка, а мне здавалася, што ён далёка-далёка ад мяне і яшчэ ўсё хрыпла чаўкае шчэляпамі і пакрышанымі зубамі, і да мяне даносяцца абарваныя кавалачкі гісторыі істоты яго. Вачэй ня відаць было, а толькі шырокая бела-імшыстая барада нібы шавялілася кажучы аб тым, што яшчэ Зарубчык доўга будзе глядзець на вугольле і нечага шукаць у сабе.

Маўчаў і я. Ён ня ведаў ці хацелася мне гаварыць, захацелася толькі запытацца, як гэта „прапалі абудвы браты“. Але ня мог зразу зрабіць гэтага і таму паспачуваў.

— Праўда. Ня ўмелі людзі жыць даўней. Ня ведалі, хто вінаваты ў тым, што яны бедныя.

Можа дзед не пачуў гэтага, але нічога не сказаў, таму я зразу запытаўся.

— А як-жа Якуш? Што з ім зрабілі пасья?

— А-а?

— Я кажу,—што-ж зрабілі пасья з Якушом?

— З Якушом? Ды што-ж з ім зрабілі,—пакаралі. Ды яшчэ як пакаралі! Даўней-жа ні то, што цяпер—суды, а бывала—каты каралі.

Так от і яго гэта. Забралі тады, звязалі і павялі ў воласьць. Бацька нічога не сказаў, калі даведаўся, а Марына ў сьлязах расхрыстаная прыбегла ды кінулася прасіць, каб не забіралі Якуша. Але не памаглі яе сьлёзы. Адпіхнулі яе, гэта, нагамі і нават ня зірнулі, як яна поўзала па зямлі ды цалавала боты ўрадніку.

Тады павялі Якуша ў места. А там, гэта, пасярэдзіне места стаяў высокі слуп. На тым слупе такі, гэта памост, на якім і караў кат праступнікаў. Біў гарапнікам да таго часу, пакуль той не сканае, а гарапнік меў сем канцоў з дратамі. Ёт пасья кожнага ўдару кат і прыказвае: „гэта за тое, што ня слухаў бацькі“, „гэта за тое, што не паважаў цара і бога“, „гэта за тое, што засек брата“...

Ёт у нядзелю назганялі туды людзей з усяе воласьці, каб яны глязелі ды ведалі, які суд чакае кожнага, хто захоча падняць руку на свайго кроўнага.

Многа людзей сабралася. Як мора гудуць, чакаюць. Толькі і чуто, што божкаюць ды ўздыхаюць, але раптам змоўклі, бо ў чырвонай кашулі, тоўсты, з закасанымі рукавамі на памост узышоў кат. Ён пахадзіў па памосьце, сьвіснуў разоў колькі гэтым гарапнікам, а тады растапырыўся ды стаў на месцы, бо ўзьвялі і Якуша. Тады от загудзеў натоўп, а Якуша згорбленага, з голаю сьпінаю прывязалі да слупа.

Так от і пакаралі яго. Парасьсякалі цела—цуркала кроў, а мяса адвальвалася кавалкамі. І так білі пакуль не дайшоў. А Марына ламала рукі ды прычывала, і нават, калі ўжо ўсе разышліся, а на места насунулася ноч—дык яна яшчэ стагнала ды корчылася ля памосту...

От, дзеткі, як даўней было... Таму і мяне от завуць Зарубчыкам... Ня пан мне даў такое прозьвішча, а людзі...

Я ведаў, што дзед больш ужо нічога ня скажа мне, таму і ня пытаўся. Ды больш і ня трэба было.

Ён паволі падняўся і стаў абіраць мясьціну, каб адпачнуць, а мне здавалася, што цяжка яму нават і варушыцца ўжо, бо ведае от ён, што ўспомніў сёньня пра сябе і адчуў сваю старасьць.

Тады мне шкода стала яго і таго, што ён дажывае сваю гісторыю...

Калі патух агонь, то на многа пахаладнела цішыня, а ноч стала такою мяккаю і зорнаю...

Полацак—Менск
1926-28 г.

Юлі Таўбін

* * *

Люблю я край, дзе вечары
У сінім небе сьцеляць столкі
І промні ранічнай зары
Ласкаюць юныя пасёлкі.

Там дымнай занізьзю палі
Ня будуць зьвіты і затканы
І буры-ветры размялі
Сьляды забытага кургана.

Цьвітуць сады. Сінее высь...
У небе зорнае насеньне...
Як добра будзе тут калісь
Зарыцца з галавою ў сене...

І пад няўпынны зорны бег
У неабсяжным сінім глянцы
Раскласьці вогнішча начлег
Ля стромкіх сосен на палянцы.

Калосьсяў сьпелых сумны звон
Загубяць людзі, бы асілкі,
І прынясуць ім буйны плён
Зубцамі жорсткімі касілкі...

А потым прыдзе лістапад
І восень смуглая угледзіць,
Як будзе вецер лашчыць сад
І граць на яблынявай медзі.

Ах, гэты край далін і круч,
Равы і крэйдавыя пашы...
Табе чамусьці— „Беларусь“.
Далі у назву продкі нашы.

г. Месьціслаў,
Люты, 28 г.

Алесь Звонак

М. Дубовіку

Гэта ўсё?..
Захлынула Бяроза...
І цябе маладога няма...
Набягаюць няпрошана сьлёзы
І тугі ня стрымаць..
— Сябра, дружа, браце, таварыш!..
Толькі вецер—
З Бярозы ў адказ.
Захавалі гульлівыя хвалі
Юнака..
Я схілюся нізка
Змаўкаю...
Гэты боль затаю:
Не празвоніць струна залатая...
Не сьпяваць салаўю..

11-VII—28 г.
Менск.

Валеры Маракоў

М. Дубовіку

Мне не забыць былыя вёчары
І нашы гутаркі пра Байрана і Гётэ.
Мне не забыць
Крыжавы сьмех зары
Над доляю галоднага поэта.

Сьпяваў рояль.
З блакітнымі вачыма
Жыцьцё нам кідала пасохшыя вянкi.
Ты гаварыў:
— За шчасьце і за край радзімы
Нам не аддаць
Ні сэрца, ні рукі.

А людзі горда йшлі
І горда рвалі кветкі.
Упівалі сонца,
Славiлі вясну
І iх надзей мы былі толькі сьведкі,
Мы не маглі iх душ закованых
Крануць.

На льдзіне душ ты паскаўзнуўся і упаў.
Заплакаў вецер глуха і трывожна.
Бывай поэт,
Таварыш,
Брат,
Бывай жыцьця і песьні спадарожнік.

Я бачыў кроў,
Я бачыў змрок і раны,
Я бачыў людзі плакалі ў закат,

І вась затым мо' іх нядоляй п'яны
Іх адыйшоўшых не заву назад.

Я не заву таго, што адпалала.
Лепш паміраць у росквіце надзей,
Чым несцьці крыўды горкай жала—
Чужых дарог,
Чужых людзей.

Мне не забыць былыя вечары,
Яны так блізкі сэрцу, так знаёмы.
Я помню мы пад сьмех і пад агонь зары
Тушылі сэрца раньнія надломы.

Янка Бобрык

Партрэт на магілу

Нарадзіўся Мікола Дубовік на Случчыне ў вёсцы Мурыны, Капыльскага раёну 28 ліпеня 1905 г., у беднай сялянскай сям'і.

Дзяцінства яго праходзіла, як і кожнага сялянскага вясковага хлапца—за каровамі, за працай у полі і г. д. Дзякуючы малазямельлю (2¹/₂ дзесяціны зямлі на 8 душ) ён быў прымушаны пайсці ня тым шляхам, якім ішлі яго браты. Ён парывае ўсялякую сувязь з гаспадаркай і ідзе вучыцца.

Цяжка прыходзілася вучыцца, будучы на ўтрыманні брата. Перамагаючы ўсялякія перашкоды ён, скончыўшы ў 1923 годзе агульна-адукацыйныя капыльскія курсы, паступае ў Беларускае Дзяржаўнае Універсітэт на ФОН, пасля пераводзіцца на літаратурнае аддзяленне Пэдфаку. Па прычынах матар'яльных ён некалькі разоў кідае вучобу, увесь час застаючыся на 2-м курсе; на апошнім і сьмерць спатыкае яго.

* * *

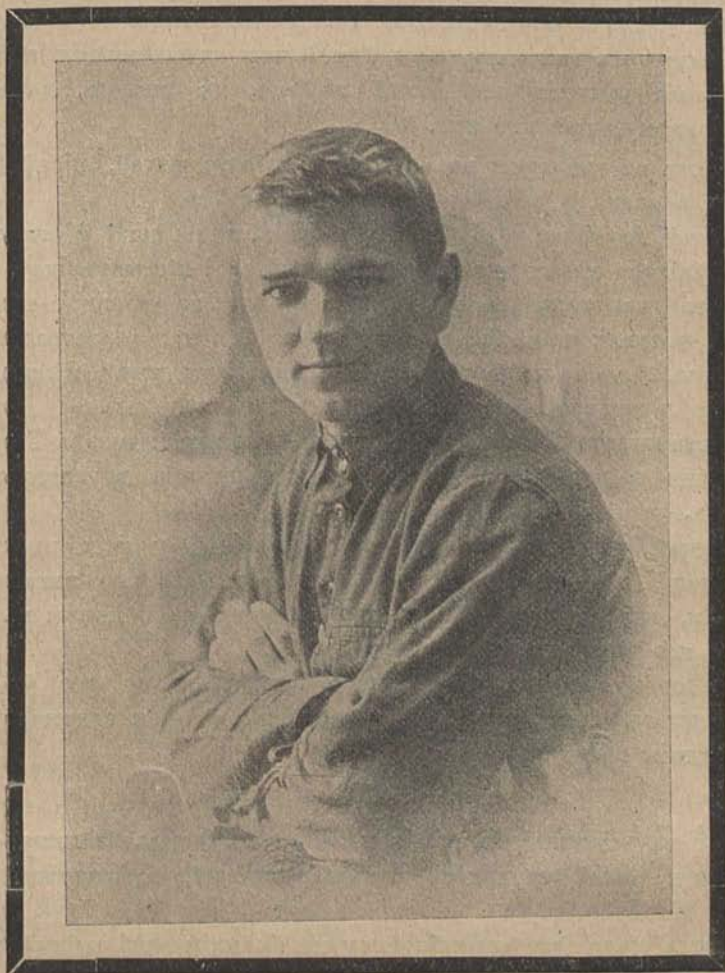
30 чэрвеня а 6-й гадзіне ўвечары, хвалі Бярозы ў сваіх нетрах вадзяных захавалі жыццё поўнае сіл і імкненняў. Цяжка пісаць, успамінаючы кароткі жыццёвы шлях М. Дубовіка, які ён праходзіў заўсёды з жартаўлівай усьмешкай на твары ў самых крытычных моманты (а іх было шмат у яго жыцці). Мо' ён душою ў такія моманты плакаў, але на твары ў яго заўсёды гарэла усьмешка, бадзёрасць, крыху дзіцячая і наіўная.

Першы раз мы спаткаліся з ім на сходзе „Маладняка“ ў лютым 1925 году. Як цяпер бачу пакой, застаўлены масыўнымі скуранымі крэсламі, у памяшканні Інбелкульту. Пры перапоўненым пакоі адбываецца прыём новых сяброў. Зачытваецца заява М. Дубовіка. З агульнае масы прысутных узьнімаецца постаць, невялікага ростам сялянскага хлапца, у поўкажушку, у зрэбнай, падперазанай саматканым паяском, кашулі. Чытае нарасьпеў свае вершы. Абгаварваюць. Залічаюць кандыдатам.

У перапынку знаёмімся бліжэй. З узнятым настроем выходзім са сходу маладнякоўцамі (на гэтым-жа сходзе адбыўся прыём

мяне і А. Звонака). Аказваецца ён зьяўляецца студэнтам 2-га курсу Пэдфаку БДУ. Я—студэнтам 1-га курсу літаратурнага аддзяленьня. З гэтых часоў паміж намі завязваецца цесная сувязь.

Пасьля лекцый, у перапынках гутарым аб літаратуры, чытаем адзін другому вершы. Абмяркоўваем плян азнаямленьня як з замежнай клясычнай літаратурай, так і з расійскай.

— Бо ўсё роўна тое, што даюць лекцыі мяне не задавальняе, нам неабходна шырэй азнаёміцца з усімі асаблівасьцямі, плынямі сусьветнае літаратуры,—казаў Дубовік.

Лекцыі ён не пераносіў, затое кожную вольную хвіліну траціў на чытаньне клясычнай літаратуры. Гётэ, Шыльер, Ёсэн, Уайльд, Байрон і іншыя клясыкі былі яго пастаяннымі спадарожнікамі

на лекцыях, дома, на ўроках, якія ён даваў, каб зарабіць пару рублёў на пражыццё, бо іншых матар'яльных сродкаў ня меў, з ганарару, які яму прыходзілася атрымліваць, у той час, наўрад ці можна было-б пражыць, калі цяпер і то большасць пісьменьнікаў жыве не з ганарару, а то ў той час пачынаючаму пісьменьніку. Цяжка прыходзілася. Жылі хэўраю, як кажудь, дапамагалі адзін другому, чым хто мог.

І вось ня глядзячы на ўсё гэта, Дубовік чытаў, пісаў, друкаваўся, а ў вольныя хвіліны жартаваў, смяяўся.

Пачаў друкавацца Дубовік у 1925 г., тады калі ў нашу літаратуру ўлілася цэлая хваля маладых паэтаў і пісьменьнікаў.

У той час творчасць Дубовіка гучэла ва унісон з тымі бадзёрымі ноткамі, якімі была прасякнута ўся паслякастрычнікавая літаратура. Але пад уплывам богэмы, дрэнных умоў жыцця, некаторых літаратурных распластаванняў, творчасць Дубовіка пачала станавіцца больш індывідуальнай, пэсымістычнай. Таму вось за апошнія гады рэдка можна было напаткаць друкаваны твор Дубовіка.

Вядома, што тыя жыццёвыя абставіны, у якіх праходзіла яго жыццё накладалі адбітак на яго істоту. Яго захапленне Байронам, які меў уплыў і на яго творчасць і іншыя моманты рабілі з яго чалавека, замкнутага ў сабе.

Ён любіў паэзію, любіў жыццё і змагаўся за яго ў самыя крытычныя моманты, пераносіў усе цяжкасці, якія спатыкаліся на яго кароткім шляху.

* * *

... І толькі хвалі, жорсткія хвалі не палічыліся з гэтым. У час купання з ротай студэнтаў-чырвонаармейцаў, ад разрыву сэрца патануў М. Дубовік.

І вось недалёка ад Бабруйску на брацкім могільніку ўзняўся адзін лішні курганок, з сьвежае жоўтае зямлі, а на ім тонкі кіёк з дошчачкаю, на якой насьпех напісана:

Здесь похоронен студент-красноармеец
НИКОЛАЙ ДУБОВИК

„На прасторах жыцця“ Тараса Гушчы (Я. Коласа)

(Крытычны этуд)

Беларуская крытыка нашых дзён ня раз указвала на няспынны рост творчага таленту народнага песьняра Якуба Коласа (Тараса Гушчы). І сапраўды: пяснярскі шлях яго ад „Песень жалбы“ і „Родных зьяў“ праз „Рубяжы“ выходзіць „На прасторы жыцця“. Письменьнік штогод узбагачае нашу літаратуру ўсё новымі і новымі дарамі, прыгэтым няспынна шырыцца і глыбіцца яго як тэматыка, так і форма.

Творчая пуціна Якуба Коласа няспынна падымаецца ўгару і адначасна бязутрымна шырыцца. За гэта ясна сьведчыць яго „апошні“ дар у скарбніцу беларускай мастацкай літаратуры—апавесьць „На прасторы жыцця“, і мы ў дадзеным этудзе разгледзім гэты „апошні“ дар, паколькі ён займае вельмі пачэснае месца, як у творчасьці пісьменьніка, характарызуючы сабою яе ў нашыя дні, так і ў беларускай літаратуры наогул; тым больш, што ня глядзячы на такое значэньне гэтай аповесьці, беларуская крытыка мала спыніла ўвагі на ёй.

Бясспрэчна, апавесьць „На прасторы жыцця“ некаторымі сваімі бакамі—зьместу і формы—не зьяўляецца нечым зусім новым, неспадзяваным у творчасьці Я. Коласа (Т. Г.), а знаходзіцца ў шчыльнай сувязі з яго ранейшымі творамі, мае з імі цесную ўвязку, з іх выплывае.

Я. Колас з першых крокаў па сваёй творчай каляіне не акінуў увагай беларускую лапцюжную моладзь. Ён час-ад-часу прысьвячаў нашай моладзі свае песьні і апавяданьні. Асабліва шырока і глыбока зарысоўваецца гэтая моладзь у поэме „Сымон Музыка“. Я. Колас атуляе свайго „Сымона Музыку“ нязвычайна глыбокім, мяккім і тонкім, уласьціва коласаўскім лірызмам, атуляе асаблівай любасьцю і спачуваньнем. Якуб Колас, бадай, як ніхто з нашых старэйшых

песьняроў, любіць моладзь. Любіць моладзь за яе бадзёрасьць, жыцьцярадаснасьць, сілу і імкненьні. Ён любіць моладзь, як і самую моладасьць. Час-ад-часу з яго вуснаў зрываецца сум за сваю страчаную моладасьць, сваю вясну:

Вясна, вясна! не для мяне ты!
 Ня я, табою абарэты,
 Прыход твой радасны спаткаю,—
 Цябе на век, вясна хаваю,
 Назад ня прыдзе хваля тая,
 Што з быстрай рэчкай уплывае ¹⁾.

Вось чаму „ня раз утомлены дарогай“ пясняр к сваёй вясне „у думках залятае і там душою спачывае“.

Мала гэтага. Я. Колас з асаблівай ахвотай і любасьцю малюе, постаці юнакоў, апавядае аб іх жаданьнях і імкненьнях. Але да нашага часу яму даводзілася пісаць аб моладзі, скутай путамі няволі калі яна не магла разгарнуць свае моцныя крылы і ўзьняцца „ў прасторы жыцьця“. Сымон Музыка толькі бязьмерна любіць прасторы і волю, але ня ў сіле парваць путы няволі.

Гэты час адышоў у мінулае. Парваны путы. Здабыта воля. Зьмянілася жыцьцё, зьмяніліся і песьні. Вясковая лапцюжная моладзь нашых дзён настойна цісьнецца ў школы, прагна „грызе граніт навукі сваімі маладымі зубамі“ і смела шыбуе „ў прасторы жыцьця“. Гэты зрух у настроях вясковай моладзі, прынесены Вялікім Кастрычнікам, які абудзіў да жыцьця мільёны сялянскай моладзі, зрух, які адбываецца на нашых вачох, зрух—імкненьне да грамадзка-карыснай працы, зьяўляецца вельмі ўдзячным матар'ялам для поэты і пісьменьніка, і можна дзівіцца і шкадаваць, чаму нашыя маладыя поэты ўсё-ж так мала адбіваюць гэтую зьяву.

Затое з якім захапленьнем, з вялікім талентам і шчырай любасьцю, так праўдзіва адбіў гэта ў тыповых вобразах Якуб Колас у апавесьці „На прасторы жыцьця“. Тут—тая-ж самая моладзь, якая вышла з-пад саламянай страхі, што і ў ранейшых творах пісьменьніка, але толькі ў новых абставінах. Сьцяпан Барута гэта родны брат Сымона Музыкі. Яны абодва „сыны ральлі“.

Беларуская вёска знаёма і дорага песьняру, бо яна яго родная, яна яго ўзгадала. Гэтая сувязь з вёскай у пісьменьніка жыве і сягоньня, загэтым і Сьцяпан Барута і Аленка, галоўныя гэроі апавесьці, дзеці вёскі. Яны прагнуць вучыцца. Сьцяпан, скончыўшы вясковую школу і падрыхтаваўшыся, паступае на рабфак, а Аленка ў сямігодку.

¹⁾ „Новая зямля“ ст. 3, выд. 2-ое.

Старанна Сьцяпан вучыцца на рабфаку, але і на сваю вёску не забывае. Яго цягне туды, як роднага сына, жаданьне зрабіць нейкую палёжку сваім братом; вабіць яго туды і каханая Аленка. Праз два гады ён едзе на бацькаўшчыну, наладжвае там грамадскую працу, асушвае балота, урэшце, шчаслівы едзе ў горад разам з Аленкай працягваць вучобу.

Большасьць падзей, вузел аповесьці, разгортваюцца ў горадзе, у абставінах рабфаку і Я. Колас дае багатыя бытавыя зарысоўкі рабфакаўскай моладзі. У гэтым каштоўнасьць і навіна аповесьці. *Творчасць Я. Коласа вогуле характарызуецца шырокімі і багатымі бытавымі і психалёгічнымі зарысоўкамі, што глумачыцца багатымі здольнасьцямі пісьменьніка, як назіральніка.* Гэтая рыса ў характары творчасці Я. Коласа ўжо адзначалася ў беларускай крытыцы ¹⁾. І сапраўды: матар'ялам для творчасці Якуба Коласа заўсёды зьяўляюцца факты або вобразы жыцьця, назіраныя ім у навакольным жыцьці, або ўзятыя з свайго ўласнага жыцьця. Але Я. Колас, бяручы канкрэтны факт ці вобраз—назіраны або з жыцьця ўласнага—умее вельмі таленавіта, бадай як ніхто з беларускіх пісьменьнікаў, прыдаць індывідуальнаму тыповы характар.

Аб гэтым кажуць усе яго буйнейшыя творы: „Новая зямля“, „У Палескай глушы“ і інш. Гэта адносіцца і да аповесьці „На прасторы жыцьця“. Гэроі аповесьці гэта жывыя постаці, тыпізаваныя партрэты вучнёўскай моладзі нашых дзён.

Адкуль вядомы гэтыя партрэты Я. Коласу?

Дзе ўзяты канкрэтны матар'ял для аповесьці, калі, як мы азначылі, выходным пунктам для гэтага пісьменьніка, зьяўляецца заўжды канкрэтны выпадак або вобраз? Адказ даволі просты. Апошнія гады пісьменьнік працаваў выкладчыкам у тэхнікуме, унівэрсытэце і іншых навучальных установах. На яго вачу выходзілі „На прасторы жыцьця“ Сьцяпаны, Ніны, Шулевічы і др.

Зьвернемся зараз да тыповых зарысерак.

Дзяцінства Сьцяпана праходзіць у вёсцы, загэтым пісьменьнік дае зарысоўкі вясковай прыроды, сучаснага вясковага быту, некаторыя пабочныя тыпы.

Малюнкі прыроды ў творчасці Я. Коласа займаюць пачэснае месца. Беларускае прырода знайшла ў творчасці Я. Коласа высока мастацкае і шырокае сваё выяўленьне.

І гэта панятна. На вясковым загоне беларускае нівы ўзрос Колас. Шум бору ды песьні жнія далі песьні яму. Гэроі Я. Коласа

1) Гл. зборн. артык. „Якуб Колас у літаратурнай крытыцы“ і інш.

гэта сяляне, іх жыццё праходзіць на ўзлоньні прыроды. Вось чаму і ў „Новай зямлі“ і ў „Сымоне Музыку“ так багата малюнкаў прыроды.

Параўнальна менш іх у аповесці „На прасторы жыцця“, бо тут большая частка падзей разгортваецца ў горадзе. Найбольш поўна зарысавана тут навалнічная ноч, калі Сьцёпка разам з комсамольцамі „эмагаўся з рэлігійным дурманам“, прыгэтым ноч апісваецца з асаблівай узьнятасьцю і лірызмам.

„Эх, і слаўныя гэтыя летнія ночы! Здаецца дзеля таго толькі і сходзяць яны на зямлю, каб паказаць, што ў цёмнай цішыні ёсьць і поэзія і хараство. А можа яны проста толькі баламуткі прыдуць, разальюць хмеліва чар сваіх, закруцяць, замуцяць цябе, закружаць голаву, нямаведама чаго наабядаюць, тысячу ўсякіх спакус прынясуць табе і чорт ведае на якія ўчынкi падбухтораць... Эх, ночы, хмельныя летнія ночы!“. Яскрава романтичнае апісаньне.

Романтичная абстаноўка, якою атуліў у гэты момант пісьменьнік свайго Сьцяпана, выклікае ў яго такі-ж романтичны настрой „Яго цягнуў вір сельскага шуму. Было нейк і сумна на сэрцы. Хацелася *кудысь* пайсьці, *нешта* зрабіць, адным словам, паказаць, што на сьвеце ёсьць Сьцёпка, каб гэты сьвет звярнуў на яго ўвагу“. (Словы падкрэсьлены намі. С. З.).

Акрамя малюнкаў прыроды, у пачатку аповесці зарысоўваецца некалькі і сучасныя насельнікі вёскі: комсамольцы з іх сходкамі, Міхайла Барута, бацька Сьцяпана, вясковы бядняк з моцнай традыцыйнасьцю і скэптыцызмам да новага; хаця часам яму і жадаецца гэтага новага, але ў гэтым ён нават баўся сазнацца. Асабліва скэптыцызм ён выяўляе да сучаснага вучэньня, хаця і сам у глыбі душы ня проч, каб Сьцяпан вучыўся.

„Якая цяпер навука? вучні ў школах лынды б'юць, ходзяць ды лісьце зьбіраюць. На чорта яно? Хлеб на ім пякуць ці што? Падругое, распуста пайшла, дзеці настаўнікамі кіруюць, а вучыцца ня хочуць. Лусты хлеба не адрэжа, а сьвет перавярнуць зьбіраецца, келб няшчасны. Хіба так даўней вучыліся?“

...„А цяпер чаму вучаць? Бацькоў ня слухаць, старых звычайў не шанаваць... Не брат, за такую навуку дзякую табе! Вучыся, як хочаш, а бацька памагаць табе ня будзе,—вучыць, як па бацькавым карку езьдзіць“.

Пераступіўшы парог бацькавай хаты, Сьцяпан пападае ў горад. І пісьменьнік дае новыя малюнкi, малюнкi гораду. Пры гэтым мы яшчэ раз зварачаем увагу на характар малюнкаў: *усе яны ня плод творчай фантазіі пісьменьніка, а вынік яго багатай назіральнасьці*.

Цікава розьніца ў адчуваньнях дзядзькі Антося з „Новай зямлі“, калі той папаў у горад і адчуваньнях Сьцяпана. Сьцяпан ужо не адчувае такой варожасьці на сябе, якую сустрэў Антось, а яго гасьцінна прытуліў „Дом Селяніна“.

„Нахваліцца ня мог Сьцёпка гэтым домам, бо дзе-ж бы ён падзеўся ў незнаёмым горадзе“.

У Доме Селяніна Сьцяпан знаёміцца з „Дзедушкам“. Вобраз „Дзедушкі“ нагадоўвае нам, партрэт М. Барташэвіча. Письменьнік сьпісаў яго з натуры, як сьпісаў з натуры „Дом Селяніна“, від Менску з плошчы Парыскай Камуны, Рабфак. Сьцяпан пападае на рабфак, дзе „галота, чужь прыкрытая галота, стукала ў дзьверы навукі, шырокаю хваляю сьцякалася з далёкіх акругаў“.

Пасьля настойных дамаганьняў Сьцяпану ўдаецца паступіць на рабфак, бо: „Чым больш уставала гэтых перашкод, тым больш расло ў Сьцёпкі ўпартае жаданьне дабіцца свайго. На пралом пойдзе, кулак і ў дзела пусьціць, а рабфаку ня ўпусьціць“. Ён уваходзіць у сям'ю рабфакаўскай моладзі. Жыцьцё гэтай сям'і і складае асяродак аповесьці. Письменьнік зарысоўвае рабфакаўскі побыт, і на фоне гэтага побыту вырысоўвае постаці рабфакаўцаў. Пры гэтым яны зарысоўваюцца бяз усякай стараннасьці, бяз лішніх хварб таго ці іншага колеру. Тут письменнік застаўся староньнім назіральнікам і здымшчыкам і падае як ценявыя рысы гэтага побыту, асобныя хворыя вывіхі, так і сьветлыя праявы. Жыцьцё і псыхолёгія вучнёўскай моладзі нашых дзён адбіта тут, як у люстры. Зарысавана тут вучоба моладзі і імкненьне да ведаў. Вучыцца моладзь з ахвотай, заядла. Сьцяпан аб гэтым піша: „Кладземся мы спаць вельмі позна: а 12 або а першай гадзіне ночы. А то ўсё вучымся; чытаем шмат кніжак“. Старанна вучыцца і Аленка ў сямігодцы. „У школе Аленка ня зводзіла часу дарма. Старанна слухала лекцыі, чытала кнігі, якія толькі можна было дастаць, і кожнае, няяснае для яе, пытаньне старалася зразумець“. Сьцяпан вучыцца старанна, бо „Ён памятае, як трудна была тая дарога, што прывяла яго сюды, і якую адказнасьць узяў ён на сябе, кінуўшы бацькаў дом“.

Але рабфакаўцы ведаюць ня толькі вучобу, яны не адарваны ад навакольнага жыцьця: наша бурлівая сучаснасьць шырокай хваляй уліваецца ў сьцены рабфаку і захапляе кожнага з іх. „І жыцьцё тут ня толькі адным рабфакам замыкалася. Даклады, тыя ці іншыя спэцыяльныя лекцыі вядомых і выдатных асоб, зьезды, паказальныя суды, дыскусіі—усё гэта было даступна вучнёўскай моладзі. Гэта тыя кузьні, дзе выкоўваліся асновы новага быту і формаваліся будаўнікі новага жыцьця. У вольную часіну можна было ў тэатр сха-

дзіць, і ў кіно папасьці, ці проста на сваю вучнёўскую вечарынку“. Рабфакаўцы наладжваюць і грамадзка-карысную працу. Сьцёпка аб гэтым піша: „Нядзелямі часта ежджу ў вёску, дзе наш рабфак вядзе культурную работу. Мне, як знаёмаму з вёскай, хочацца дапамагаць сялянскай справе. Наша дапамога вёскі заключаецца ў тым, што рабфак дапамагае праводзіць культурна-асьветную працу ў вёсцы. Пасылаем бяз грошай кніжкі, газэты для школ і хат-чыталень. Зьбіраем усе скаргі на розныя непарадкі мясцовай улады, і чым можам, дапамагаем там, на месцы, а то ўсе скаргі перадаем у газэты“.

Зарысоўваецца і інтэрнацкі (хатні) побыт рабфакаўскай моладзі. Ён зарысоўваецца праўдзіва і бесстаронна. У гэтым сэнсе найлепшым прыкладам зьяўляецца сцэнка прыходу хлапцоў раніцою да дзяўчат.

Гэтая сцэнка па сваёй натуральнасьці зьяўляецца найлепшым месцам у аповесьці, гэта дакладны здымак жывое сцэнка інтэрнацкага побыту.

Гэты побыт рабфакаўскай моладзі пераліваецца бадзёрасьцю, жыцьцярадасьцю і вясёласьцю. „У час пераменаў па карыдорах і аўдыторыях усе яны шумелі, ганяліся адны за другімі, дурэлі, як гэта ўласьціва моладасьці“.

Багата мейсца ў аповесьці адводзіцца зарысоўцы ўзаемаадносін хлапцоў і дзяўчат. Гэты бок жыцьця сучаснай моладзі, бадай, самы хворы. Тут наймацней трымаецца старое ў яго няпрывабных праявах, павольней чым дзе прасочваецца прыгожае новае, тут больш чым дзе бывае хворых вывіхаў.

І літаратура нашых дзён, як беларуская, так і другіх нацыянальнасьцяў СССР, адбіваюць гэтыя зьявы, пры гэтым некаторым пісьменьнікам уласьцівы ўхіленьні ў аднабокасьць, выяўляецца імі прыхільнасьць зарысоўваць асабліва крайнія, надзвычайныя праявы хворых вывіхаў у быце сучаснай моладзі¹⁾. Я. Коласу не ўласьцівы такі крайні ўхіл. Ён ня можа моладзь, у якую ў яго ёсьць моцная надзея і да якой у яго ёсьць вялікая любасьць, зарысаваць аднымі ценьямі рысамі. Гэта было-б балюча для самога пісьменьніка, і Я. Колас дае ня толькі ценьявыя рысы ў сучаснай моладзі, а і сьветлыя праявы. Разам з Шулевічам ён ставіць Сьцяпана і Сымона, поруч з Нінай—Аленку. Ад гэтага повесьць набывае асаблівую каштоўнасьць.

У гэтых узаемаадносінах, папершае, навока кідаецца прастата і натуральнасьць. Як кажа пісьменьнік: „Адносіны гэтыя былі самыя

¹⁾ П. Раманаў, С. Малашкін, у белар. літаратуры часткова М. Зарэцкі.

простыя і звычайныя. У часе пераменах па карыдорах і аўдыторыях усе яны шумелі, ганяліся адзін за другім, дурэлі, як гэта ўласьціва моладасьці. А то проста хадзілі ў парах з дзяўчынамі, пабраўшыся за рукі, ці „пад ручку“, ці проста абняўшыся“. Але пад гэтай прастатою і сяброўскасьцю захоўвалася часам грубая самцоўшчына, прыкрытая слоўным жонглёрствам і змаганьнем з „мяшчанствам“ „буржуазнай этыкай“, пад прыкрыцьцём шуканьня „друга рэволюцыянэра“ здабываліся мімалётныя ўцехі жыцьця“.

Гэты хворы вывіх, які бытуе ў нашай моладзі зарысоўваецца ў постаці М. Шулевіча. Шулевіч у кожнай прывабнай дзяўчыне шукаў „друга рэволюцыянэра“, і знайшоўшы яго адаваўся „лепшаму і вышэйшаму пачуцьцю“, а праз некалькі месяцаў, калі „песьня вясны“ была сьпета, заўважаў, што ён памыліўся, што ён „знайшоў толькі жанчыну і пры тым з мяшчанскай афарбоўкай, бо ёй трэба мяшчанское гняздо, яна хоча зьвязаць яму крыльлі, прымацаваць да сябе“. Гэты бязутрыманы анархізм у быце нашай моладзі зьяўляецца соцыяльна-шкоднай зьявай, і шкодным тым больш, што ён прыкрываецца пышнаю кветкаю рэволюцыйнай фразеолёгіі.

Шулевіч так вабіць Ніну:—„Я люблю ў табе, Ніна, тваю дзявочую ціхасьць, можа ад таго, што сам я мяцежная натура, рэволюцыянэр па прыродзе. Люблю тваю нейкую затаёную засмучанасьць, і калі я толькі зірнуў на цябе, я сказаў: „Яна вось тая, хто можа быць маім найлепшым таварышам?“ Я чую, што толькі ты, ты адна і можаш быць тым, з кім і можна рука-ў-руку ісьці па дарозе змаганьня за сьветлыя ідэалы камунізму.“

Гэтыя словы не магла не ахмяліць Ніну, гэтую жывую дзейную натуру і яна, якая жадала выбіцца з будзёншчыны, якая шукала нечага новага і прыгожага, хаця сама дакладна ня ведала ў чым гэта новае, прыгожае, толькі і магла адказаць яму: „А я люблю твае цёмныя вочы, Марцін. Яны так глыбокі—не хапае сьмеласьці зірнуць у іх бяздоньне. Яны і вабяць, і чаруюць, і палохаюць. І голас люблю твой і твой розум, і тваё ўменьне ва ўсім разьбірацца, і яшчэ люблю цябе за тое, што мяне ты палюбіў“.

У чадзе гучных слоў не магла Ніна прыпусьціць, што такія-ж словы Шулевіч мог сказаць другой, пятай, дзесятай... дзяўчыне.

Праўда, жаночая інтуіцыя падказвала Ніне: яе і „вабяць і чаруюць і палохаюць“ цёмныя вочы. „Толькі ты не насьмейся з мяне,—прамовіла ціха яна, і ў голасе яе чулася *тывога і нейкая боязьнь*“. (Курсіў наш. С. Э.). Музыка гучных слоў, палкасьць і парывальнасьць да нязнаных адчуваньняў дзейнай дзяўчыны, перамагла яе сполах ад „цёмных вачэй“, і ёй давалася пачуць „акорды

ланцужнага звону“ разьвязкі. Толькі пасля Ніна магла ўразумець Шулевіча і даць яго рэвалюцыйнай фразеолёгіі належную аданку, але для гэтага ёй давялося выпіць мора пакуты, выслухаць многа пякучых крыўдаю, фальшывых слоў. Вось апошнія акорды гэтай „песні вясны“.

— Цяпер ты мне разьвязаў вочы, і я ўбачыла, хто ты такі. Я думала, ты—стала чалавек, я паверыла табе, што ты рэвалюцыянэр. Ты-ж толькі апаскужваеш гэтае вялікае слова і прыкрываеш ім сваю брыдоту“. „Ня сьмей прыкрывацца да мяне, бо я плюну ў твае зладзейскія вочы, няшчасны... самец!“

Але Я. Колас ня мог абарваць аповесці на гэтым акордзе ён, у імя жыццёвай ісціны, даў і сапраўды моцныя і шчырыя пачуцці да Ніны, як да дзяўчыны і як да чалавека. Гэтыя пачуцці пісьменьнік аформіваў у постаці Сымона Галызы.

Калі Ніна аплэваная, зьняважаная ў сваіх найлепшых пачуццях, апынулася на вуліцы, і ёй патрэбна была маральная дапамога, патрэбна было ёй блізкае шчырае слова, якое-б ёй надала бадзёрасць і сілы,—усё гэта Ніна знайшла ў Сымона, які глыбока любіў яе і як чалавека і як дзяўчыну, любіў бяз гучных слоў, зацікаўшы ў грудзёх маладое і моцнае пачуццё. Толькі ў рашучы час, калі гэта было патрэбна Ніне, у Сымона прабіваецца наперах гэта пачуццё. Але і цяпер „словы ня слухалі яго, ён заікаўся“.

Асаблівая шчырасць і цнотнасць нададзена пачуццям Сцяпана і Аленкі.

Аленка, да некаторай ступені, супроцьстаўляецца Ніне¹⁾. Калі Шулевіч прыехаў у Зборцы, дзе была і Аленка, „у дарозе закалыхаўшы і свае мыслі аб Ніне“, і заўважыў Аленку, як прыгожую дзяўчыну. Між імі адбываецца наступная гутарка:

— Вы, Аленка, такі чалавак, што адразу хіліць да сябе. Бываюць на свеце такія людзі. Ніколі іх ня знаў, а спаткаеш, скажаш слова, пачуеш ад яго, і ўжо здаецца, што ты яго даўно-даўно ведаеш. Проста ён як-бы родны табе, блізкі твой друг... Давайце будзем прыяцелямі.

Аленка паглядзела на яго бачлівым поглядам.

— А ў вас, мусі-быць, многа такіх прыяцеляў?

Шулевіч уздыхнуў.

— Іх вельмі цяжка знайсці.

— А вы іх усё шукаеце? І чаму вы думаеце, што я была-б вашым прыяцелем?

¹⁾ Алена—тып больш кансерватыўны і крытычны, чым Ніна; гэта вынікае з іх сацыяльнай істоты: Алена дачка селяніна-серадняка, „Нінчын бацька масьцеравы па профэсі“.

— Так дачуваецца. Мне так здаецца.

Аленка засмяялася.

— У нас, у вёсцы, кажуць, калі каму што здаецца: „перахрысьціся ня будзе здавацца“.

Калі-ж прыехаў Сьцяпан і запытаў яе ці пісала яна Шулевічу, Аленка адказвае: „Ня буду я пісаць чорт ведае каму!“ Аленку не захапляюць вабныя словы Шулевіча. Затое як шчыра праз увесь час разлукі з Сьцяпанам, Аленка нязьменна любіць яго.

У Сьцяпана да Аленкі такія-ж пачуцьці.

На рабфаку „Сьцяпан быў трохі дзікаваты і замкнуты“. З дзяўчатамі ён тут не забаўляўся, а ўвесь час аддаваў толькі працы або часам марам аб Аленцы, бо „куды-ж ім з Аленкай раўняцца?“. Яго пачуцьцё да Аленкі глыбокае і цэльнае.

Ён прызнаецца Аленцы: „Ты, Аленка, памятай: ніхто цябе так не палюбіць, як я. Адно цябе пакахаў і больш нікога не хачу“. У доказ гэтага ён нават пакляўся: „Каб не асушыць мне балота, калі я лгу“. І мы верым яму, бо гэта кажа Сьцяпан, натура, якая ня ведае памену.

Каханьне Сьцяпана і Аленкі агорнута пісьменьнікам прыгожай тканінай романтикі.

Яшчэ адну рысу, якая бытуе ў нашай моладзі зараз, адбівае ў аповесьці Я. Колас. Гэта—імкненьне да літаратурнай творчасці. Літаратурная творчасць захапляе нашу моладзь. Няма зараз, бадай ніводнай школы, дзе-б ня было-б сваіх „поэтаў“ і „пісьменьнікаў“ і гэтая рыса ў нашай моладзі зьяўляецца дадатнай і жаданай. Вялікі Кастрычнік абудзіў да жыцця новыя сілы; гэтыя сілы выяўляюцца ў розных галінах жыцця; гэтыя сілы „штурмуюць Парнас“. Калі гэтыя імкненьні нашай моладзі накіраваць на належны здаровы шлях, яны дадуць багаты плён. Гэтую рысу праўдзіва адбіў пісьменьнік. Яшчэ будучы ў вёсцы, Сьцяпан пісаў „прозу“, Аленка-ж пісала „вершы“. Не пакідаюць яны гэтага і ў сьценях школ. Яны пішуць у насыценныя газеты.

Але асаблівыя здольнасьці ў гэтым кірунку выяўляе Сымон Галыза, які, калі піша верш, „увесь гарыць, як у гарачы“.

Пераходзім цяпер да ідэалёгічнай ахварбоўкі аповесьці. Перад гэтым зьвернем увагу спачатку на тую акалічнасьць, што ў гэтай аповесьці, як і ў іншых эпічных творах Я. Коласа, ідэалёгічная пазыцыя пісьменьніка, яго сымпатыі, лёгка ўскрываюцца. Я. Колас ня імкнецца захаваць свае спачуваньні, а яскрава іх выяўляе. Гэтай акалічнасьцю часткова і тлумачыцца інтымнасьць, якая ўсталёўваецца паміж чытачом і аўтарам.

Ускрываецца-ж ідэалёгічная пазыцыя пісьменьніка лёгка дзякуючы наяўнасці глыбокага лірызму, якім пераліты ўсе эпічныя творы яго—гэта папершае; а падругое: дзякуючы асабліваму характару ролі апавядальніка ў гэтых творах.

Лірызм Я. Коласа ў яго эпічных творах выліваецца або ў асобныя „лірычныя адхіленьні“ або ў лірызм стылю.

Роль апавядальніка Я. Колас толькі зрэдка прызначае камунебудзь з сваіх гэрояў, а зазвычай апавядае сам. Ён як-бы не давярае сваім дум і шчырага пачуцця сваім гэроям.

Я. Колас зарысоўвае жыццё моладзі ў нашыя дні, у атмасферы савецкай грамадзкасці. Ужо гэты факт кажа шмат аб чым. Гэту моладзь ён рысуе ня толькі змрочнымі, а і сьветлымі (пераважна) хварбамі. Ён дае яе мэтаімкненьні. Да чаго-ж зводзяцца коардынальныя імкненьні? На якіх шляхох жадае бачыць моладзь пісьменьнік? У М. Шулевіча галоўнае імкненьне накіравана да ўласных „асалод жыцця“, хоць гэтае імкненьне і прыкрываецца рэвалюцыйнай фразеалёгіяй. Гэта індывідуалізм нашых дзён, індывідуалізм сацыяльна шкодна. Калі індывідуалізм гэрояў Янкі Купалы і іншых нашаніўцаў протэстуючы індывідуалізм у імя правоў чалавека на жыццё і сонца і гэтым самым падрываючы падмурак існуючага ў той час дзяржаўна-палітычнага ладу, індывідуалізм, які мае цесную ўвязку з сацыяльнасцю, у яе пераходзіць, індывідуалізм, які адыграў пэўную дадатнюю ролю,—то індывідуалізм нашых дзён, індывідуалізм тыпу індывідуалізму Шулевіча, павінен сустрэць да сябе наша гострае асуджэньне¹⁾. Ён гэты індывідуалізм асуджае і пісьменьнік. Шулевічу супроцьстаўляецца Сымон, у якога „асабо-

¹⁾ Індывідуалізм Шулевіча знаходзіцца на першай ступені свайго развіцця. Ён яшчэ знаходзіць некаторую ўвязку з калектывам; індывідуалізм яго яшчэ не ўсвядомлены і не пастаўлены як ідэал, за гэтым Шулевіч пакуль-што ня ўчыняе надзвычайных антымаральных і антысацыяльных учынкаў. Але гэты індывідуалізм нязбегна ў яго будзе развівацца і дойдзе да індывідуалізму „голага зьвера“ М. Зарэцкага. Бо і пад Яроцкім і Шулевічам, бадай, адна сацыяльная база. У іх прарываецца дробна-буржуазная стыхія. Праўда мы ня ведаем сацыяльнасці Шулевіча—пісьменьнік нам адчынена гэтага не дае, для чытача Шулевіч „цёмная душа“, але на падставе яго ўчынкаў нельга прыпусьціць, што ён кроўна звязаны з пролетарыятам.

На наступнай ступені індывідуалізм Шулевіча парве ўсякую сувязь з калектывам і будзе пастаўлены як ідэал. Кроўнасьць Шулевіча і Яроцкага заўважаецца і вонкава: першы растрочвае скарбовыя грошы—пакуль-што толькі чатыры рублі і другі таксама, але ён ужо не здавальняецца такой сумай. Ва ўсякім выпадку індывідуалізм Шулевіча можна назваць анархічным, і ў наш час, ва ўмовах СССР, калі трэба ўжо не руйнаваць, а будаваць, гэты індывідуалізм ёсьць праява дробна-буржуазнай стыхі і зьяўляецца сацыяльна шкодным. С. З.

вае“ растапляецца ў „грамадзкім“. Сымон суцяшае Ніну: „Помні, што ўсё гэта ходзь і балюча, але-ж гэта толькі нашыя асабістыя болі. А ёсьць яшчэ і болі грамадзкія. Хто не перасіліць сваіх боляй, то—які-ж ён грамадзкі працаўнік?“ Сымон—гэта шэры гэрой, ён не вылучае сябе з грамады, ня ставіць сябе над ёю, як гэта робіць Шулевіч. І пісьменьнік сымпатызуе гэтаму „шэраму“ Сымону, а ня „цёмнаму“ Шулевічу. Супроцьстаўленьне відно і ў стылі: „Вочы (Сымона) таксама нішто-сабе,—шэрыя, строгія і самае важнае—мысьлі ў іх відаць. У Шулевіча цёмныя вочы; можа і душа ў яго цёмная“.

Шулевічу супроцьстаўляецца і Сьцяпан Барута.

Для Сьцяпана вучэньне на рабфаку толькі сродак пазнаньня жыцьця, каб на аснове гэтага пазнаньня аддаць сілы грамадзе. Сьцяпан моцна звязаны з вясковай „галотай“. Яго цягне ў вёску, як роднага сына. Любасць да вёскі і жаданьне дапамагчы ёй у Сьцяпана выліваецца ня ў словы, а ў справу.

„Слоў у нас вельмі многа. Куды ні пайдзі, усё толькі і чуеш прамовы... Слова на слове едзе і словам паганяе“,—кажа Сьцяпан. Ён раіць Сымону: „Давай летам паедзем куды-небудзь на вёску. Прачытаем наперад там верш твой, запалім сэрцы, а потым і за дзела возьмемся. Я табе скажу за якое дзела“. Ён і ў Сьцяпана, сапраўды, ёсьць плян працы.

Павучыўшыся і пабачыўшы жыцьцё, Сьцяпан уразумеў яшчэ больш сілу грамады, колектыву, і ролю пролетарыяту ў перабудаваньні жыцьця. У яго галаве складаецца ідэя „Колектываў працы“. Гэтая ідэя ў Сьцяпана ператвараецца ня ў словы, а ў справу. Ён прыяжджае ў вёску, засноўвае такія „колектыў працы“ і асушвае „гнилое балота“.

Пачынаецца колектыўная праца. „Зашумелі, зазьвінелі маладымі галасамі і звонам рыдлёвак Сухія Груды“. Расьсякаюцца сухія груды. „Сама ўжо праца пакарае, захапляе чалавека, бо ў гэтай дружнай грамадзкай працы, так многа і музыкі, і поэзіі, і сілы, і хараства“. Ён і гэтая музыка, сіла і хараства захапляюць і Я. Коласа, калі ён дае такія пераможныя гімны хараству колектыўнай працы.

„З шумам хлынула вада ў канал і пабегла далей і далей, нясучы з сабою пясок, кусочкі дрэва, траву. Удоўж каналу стаяў пасьвяточнаму ўбраны народ, моўчкі слухаючы музыку вады. З-пад „сьвятога калодзежу“ далятаў як-бы з разьбітага чыгуна, нудны, гнусовы¹⁾ звон, але з-за шуму вады ў канале яго бадай што і ня чуваць было“.

¹⁾ Курс. тут і ніжэй наш. С. З.

Грамадзкі шлях Сьцяпана, гэта той шлях, на якім пісьменьнік жадаў-бы бачыць усю сялянскую моладзь.

Пісьменьнік спачувае Сьцяпану і ў яго асабовых адчуваннях. Яго цэльнае, глыбокае і цнотнае пачуцьцё да Аленкі ёсьць ідэал пісьменьніка. Гэта выяўляецца хоць-бы ў тым, што падаўшы сцэнку прызнаньня ў каханьні Сьцяпана Алены, у пісьменьніка мімаволі зрываецца з вуснаў такое „лірычнае адхіленьне“.

„Слаўна была гэтая ноч, шкода толькі, што борзда сьвітаюць такія харошыя ночы“.

Разгледзім зараз мастацкае афармленьне аповесьці. У гэтай дзедзіне мы адшукаем мала чаго новага ў параўнаньні з папярэднімі творамі аўтара. Тут тая-ж мастацкая зброя пісьменьніка, якой ён арудаваў „У Палескай глушы“ і „Новай зямлі“, толькі адноўленая і падгостраная. Трэба адмеціць пэўную стойкасьць і нават традыцыйнасьць мастацкіх прыёмаў Я. Коласа. І гэтая рыса не зьмяняе каштоўнасьці яго твораў.

Я. Колас вышаў на беларускую літаратурную ніву з сялянскай стыхіі, гэтая стыхія пануе і зараз, як у тэматычных зарысоўках пісьменьніка, так і ў мастацкім іх афармленьні. Я. Колас і на нашыя дні застаўся Коласам. Гэтай стыхіі не ўласьцівы новыя літаратурна-мастацкія плыні, як футурызм, імажынізм і да г. п., а ёй уласьцівы здаровы рэалізм, ахутаны прызрыстай рамантыкай.

І Я. Колас сваю творчасьць аддае ва ўладу гэтым плыням, застаючыся глухім на дакучныя крыкі футурыстых і ім. пад.

Домінуючай рысай у мастацкім афармленьні творчасьці Я. Коласа зьяўляецца „простата“, калі так толькі льга сказаць. Усе яго творы адзначаюцца прастатою фабулы, сюжэту і нават стылю. Мы не знаходзім у гэтых творах ні безьлічча гэрояў, ні якіх-небудзь асаблівых, выключных, падзей, ні вялікіх прыгод, ні нават напружанай барацьбы, сутычкі, паміж гэроямі¹⁾.

Гэты факт паказальны. Ён знаходзіць сваё тлумачэньне, з аднаго боку, у „эпічнай“ натуре самога пісьменьніка, а з другога — у характары той соцыяльнай пластоўкі, адкуль бярэ сваіх гэрояў Я. Колас, а менавіта, сялянства. Вясковая абстаноўка поўна статыкі, у ёй слабая (параўнальна) дынаміка.

Аповесьць „На прасторы жыцьця“ па сваёй кампазыцыі больш складаны твор, чым папярэднія. Гэта абумоўліваецца характарам эпохі, адбітай у аповесьці.

¹⁾ Мы ня кажам аб нутраной барацьбе гэрояў, аб іх нутраных сутычках.

Аповесць разгортваецца па дзвюх лініях: па лініі Сьцяпана і лініі Аленкі—гэтых дзвюх галоўных асоб аповесці. „На парозе“ гэтыя дзве лініі йдуць разам, час-ад-часу перакрываючыся. „За парогам“ гэтыя лініі далёка і надоўга разыходзяцца—Менск і Загор’е—і толькі ў канцы аповесці зноў зыходзяцца ў Заборцах, каб ужо ісьці разам. Праўда, разышоўшыся гэтыя лініі маюць імкненьне сыйсьціся і паміж імі перакідаюцца ніткі—лісты Сьцяпана і Аленкі. Першая лінія, лінія Сьцяпана багата даўжэйшая за другую і мае шмат скрыжаваньняў. Ї гэта зразумела. Сьцяпан пападае ў горад, дзе жыцьцё яго стыкае з безьліччам людзей; да і пісьменьнік меў на ўвазе даць шырокі малюнак жыцьця рабфакаўскай моладзі, а такі ўзор можна было даць толькі скрыжаваньнем розных ліній.

Разгортаньне аповесці ў двух топографічных месцах, звязаных з двума гэроямі, уласьціва для прыгодніцкіх твораў, але пры ўмове, калі пісьменьнік будзе працягваць то адну, то другую лінію, абрываючы іх на самых рашучых пунктах. Такі інтрыгуючы спосаб апавяданьня не ўласьцівы Я. Коласу. У гэтай аповесці няма „скачкоў“, няма „абрываў“ няма і „забяганьня наперад“. Аповесць пачынаецца характарыстыкай Сьцяпана і разгортваецца амаль выключна ў хронолёгічнай паступовасьці.

У аповесці „На прасторы жыцьця“ часта ўжываецца прыём ускоснай экспозыцыі. Ён ужываецца нават там, дзе можна было б ужыць простую экспозыцыю.

Упрыклад: „Тут ужо Сьцёпка ня мог стрымацца і прызнаўся Аленцы, што ён вучыцца, што ў яго ёсьць шырокія пляны, толькі ён нічога аб іх ня кажа, а Аленка аб іх не павінна нікому казаць, бо ён толькі ёй адной і казаў аб гэтым“. Ускосная экспозыцыя вогле зьмяншае дынамічнасьць, вобразнасьць і эмоцыянальнасьць аповесці.

Ад аповесці „На прасторы жыцьця“, як і ад усіх твораў Я. Коласа, вее задушэўнасьцю і шчырасьцю, між пісьменьнікам і чытачом завязваецца інтымная сувязь.

Чым гэта дасягаецца?

Гэта, як мы ўжо адзначалі, вышэй, тлумачыцца характарам ролі апавядальніка і характарам стылю аповесці. Апавядае сам пісьменьнік, пры гэтым робіць частыя „лірычныя адхіленьні“ і „звароты да чытача“, так-што ўвесь час адчуваецца сам пісьменьнік, які як-бы размаўляе з чытачом. Накшталт: „Справа, бачыце, у тым, што тады калі Сьцёпка віхрыцца на вуліцы, яму кожны раз пападаецца на вочы гэтая Аленка, дачка Андрэева“. Аповесць пера-

сыпана такімі зваротамі: „бачыце“, „разумеце“, „сказаць праўду“, „калі можна так сказаць“, „калі хочаце ведаць“, „падумайце, якая хітрая“ і да т. п.

Апісаньне гэрояў ня столькі вобразнае, колькі лірычнае. Чытач, упрыклад, мала ўяўляе сабе постаць і твар Аленкі, бо дакладнай зарысоўкі яго пісьменьнік не падае, а замест гэтага багата надзяляе яго лірычнымі эпітэтамі, кшталтам: „Прыгожыя бровы“ і такія „слаўныя вочы“, „губкі яе строгія, а ў ачох сьмех руніць“ сьвежыя губкі“, „русовая галоўка“ з мілым тварыкам і яснымі, „удумнымі вочкамі“. Ё гэтыя „ясныя прыветныя вочкі“ пазіраюць на чытача некалькі раз.

Стыль аповесьці вогуле (стыль у вузкім сэнсе) можна азначыць, як стиль просты, бяз жаднай вычурнасьці, стиль адбіваючы народную стыхію. У аповесьці трапляюцца часта ўдалыя народныя звароты, нахталт: „Ніяк не маглі на каня ўзьбіцца“, або „Калі ты, гад, пойдзеш проці бога, то я з цябе скуру злуплю“, ці „Парапускаліся гадаўё, як старэцкія пугі“ і да г. пад. Але гэтая асаблівасьць у стылі, якая, бадай, наймацней выяўлена ў „Родных зьявах“, „На прасторы жыцьця“ сьціраецца, уступаючы месца, хаця вельмі павольна, чыста літаратурным вобразам і зваротам.

Багата ў аповесьці і русізмаў. У гэтае дзедзіне стиль Я. Коласа заўжды адбіваў народную гутарку, і калі які-небудзь русізм запанаваў у народнай гутарцы, то незалежна ад таго, ёсьць у беларускай мове адпаведнае слова, або зварот ці няма, Колас яго ўжывае. Але, нам здаецца, што Я. Колас ідзе ў гэтым кірунку далей чым гэта льга і патрэбна: ён часам ужывае такія словы і звароты, якія бяз усякай шкоды—і стылістычнай, і гукавой, і мэтрычнай—можна было-б падмяніць чыстымі беларускімі зваротамі. Гэта можна адзначыць і ў аповесьці „На прасторы жыцьця“. Такія русізмы трапляюцца даволі часта ўпрыклад: „папіросу“, „расказ“ (у сэнсе „апавяданьне“), „сяло валнавалася“, „нядзеля“ (замест „тыдзень“) і да т. п.

Зрабіўшы падсумаваньне ўсяму, што было азначана вышэй, можна даць некаторыя, агульныя высновы ў дачыненні да творчасці Я. Коласа сёнешняга дня.

Гэтыя высновы можна зрабіць у чатырох разрэзах—адпаведна чатыром координатам, па якіх намі разглядалася аповесьць:

1. У разрэзе крыніц трэба констатаваць тую акалічнасьць, што ў творчасці Я. Коласа і зараз пануе канкрэтнасьць, ён і сёння зьяўляецца тыпізатарам назіраных канкрэтных вобразаў, а ня

філэзофам, які разьвязвае ў сваёй творчасьці адцягненыя праблемы, падтасоўваючы да гэтага жыцьцёвыя факты,—гэта папершае; а па-другое: эгоцэнтрызм творчасьці Я. Коласа, які быў моцна выяўлены ім у „Новай зямлі“, „У палескай глушы“ і інш., зараз слабее, даючы больш месца навакольнай рэчаіснасьці.

2. У разрэзе соцыяльным—Я. Колас і сеньня застаецца сялянскім пісьменьнікам; гэты соцыяльны пласт непадзельна пануе як у тэматыцы пісьменьніка, так і ў формальна-мастацкіх яго актыўнасьцях.

3. У разрэзе формальна-мастацкім аб творчасьці Я. Коласа нашых дзён можна казаць, што ў ёй пануе мастацкі рэалізм, агорнуты лёгкай тканкай романтыкі; гэта романтыка Я. Коласа выплывае з яго псыха-ідэолёгіі.

4. Я. Коласу яшчэ ўз самага пачатку літаратурнага шляху была ўласьціва маладая імклівасьць „На прасторы жыцьця“, адгэтуль усе яго гэроі, асабліва ў якіх адчуваецца коласаўскі эгоцэнтрызм, падзелены гэтай імклівасьцю; адгэтуль у творчасьці Я. Коласа б’е моцная крыніца романтыкі моладасьці¹⁾. Пра Лабановіча, упрыклад, пісьменьнік кажа: „яго цягнула вольная праца ў гэтых невядомых яму прасторах людзкага жыцьця“²⁾.

Сымон Музыка таксама бязьмерна любіць прасторы і волю. Ён кажа:

Волі, волі і прастору!
Прэч граніцы!
Жыве ў сэрцы плынь крыніцы,
Дух жывы-агонь дзяньніцы.
Гэй угору!
Волі, волі і прастору!

(„Сымон Музыка“, ст. 225).

Але гэтыя імкненьні „На прасторы жыцьця“ ў дакастрычнікавы час скоўваліся моцнымі ланцугамі. Гэтую думку Я. Колас выказвае ў наступных словах:

Ды што нам у тым прасторы,
Што нам шыр без берагоў,
Калі мы—чаўночкі ў моры
Без вясел, без жагалёў!

¹⁾ Мы тут называем романтызм Я. Коласа як романтызм моладасьці, а не як літаратурную школу, але ня ў грунтоўваем гэтага палажэньня, бо гэта затрымала-б нас надоўга; аб характары романтызму Я. Коласа можна—і патрэбна—пісаць спецыяльны досьлед.

²⁾ „У Палескай глушы“, выд. 2-е, ст. 102.

5. „Маладняк“, № 8.

І арлу прастор ня мілы,
Хоць і волен яму пудь,
Калі ён ня мае сілы
Вольна крыльямі ўзмахнуць.

(„Сымон Музыка“, ст. 72).

Сьцяпан Барута надзелены таксама гэтай імклівасьцю. Яму „Хацелася кудысь пайсьці, нешта зрабіць, адным словам, паказаць што на сьвеце ёсьць Сьцёпка, каб гэты сьвет зьвярнуў на яго ўвагу“. Пасьля, калі Сьцяпан загартаваўся ў колах камсамольцаў-рабфакаўцаў, яго романтична-індывідуалістычная імклівасьць „кудысь пайсьці“, „нешта зрабіць“ пераходзіць у выразна акрэсьленую грамадзка-карысную працу, і Сьцяпан выходзіць „на шырокія прасторы жыцьця“ і выяўляе сваё „я“ „у шырокіх размахх грамадзкай работы“.

Зараз романтизм моладасьці Я. Коласа выліваецца ў рымантыку калектыўнай грамадзкай працы, у рымантыку соцыялістычнага будаўніцтва.

Латыская літаратура

Латыская літаратура мае шмат чаго агульнага з беларускай і апрача цяжкіх умоў свайго разьвіцця пад удіскам расійскага царызму. Пасьля-ж Кастрычнікавай рэвалюцыі ў Латвіі і Беларусі заснавалася сваядзяржаўнасьць, але зусім рознага парадку: у першай—буржуазная рэспубліка, а ў нас—савецкая соцыялістычная. Адпаведна гэтаму пашло і разьвіццё літаратуры ў гэтых краінах. Тым больш цікава для нас азнаямленьне з ім.

Латыская літаратура ва ўласным значэньні гэтага слова пачынаецца са збору фольклёру, яго апрацоўкі і выданьня. Друкаваньне вядомых далёка па-за межамі Латвіі латыскіх народных песень, або, як іх завуць палатыску, дайнаў, скончылася к 1915 году выдавецтвам расійскай Акадэміі Навук. Зараз яно перавыдадзена фотаграфічным спосабам. Усе сабраныя да гэтага часу дайны зьмешчаны ў 5 вялікіх тамох і цалкам ахопліваюць жыцьцё латыскага селяніна ад нараджэньня да сьмерці. Па рытму яны—пераважна першы пэон. Уся новая літаратурная поэзія імкнецца расьці на аснове народнай.

Першая друкаваная кніга на латыскай мове зьявілася каля 1582 году. Гэта быў вядомы „Катэхізм“ Канізія. Пазьней, у XVIII стагодзьдзі, быў надрукаваны пераклад бібліі на латыскую мову. Мова гэтага выданьня ўжо амаль што зусім правільная, але граматыка латыскай мовы была ўкладзена яшчэ пазьней нямецкім пастарам Стэндэрам. Яна была напісана на нямецкай мове, Стэндэрам-жа ўкладзены і першы слоўнік латыскай мовы—нямецка-латыскі. Але ня толькі першыя навуковыя латыскія творы былі напісаны гэтым гуманістам XVIII веку. Яму належаць і першыя вершы на латыскай мове.

Бадай што ў часы Стэндэра зьявіўся і першы poeta-латыш па празваньню Гэнрых Латыш. Шавец па профэсіі, ён у сваіх творах апяваў каханьне, прыроду і волю сялян.

Пачатак XIX стагоддзя заняты так званымі паэтамі і пісьменьнікамі пераходнае пары. У гэты час друкавалася шмат перакладаў з нямецкае мовы і наогул адчуваўся моцны нямецкі ўплыў.

60 гады XIX стагоддзя зьяўляюцца кругабегам нацыянальнага адраджэння і пачаткам сьвецкай літаратуры. Буйную творчасць тады выявілі тры поэты романтикі, часткова сымбалістыя: Пумпус, Аўсэкліс і Алунан. Для свайго часу яны былі ў значнай меры прогрэсыстымі. Першы з іх, Андрэй Пумпус, напісаў сваеасабліваю эпопею „Лячплесіс“ (Пераможца мядзведзяў) і шмат вершаў, асноўным матывам якіх зьяўляецца латыскае нацыянальнае адраджэнне. Уся творчасць А. Пумпуса грунтуецца на народнай творчасці: песьнях, казках і т. п. Другі, Аўсэкліс, даў некалькі зборнікаў лірыкі, таксама ўгрунтаваных на народнай поэзіі, і шмат перакладаў нямецкіх і грэцкіх клясыкаў. Трэці, Юрыс Алунан, зьяўляецца ўжо заснавайцай новага вершаскладу ў латыскай поэзіі і рэфарматарам латыскай мовы. У сваіх арыгінальных вершах, а таксама перакладах нямецкіх, грэцкіх і рымскіх клясыкаў, ён даў найлепшыя ўзоры латыскага клясычнага вершу.

Зразумела, гэтыя тры поэты ня былі адзінокімі. Адначасна з імі працавалі і іншыя, менш выдатныя, поэты і пісьменьнікі, а таксама група рэакцыйных пісьменьнікаў на чале з пастарам Юрысам Нэйкэпам. Усе яны былі прозаікамі рэалістамі, з буйным моралістычна-дыдактычным ухілам.

Росквіт літаратуры ў 60 гады вызначаўся ў пэўнай меры росквітам пэрыядычнага друку. У сталіцы б. Расіі выдавалася „Пецяярбургская газета“, у якой і выявілі сябе вышэйпамянаныя поэты романтичнага кірунку. Паколькі яны выказвалі імкненьне да нацыянальнага адраджэння, паказвалі хоць-бы ў романтичных сховах мінулае гісторыі на няроўнасьць і г. д., патолькі з імі пачалі змаганьне латыскія абшарнікі. Ём дапамагала рэакцыйная група пісьменьнікаў. Урэшце абшарнікі і дамагаюся-такі, што ўрад зачыніў газэту.

80 гады ў латыскай літаратуры былі эпохай некаторага заняпаду і асабліва выдатнага нічога не далі.

Эпоха наступнага дзесяцігоддзя была пачата моцным рэалістычным Эдуардам Вэндэйнбаўмам, які ў сваёй творчасці нёс нават пэўную долю натуралізму, але ўсё-ж заставаўся клясыкам. Апрача перакладаў, ён даў некалькі зборнікаў вершаў, якія даюць поўнае права назваць яго першым змагаром супроць соцыяльнай няроўнасьці. Гэты новы змест у латыскай поэзіі выклікаў да жыцця і новыя формы, дадзеныя Вэндэйнбаўмам у свай творчасці.

Прыблізна ў гэты час пачаў выходзіць літаратурна-мастацкі штомесячнік „Maia...“, каля якога згуртаваліся ўсе маладыя пісьменьнікі таго часу. У ім пачалі друкавацца вядомыя Райніс і Аспазія. Гэты часопіс зрабіў эпоху ў латыскай літаратуры сваім новым кірункам. Ня меншае значэнне мела і газета „Штодзённы лісток“, рэдактарам якой пэўны час быў Я. Райніс. Вось яна з памянёным часопісам і праводзіла соцыялістычную ідэолёгію, наколькі гэта ў той час можна было. Вядома, што і ў гэты час існаваў другі канец латыскага руху—нацыянальна-консэрватыўны, органам яго была газета „Балтыцкі вестнік“. Тут да-рэчы варта зазначыць, што ў гэты час заснавалася і Рыскае Латыскае Таварыства—адна з буйных культурных устаноў таго часу. Прогрэсыўныя і консэрватыўныя літаратурныя сілы вялі ўпартае змаганьне, але прогрэсыстых перамагчы не ўдалося, ня гледзячы на тое, што царскі ўрад саслаў Я. Райніса і інш. у Вяцкую губ. Наадварот, прогрэсыўны рух рос і ўзмацняўся. З гэтай цікавай эпохі варта ўспомніць шмат каго з латыскіх літаратараў.

Рудольф Бляўман—рэалісты пачаў сваю літаратурную працу нават крыху раней Я. Райніса. Ён зьяўляецца самым буйным новэлістам 90 і 900 г. г., а таксама буйным драматургам. У сваіх новэлях і п'есах ён вельмі ўдала дасягае моцнай драматычнасьці і дасканалай вернасьці рэалістычнага адбітку народнага жыцьця. Соцыяльных проблем ён дакранаўся мала, а пераважна апісваў сялянскі быт. Памёр у 1908 г.

Сучасьнік Бляўмана, Якаб Абсід пісаў пераважна апавяданьні з народнага жыцьця ў хрысьціянскім духу. Другі падобны да яго вядомы поэт-рэалісты з 90 г. г. Зваргулю Эдварс з прогрэсыстага зрабіўся рэакцыянерам і ў апошнія часы пісаў мала. Выдатны романысты 90 г. г. Андрэўс Недра ў сваіх творах распрацоўваў праблемы новага дробнага ўласніка і ўзаемаадносін яго з нямецкім памешчыкам. З 1905 г. стаў крайнім рэакцыянерам, а ў апошнія часы прымаў удзел у кабінэце міністраў Бэрманта і зараз нават для Латвіі—політычны эмігрант.

Поэт-інтэлігент, романтик Ян Парук, крыху сантымэнтальны, быў амаль што самым плодным вершатворцам і новэлістам. У шуканьнях свайго ўласнага сьветапогляду ён змагаўся паміж Хрыстом і Ніцшэ. У яго творчасці адчуваецца нейкая слабасьць духоўнай сутнасьці і мабыць за тое яго любіць зараз консэрватыўная моладзь. Памёр Парук пазбаўленым розуму каля 1921 году.

Самымі-ж выдатнымі фігурамі гэтае эпохі бяспрэчна зьяўляюцца Райніс і Аспазія.

Аспазія дала некалькі зборнікаў вершаў і п'ес і раней была вельмі папулярнай. У аснове яе творчасці ляжыць романтичная бура і націск, імкненне наперад, да лепшага, што і рабіла яе вельмі ўплывовай у рэвалюцыі 1905-6 г.

Ані колькі ня страціў яшчэ свайго ўплыву і папулярнасці Я. Райніс. Ён напісаў некалькі зборнікаў вершаў і каля 10 п'ес; прозы зусім ня піша. Поэзію Я. Райніса эпохі 1905-6 г. можна назваць самым захапляючым і практычным, так кажучы, элементам рэвалюцыі. У гэты час ён літаральна ўсюды дэкламаваўся і зачытваўся. Творы вытрымлівалі па некалькі выданняў. Пэўнае падабенства да яго тагачаснай творчасці можна знайсці ў нашай літаратуры, а ўласна ў творчасці Цёткі, таго-ж часу, але толькі ў колькасна лепшых разьмерах. У сувязі з новым зместам свае творчасці Я. Райніс з'явіўся і чарговым рэформатарам формы. У літаратурную мову ён увёў шмат архаізмаў і неолёгізмаў, у строфіку—скарочаны сонэт. Апошні практыкуецца толькі Я. Райнісам і ад памянёнай скарочанасці атрымлівае непараўнальна большую моц. Гэта і робіць скарочаны сонэт асабліва зручным для сацыяльных тэм, якія так шырока выяўляў поэт. Форма вершаў Я. Райніса наогул сваеасаблівая, аснованая на рытме народных песьняў і з пэўнай клясычнасцю разам. Змест і форма творчасці Я. Райніса рабілі яго ворагам буржуазіі і кансэрватараў, з якімі ён і змагаўся. Ступень цяжкасці гэтага змаганьня відаць хоць-бы з таго, што „Фауст“ Гётэ (Райнес шмат перакладаў Шэкспіра, Гётэ і інш) у 90 г. г. лічыўся буржуазіяй Латвіі аморальным. З п'ес Райніса самая вядомая „Агонь і ноч“, якая мела 100 прадстаўленьняў—для латыскага тэатру лічба вельмі вялікая, сюжэты п'ес — нацыяналістарычныя, міфалёгічныя і 1 біблейскі. Асноўныя мотыў п'ес—альтруізм. Усе героі ізабражаюцца Райнісам высока культурнымі, а жанчыны—нежнымі і чутымі, змагаюцца яны з чорнымі сімі, што азначаюць нямецкіх памешчыкаў і рэакцыю наогул. Падобны да гэтага Я. Райніс і ў сваіх казках. У апошні час у творчасці поэты рэвалюцыйныя тэмы амаль што адсутнічаюць. Чым бліжэй да нашага часу, тым менш у Райніса рэвалюцыйных і тым больш нацыянальных мотываў, а з лютаўскае рэвалюцыі наглядаецца нека托рае філэзофскае раздум'е. У вершах больш лірызму і рэзігнацыі. Наагул-жа Я. Райніс можна назваць пераважна сымбалістым з імпрэсіяністычнай манерай выяўленьня, але ні ў якім разе не сымбалістым звычайнага разуменьня.

Пасьля рэвалюцыі 1905-1906 г. ў Латвіі шырока разгарнуліся кругабжны друк і выдавецкая справа. Узрось кніжна-літаратурны

рынак і зьявілася шматчытачоў. Чытач быў масавы і ў сувязі з гэтым вынікла запатрабаванне на сацыяльную літаратуру пераважна ў белетрыстычнай форме. Вырастала пляда новых маладых пісьменьнікаў.

Усё гэта стварыла спрыяючыя ўмовы для дыферэнцыяцый літаратуры па пэўных напрамках. Пад уплывам рускіх пісьменьнікаў Брусавы, Белавы, Бальманта і інш. заснаваўся дэкадэнцкі літаратурны кірунак. Галоўным выяўнікам яго лічыць Віктара Эгліца і часткова—Фалія. Латыскія дэкадэнты адмежаваліся ад сацыяльных праблем і вялі чыста формальную вайну ў літаратуры з рэалістымі-консэрватарамі. Усе яны далі значны лік вершаў, поэм і п'ес, часамі ўдала трактуючы психалёгічныя тэмы. Эгліц у апошні час стаў рэалістым і прапагандуе клясыцызм, за ім заціхлі і іншыя. Адзіным паслядоўцам дэкадэнцтва застаўся Эрн, які піша вершы і апавяданні. Такім чынам дэкадэнцкі кірунак актуальнае ролі зараз не адыгрывае.

Другі кірунак латыскай літаратуры пасля 1905-1906 г. можна назваць часткова рэалістычным, часткова романтичным. Больш рэзкімі выяўнікамі першага аддзеньня зьяўляюцца Лінард Ляйцын, Антон Аўстрынь і Кароль Штраль. Яны багата далі вершаў, апавяданняў, романаў і п'ес, у якіх ужо вырастаў адзін з новых сучасных кірункаў латыскай літаратуры. Выяўнікамі другога, романтичнага, аддзеньня можна лічыць Караля Скалбэ, Яна Акуратара і Яна Аўнсудрабіня. Першы з іх па сутнасці ідылісты. Ён напісаў некалькі зборнікаў вершаў, апавяданняў і казак. Самымі меншымі творами яго бясспрэчна зьяўляюцца апошнія. Ян Акуратар—пісьменьнік ужо з чыста романтичным сьветапаглядам. Дэвізам яго творчасці зьяўляецца довад, што сон вышэй жыцця. Ён даў шмат вершаў, апавяданняў і романаў, але больш удаліся яму апавяданні і ўласна з жыцця інтэлігенцыі. Я. Аўнсудрабінь ужо адыходзіў ад першых двох у бок рэалізму і апрача сваіх апавяданняў і казак даў надзвычайна мастацкія дзіцячыя кнігі.

З гэтымі кірункамі вяла змаганне група старых пісьменьнікаў малога значэння, даволі рэакцыйная з боку ідэалёгічнага і формальнага.

1910 г. г. павялічылі другую групу пісьменьнікаў новымі сіламі: Паўлам Розітам, Адольфам Эрсам і інш. П. Розіт даў некалькі зборнікаў вершаў, апавяданняў і романаў. У вершах ён распрацаваў пераважна вэрхарнскія і эротычныя мотывы і з формальнага боку даў клясычныя ўзоры новага латыскага вершу. У апавяданнях і романах П. Розіт апісвае ўпадочнае жыццё буржуазнай інтэлігенцыі, выяўляючы сябе ўдалым психолёгам.

Пасьля рэвалюцыі 1917 году нагледаецца надта рэзкая дыфэрэнцыяцыя як у грамадзтве, так і ў літаратуры. Калішнія змаганьне Я. Райніса з правымі пісьменьнікамі непамерна абвастрылася. Гэтаму спрыяюць вельмі вострыя класавыя адносіны, якія зараз існуюць у Латвіі. Змаганьне ў літаратуры ідзе ўжо толькі па соцыяльнаму элементу, па зьместу літаратурнай творчасьці; пытаньні формы ў значнай меры прыціхлі. Літаратура паступова дзеліцца на буржуазную і соцыялістычную, або, інакш кажучы, пролетарскую.

У буржуазны лягер адышло шмат пісьменьнікаў, якія раней з ім змагаліся. Самым аб'ектыўным буржуазным пісьменьнікам лічыцца Тодар Зэнфэрт, які займаецца таксама і крытыкай і напісаў гісторыю латыскай літаратуры ў трох частках. Чаго-небудзь асабліва выдатнага ў галіне літаратуры буржуазныя пісьменьнікі ў апошні час не далі. Нацыянальныя і нацыяналістычныя тэмы, якія раней імі распрацоўваліся, цяперака страцілі і тую долю актуальнасьці, якую мелі. Зьместам іх твораў таму пераважна зьяўляецца каханьне і эротыка.

У лягеры соцыялістычных пісьменьнікаў лічацца: Ян Райніс, Арвэд Швабэ, Ян Грот і інш. Соцыялістычныя літаратары ў сваю чаргу падзяляюцца на дзьве групы: соцыял-дэмократаў і больш левых. Памянёныя якраз належаць да першай групы. Грот вельмі таленавіты, але колькасна пакуль што даў мала. Швабэ напісаў шмат вершаў, зборнік аповяданьняў і два романы. У іх ён асабліва ўдала апісвае класавыя адносіны і класовае змаганьне.

Сярод левых пісьменьнікаў самую буйную фігураю зьяўляецца, бяспрэчна, Андрэй Упіт, які сваю творчасць пачаў яшчэ адначасна з Я. Райнісам, як дробна-буржуазны бытапісьменьнік. Пасьля 1905-1906 г. ён стаў соцыялістым і сваім пераконаньням да сягонешняга дня ня здрадзіў. А. Упіт—самы буйны романісты сучаснай латыскай літаратуры. Апрача сваіх романаў, ён напісаў некалькі зборнікаў новэль і некалькі п'ес. Да таго ён шмат год працуе як самы выдатны левы крытык і напісаў гісторыю найноўшай латыскай літаратуры ў 2 томах. У апошняй працы ён разглядае разьвіцьцё прыгожага пісьменства з соцыялістычнага пункту гледжаньня. За самага выдатнага пісьменьніка А. Упіт прызнаецца нават буржуазнай крытыкай і ўлюбёны шырокімі коламі чытачоў. Да вайны яго романы чыталіся з захапленьнем; цяпер на латвійскім кніжным рынку наогул нагледаецца некаторы застоў. У сваіх творах А. Упіт распрацоўвае соцыяльныя і палавыя праблемы, карыстаючыся самым рознастайным матэрыялам мясцовым і замежным, нават жыцьцём тых

краін, дзе ён і ня быў. Самая вядомая з яго п'ес „Мірабо“, на расійскую мову перакладзены яго твор „Паўночны вецер“. З формальнага боку ў творах А. Упіта пераважае больш апавядальны элемент, чым психолёгічны аналіз; сам А. Упіт лічыць сябе самым ярым рэалістам і зьяўляецца тэорэтыкам чыстага рэалізму, нават натуралізму.

Да групы Упіта належаць і іншыя пісьменьнікі, больш вядомымі сярод якіх лічацца Бірзнэк, Ляйцын, Курцый і Дзэльс.

Бірзнэк—стары пісьменьнік, рэалісты, даў некалькі зборнікаў апавяданняў з сваеасаблівым чутым падыходам да пытанняў сацыяльнай несправядлівасці.

Кароль Дзэльс—малады поэта, які пакуль што даў два зборнікі вершаў сацыяльна-рэвалюцыйнага зместу. Шмат абяцае ў будучыне.

Андрэй Курцый стаў вядомы як сацыялістычны поэта таксама толькі некалькі год назад. Яго поэзія больш інтэлігентнага характару. У апошні час ён напісаў два зборнікі апавяданняў, у якіх выяўлены вельмі цікавы падыход да тэмы і вялікія магчымасці аўтара. Апрача прыгожага пісьменства, А. Курцый выдаў тэорэтычныя працы: „Актыўнае мастацтва“ і кніжку крытыкі сучаснага тэатру.

Ляйцын—самы актыўны з памянёных зараз аўтараў. Ён напісаў некалькі зборнікаў вершаў і новэль, два романы і некалькі п'ес. Тэмы яго творчасці самыя рознастайныя з рэвалюцыйнага змаганьня; дэвіз—актывізм ва ўсім; мэта—барацьба з усім рэакцыйным і ўжо без альтруістычных адносін, як гэта было ў некаторых іншых пісьменьнікаў. Таму ў сваіх творах ён, апрача іншага, бязлітасна высьмейвае буржуазію і актывізуе рабочага. У сваіх п'есах Ляйцын зьяўляецца ня меншым новатарам. Ён змагаецца за новыя прыцыпы рабочага тэатру, адкідаючы сучасную сцэнічную ўстаноўку і выходзячы з конструкцыйных прыцыпаў згодна навуковай арганізацыі працы. Для штогоднага свята работнікаў Ляйцын піша п'есу на аснове сваіх новых прыцыпаў і мае вялікі паспех. Змест гэтых п'ес—наша сучаснасць. Летась яго п'еса была з забастоўкі ангельскіх вуглякопаў, сёлета—з рэвалюцыйнага змаганьня Кітаю. На расійскую мову перакладзены наступныя творы Ляйцына „Апраўданья“ і „Каменем у вакно“. Паміж іншым з усіх 16 перакладаў фінскае „Налевалы“, якія ёсць, пераклад Ляйцына на латыскую мову лічыцца самым лепшым.

За сваю карысную для рабочае класы дзейнасць Ляйцын не аднойчы сядзеў у турме. Наогул у Латвіі вельмі ахвотна садзяць

сваіх пісьменьнікаў у турму: сядзеў нават Упіт. Цяперака сядзяць два пісьменьнікі з рабочай групы і выдавец іх твораў.

У апошні час пад уплывам памянёных вырастаюць новыя пісьменьнікі з чорнарабочых, яны цалкам далучаюцца да групы левых. Шмат хто з іх падае надзеі. Каля 5 асоб з іх выдалі зборнічак вершаў, які ўлада конфіскавала, а выдаўца і двух аўтараў пасадзіла ў турму, аб чым паміналася вышэй.

У Латвіі ёсць агульны саюз пісьменьнікаў і журналістых, у які ўваходзяць амаль усе пісьменьнікі і журналісты на профэсійных пачатках. Сродкі саюзу складаюцца з членскіх складак і субсыдый з культурнага фонду Міністэрства Асьветы. Апошнія ідуць пераважна на паездкі пісьменьнікаў у замежныя камандзіроўкі, але ні ў якім разе ня левым пісьменьнікам. Саюз мае свой дом, былы баронскі замак, але асаблівага культурнага жыцця дом не разьвівае. 4 гады на доме вісеў нават герб былога ўладара. Свайго часопісу саюз не выдае. Саюз мае каля 200 членаў.

Большасьць левых пісьменьнікаў живе вельмі ўбога, але верыць, што так будзе не заўсёды.

Кнігапіс

Андрій Голоўко. Пасінкі стэпу (повісьць). *Харків. Выд. „Плужанин“ 1928 г. 95 стар. Цана 50 к.*

Андрій Голоўко малады украінскі пісьменьнік. Ня гледзячы на сваю маладосьць—яму цяпер 30 год,—ён высоўваецца ў першыя шэрагі сучасных украінскіх прозаікаў.

Яго аповесьць „Бур’ян“, дзе замалёўваецца барацьба дэмабілізаванага чырвонаармейца-куніста з кулакамі і ворагамі савецкай улады ў глухім сяле, атрымала прэмію на конкурсе Наркамасьветы УССР, прысьвечанаму дзесяцігодзьдзю Кастрычнікавай рэвалюцыі.

Сам ён належыць да суполкі сялянскіх пісьменьнікаў „Плуг“. Сялянскія пісьменьнікі пераважна належаць да мастакоў-рэалістых, якія апісваюць жыцьцё. Але рэвалюцыя і сюды занесла романтику перамогі, якая заступіла рэальнасьць, часта безнадзейнай барацьбы з панамі.

У Галовко ўжо новыя думкі, новыя песні, новыя тэмы. Сялянства ня проста працуе, мучыцца, шукае лепшае долі, але і арганізоўваецца пад кіраўніцтвам пролетарыяту і твораць новае жыцьцё.

Да ліку гэтых твораў можна аднесці і разглядаемую аповесьць „Пасінкі стэпу“, якая была напісана ў 1924 г.

У аповесьці абмалёўваецца жыцьцё і настроі батрацтва на

сяле, іх мары, першыя крокі да арганізацыі жыцьця кун-калектываў.

Героі—трое наймітаў „пасынкаў стэпу“. Двое з іх, бацька і дачка, спатыкаюцца пасля доўгай разлукі.

Варта яшчэ зазначыць аднаго героя—праўда, героя бяз слоў—гэта стэп. Пачуцьцё поэзіі стэпу, яго бязмежных прастораў уласьціва не кулакам, а ім—пасынкам стэпу—наймітам.

Пракоп кажа: „Г’ех, стэпе мій буйний, люблю тебе!“

На фоне стэпу і цяжкай працы вырастае каханьне паміж Пракопам і Хвядоркай. Аднак аўтар не даводзіць яго да звычайнага шчаслівага канцу—шлюбу. Ён толькі робіць так, што дачка (Хвядорка) спатыкае свайго даўно загубленага бацьку. На гэтым канчаецца аповесьць, як заключны малюнак, аўтар дае жніво.

Як бачым, сюжэт не складаны, персанажу (дзеячых асоб) мала, амаль адсутнічае дынаміка.

Адчуваецца пэўная стылізацыя герояў, хоць бачна, што аўтар добра ведае вёску.

Спатканьне бацькі з дачкой фактычна зьяўляецца не мотываваным. Праўда, дзед пазнае сваю дачку, але Хвядорка магла і ня быць ёй, пра гэта ведае толькі аўтар. У рэалістычным пляне разгортваньня падзей, якога прытрымоўваецца аўтар, такое спат-

каньне павінна быць загадзя падрыхтаваным.

Ён старанна малюе ўнутранае жыццё, пераводзе рэчаістасць на мову ўнутраных перажыванняў. Часта спатыкаецца дробны шрыфт, якім аўтар перадае свае настроі, аналізуе перажыванні, марыць аб будучым ці ўспамінае мінулае. Псыхолёгічны аналіз, романтичнае асвятленьне жыцця — вось пануючы змест гэтых уставак.

У творы адчуваецца нэрвовасць. Разадраныя радкі, частае ўжываньне шматкроп'яў, вынас у дужкі сьведчыць гэта.

Аднак нельга не аднатаваць глыбокай шчырасьці аўтара, смеласьці малюнку, ўжываньня незапазычаных арыгінальных вобразаў.

У гэтым творы маецца наяўная перавага лірычных і романтичных вобразаў над мастацкім апісаньнем рэчаістасці.

Тут у яго романтика жыцця, а не яго аб'ектынае апісаньне.

Мік. Аляхновіч.

В. Каваль. На загонах. Апавяданьні. *Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва. Менск — 1928* г. Ст. 90. Цана 55 к. У ліку 3000 э.

Вышла з друку другая кніжка апавяданьняў прозаіка-маладнякоўца Васіля Кавалю — „На загонах“, якая змяшчае ў сабе казку „Сіла зямлі“, апавяданьні „На загонах“, „Дзед Піліп“, „Ноч“ і цыкль вершаў у прозе пад агульнай назвай „Жыццё і сонца“.

У канцы „Сіла зямлі“ В. Каваль паспрабаваў даць узор рэвалюцыйнага сымбалізму, аднак патрэбнай глыбіні для сымбалічнага твору ў канцы няма.

Дый і тэма ўжо выкарыстана маладнякоўцам Ёл. Барашкай у

„Легендзе“ (гл. зб. „У прасторы“) яшчэ тры гады таму назад, і калі канец „Сілы зямлі“ раўняеш з канцом „Легенды“, міжвольна паўстае пытаньне, нашто В. Кавалю сьведома, ці несьведома трэба было запазычаць у Ёл. Барашкія тое што тэму, але і словы...

Каб ня быць галаслоўным, прыяду два канчаткі.

У „Легендзе“ Ёл. Барашкі:

„Дастануся й нам, народу Кавалюў і Працы кавалак хвартуху таго. З пашанай узялі яго мы, і літары чатыры вывялі на ім:

— БССР.

Гараць яны на чырвані сьцягу і полымем сваім яны нам асвятляюць дзякі той шлях, вядзе што да Усясьветнае Камуны“.

У „Сіле зямлі“ В. Кавалю:

„Ўздрыгнулася ўся зямля, бо высока ўзьяўся сьцяг перамогі абяздоленых і на ім зодатам вышыты сымбаль змаганьня—

— Серб і Молат.

І чатыры літары:

— СССР.

Так людзі йдуць да сьветлага сонца— Камуны— шэраг за шэрагам, дружна— Далей і ўперад, вышэй і далей!“

Для „пачынаючага“ гэтка манера пісаньня дапусьцімы... Але для В. Кавалю, які выдаў ужо адзін зборнік і ўвайшоў у новую беларускую літаратуру, наша парада — найбольш самакрытыкі і ўдумлівых адносін да творчасьці.

Зусім іншае, якое характарызуе В. Кавалю як здольнага сялянскага пісьменьніка, мы маем у апавяданьні „На загонах“. Тут сапраўды адчуваеш глыбокае веданьне вёскі, „мужычай душы“... „На загонах“ нельга назваць закончаным творам. Гэта пачатак вялікай апо-весьці. — разгортваньне сюжэту якой так і чакае працягу ад В. Кавалю. „На загонах“ — гэта праўда аб дарэвалюцыйным жыцці сяла Лугіна, гэта праўда аб „шырокай мужычай душы, раз-

гульнай ва ўсім і ў працы непамёрнай“, гэта праўда аб душы, якая „з даўніх часоў прапахла аржаным хлебам з мякінаю ды смалістымі хвоямі“...

Трагедыю старасьці селяніна даў В. Каваль у апавяданьні „Дзед Піліп“ Беларускі колёрыт, апавяданьні старога аб былым яго гэроістве, малюнкi з жыцьця сучаснай сялянскай сям’і, і нарэшце трагічная сьмерць старога ў пуні побач з сваім неадменным памочнікам—Гнядым—усё гэта захапляе чытача жыцьцёвасьцю, шчырасьцю...

Тое-ж мы бачым і ў апавяданьні „Ноч“. На фоне ночы аўтар падае гутарку з Алісеем Сімчанком, чадавакам новым, сьвядомым селянінам, які апавядае пра былыя паходы, пра змаганьне, выказвае свае погляды пра жыцьцё сучаснай вёскі.

В. Каваль захапляецца гэтым пазытыўным тыпам сёнешняй вёскі. Ён для большай выпукласьці Алісея, ім нададзён нэгатыўны тып—п’яніца Халімон... Ужыты сродак сябе апраўдаў.

Лірызм вее ад цыклю прыгожых вершаў у прозе „Жыцьцё і Сонца“. Вобразы сакавітыя, глыбокія. Усе вершы маюць аўтабіяграфічны змест.

Зборнік пакідае добрае ўраджаньне. Пажадаем Кавалю „развязаць жыцьцё“, „ахапіць яго абыймам“ у будучых новых творах.

Астаповіч.

С. Юдовін. Гравюры на дрэве.

Тэкст І. Іоффе і Э. Голлербаха. 249 × 178 мм., 48 ст., 48 гравюр, 1200 экз. Лнгр. 1928, цана 1 р. 75 кап.

„Адным з найбольш самабытных, пасьялядоўных і верных сабе

гравераў зьяўляецца С. Б. Юдовін, які пачаў сваю гравёрную дзейнасьць у Віцебску, а з 1923 г. перанёс яе ў Ленінград“, — кажа пра мастака Голербах у сваім артыкуле „Гравюры С. Юдовіна“.

Кніжка наогул гаворыць аб Ленінградзкім кругабегу творчасьці мастака і другі дасьледчык—Ёфэ сьцьвярджае, што „цудоўныя па майстэрнасьці і выразнасьці гравюры Юдовіна—сьведкі духовага крызісу, пераход да новага рэалізму, да новай тэматыкі і да новага сьветаадчуваньня“. Трэба сказаць, што і Ёфэ ў сваім артыкуле „Социальные корни творчества С. Юдовина“ і Голербах у сваім давялі гэтыя палажэньні.

Толькі перапавялічаным нам здаецца крызіс духовы мастака, на які так націскае Ёфэ. Ленінградзкі кругабег творчасьці Юдовіна цалкам выцякае з Віцебскага, формальна і зьяўляецца далейшым этапам у сэнсе тэматычным. Тутака больш сьвядомай, быць можа нават па зараней абдуманаму пляну, творчасьці, чым якога-б там ні было крызісу.

Юдовін—глыбокі мастак-псыхолёг і стылізатар і ён узяў сабе за мэту адлюстраваць у сваёй творчасьці жыцьцё пераважна беларускага яўрэйства і яго атачэньня.

Паколькі гэта жыцьцё ў выніку рэвалюцыі асабліва рэзка зьмянілася, патолькі і Юдовін паказвае яго зьмену. Ён дае і старыя тыпы і формы жыцьця, якія знікаюць, і новыя формы яго. Першых больш таму, што спачатку Юдовін хацеў зафіксаваць стары быт, які хутка можа стаць помнікам старасьветчыны.

Але ёсьць і надзвычайна ўдалыя гравюры грамадзянскай вайны.

Да таго Юдовін працуе над сэрыйй гравюр на тэму аб пагромах. На жаль, аўтары тэксту гэтага ў належнай меры не падкрэсьлілі. З гэтага было-б відаць, што Юдовін мае перад сабой пэўны плян творчасці, які і выконвае і які сьведчыць, што, калі Юдовін сёння і даў старое па тэме, то гэта яшчэ ня значыць, што Юдовін—стары мастак па тэматыцы. Таксама, калі Юдовін у процэсе сваёй творчасці адбівае психалёгічны крызіс зьмены беларускага яўрэйскага быту, то гэта яшчэ ня значыць, што ён сам перажывае нейкі спэцыяльныя духовы крызіс перараджэньня з дробнага буржуа ў буйнага пролетара, як гэта выцякае з тэксту Ёфэ на старонцы 16 кнігі. Ды і неяк дзіўна гэта чуць пасля таго, як з тэксту Голербаха выцякае, што Юдовін ніколі ніякай уласнасьці ня меў і з малых год жыве з прадажы свае творчае і фізычнае працы. Праўда, Юдовін, будучы ў пэўнай меры лірыкам, не бесстаранна перажывае балючы процэс выяўленьня жыцьця беларускага гето, але гэта зусім іншая справа. Агулам, зразумела, тэкст абодвух аўтараў даволі добра выяўляе пахаджэньне і сутнасьць творчасці мастака.

Але самым лепшым у кнізе зьяўляюцца дрэварыты самага Юдовіна. Яны асабліва моцныя таму, што мастак здолеў знайсці для кожнага з іх адпаведную форму, а ўсімі імі стварыў сваеасаблівы формальны стыль.

Гэта кніжка трактуе аб жыцьці беларускага яўрэйства і будзе карыснай у справе далейшага збліжэньня беларусаў і яўрэйў. Таму асабліва гарача яе можна рэкамендоваць самым шырокім колом чытачоў.

М. Касьяровіч.

І. Ю. Кулік. „Антологія Амерыканскай Поезіі“. 1855—1925 г. *Державне Выдавництва України. 1928, стар. 344. Ціна 3 крб. 50 коп.*

Украінскі поэт т. Кулік, які некаторы час жыў у Амэрыцы, зрабіў, карыстаючыся дапамогаю некаторых амерыканскіх пісьменьнікаў і літаратараў, вялікую анталёгічную працу, маючы на мэце азнаёміць украінскіх чытачоў з сучаснаю і наогул новаю (за апошнія 70 год) амерыканскаю поэзіяй.

У рэцэнзуемай кнізе, якая падзяляецца на ўступ і 4 разьдзелы:

- 1) „Предтечі“.
- 2) „Демократичний ренесанс“.
- 3) „Молода генерація“ і
- 4) „Пионер і пролетарскай поезіі“.

Ён сабраў найбольш характэрныя творы самых выдатных трыццаці чатырох амерыканскіх поэтаў, пачынаючы ад Уота Уйтмэна і канчаючы паэтамі нашага дзесяцігодзьдзя, групуячы іх часткова ў хроналёгічным парадку, а часткова ў залежнасьці ад тае плыні, да якое схіляецца творчасць таго ці іншага поэты.

Такім чынам чытач мае магчымасьць атрымаць больш-менш поўнае ўяўленьне аб эвалюцыі амерыканскай поэзіі ад часоў геніяльнага песьняра-прарока новае эры ў жыцьці чалавецтва Уота Уйтмэна, да песьняроў клясавага змаганьня, сучасных амерыканскіх поэтаў-кунуністых як Клод Маккей, Мікель Гольд ды інш.

Гэтаму дапамогуць у значнай меры і тыя даведкі біографічна-інформацыйнага характару, якія падае аўтар амаль аб кожным поэту, і ўступ, у якім аўтар дае хоць абеглы, але грунтоўны агляд сучаснае амерыканскае поэзіі і шляхоў яе. Эвалюцыі ад самае эпохі яе зараджэньня.

Бязумоўна, пазнаёміцца з усім гэтым будзе вельмі карысна украінскаму чытачу, які можа ў большасці выпадкаў нават і зусім ня чуў аб большасці тых поэтаў, творы якіх аўтар выбраў для анталёгіі, бо, як кажа т. Кулік, „на Украіне зусім ня ведаюць сучаснай амэрыканскай поэзіі“. Неабходна таксама рэкомэндаваць гэтую кніжку і тым беларускім чытачом, якія валодаюць украінскай мовай.

Асабліва цікавымі і карыснымі, на погляд, будуць першы і апошні разьдзелы анталёгіі. У адным з іх зьмешчаны творы трох амэрыканскіх клясыкаў Уота Уітмэна, Эдвіна Маркгама і Гораса Траўбэлла, у пераважнасьці прадгаданыя, протэсты супроць соцыяльнага ўціску і яшчэ нясьмелыя заклікі да змаганьня. Да лепшых вершаў гэтага разьдзелу можна аднесці „Людына з рыскалем“ Эдв. Маркгама і „Народ е гаспадар життя“ У. Траўбэлла. Што тычыцца твораў Гітмэна, пададзеных у анталёгіі, то трэба сказаць, што яны якраз не зьяўляюцца лепшымі і найбольш характэрнымі ў яго творчасці, якая, будучы вельмі багатай, уяўляецца па гэтых урыўках вельмі бледна і бедна, што можна паставіць укладчыку анталёгіі ў загану.

Што тычыцца наступных двух разьдзелаў, то тутака чытач знойдзе і поэтаў—прадстаўнікоў дробнае буржуазіі з іх туюго аб мінулых ціх дзень дзень часох „дэмакратызму“ эпохі Лінкальна, калі разьвіццё капіталізму яшчэ не турбавала дробную буржуазію амэрыканскіх невялікіх гарадкоў і мястэчкаў, і прыхільнікаў ідэі „мастацтва дзеля мастацтва“ поэтаў інтэлігентаў, паміж якіх вельмі часта сустракаюцца і поэты-народ-

нікі з настроймі пакаяньня ды стыхійнае рэвалюцыйнасьці.

Але вершы ўсіх гэтых поэтаў адбіваюць у большай ці меншай ступені, тыя гістарычныя процэсы разьвіцця амэрыканскае дзяржавы і грамадзтва за апошнія паўгодзьдзе і даюць багаты матар’ял дзеля разуменьня гісторыі амэрыканскае поэзіі.

Апрача таго ў іх досыць часта і часамі вельмі ўдала паказваецца адваротны бок славунае амэрыканскае цывілізацыі, а менавіта яе жорсткія супярэчнасьці ў іншых да немагчымага адмоўных і часам дзікіх праявах, як прасьледаваньні і катаваньні нэграў, жудасная эксплёатацыя рабочых, усялякія політычныя шантажы і ашуканствы ды інш., наяўнасьць такога элементу ў гэтых вершах прадстаўляе таксама ня малую карысьць для нашага сучаснага чытача.

Пра тое, якую карысьць і цікавасьць могуць прадстаўляць для чытача Саюзу Савецкіх Рэспублік творы піонэраў амэрыканскае пролетарскае літаратуры, здаецца, казачь ня прыходзіцца. Гэта відэвочна. Дарма, што шмат каго з аўтараў гэтых вершаў ня прызнаюць за поэтаў у капіталістычна-буржуазнай Амэрыцы, але „песьні яго вы пачуеце ўсюды ад Аляскі да Нью-Ёрку, ад Юкона да Тэхасу“, кажа т. Кулік пра аднаго з іх.

Гэтыя поэты ня так даўно яшчэ нарадзіліся, але ім належыць будучыня. Цяжкім шляхам ім прыходзіцца ісьці да яе, некаторыя з іх, як Джозэф Гілстром і Ральф Чаплін сталі ахвяраю прасьледаваньняў амэрыканскае буржуазіі, іншых ёй удаецца падкупіць і перацягнуць на свой бок, як сусьветна вядомага Карла Сэндборга, які за ранейшую пару сваёй творчасці

даў не адзін каштоўны зборнік поэзіі, багатай індустрыяльнымі і пролетарскімі мотывамі. Але ўсё-ж ня гледзячы на гэтыя сумныя выпадкі зраднацтва і ахвяр капіталу, пролетарская поэзія ў Амэрыцы нараджаецца і будзе расці.

Аб гэтым сьведчаць новыя імёны, якія зусім нядаўна яшчэ прышлі ў літаратуру і творы якіх т. Кулік клапатліва пазьбіраў са старонак розных амэрыканскіх часопісяў.

Добра было-б, каб нашыя чытачы мелі магчымасьць знаёміцца і сачыць за разьвіцьцём пролетарскае поэзіі Амэрыкі не эпізодычна, як у рэцэнзуемай анталёгіі, а сыстэматычна— шляхам сталае інфармацыі і сыстэматычна-пэрыодычнымі перакладамі найбольш выдатных іх твораў.

Наогул-жа трэба сказаць, што гэтая анталёгія зьяўляецца вельмі багатым і каштоўным укладам у сучасную ўкраінскую літаратуру і застаецца толькі пажадаць, каб падобныя кніжкі пачалі зьяўляцца і ў нас на Беларусі.

Пакуль што прыходзіцца констатаваць, што Дзярж. Выдав. Украіны ў галіне выданьня перакладнае чужаземнае літаратуры пайшло ад нас далёка ўперад,— аб гэтым сьведчыць хоць-бы тая самая інфармацыя аб новых кніжках на вокладцы анталёгіі ў той час, як у нас усе выдадзеныя кніжкі перакладнае літаратуры лёгка можна палічыць па пальцах нават і аднае рукі.

Трэба нашым выдавецтвам узяць прыклад у гэтых адносінах з украінцаў і звярнуць сур'ёзную ўвагу на працы ў гэты галіне літаратуры.

В. Армар.

J. Simanovsky. Die Weissruthe-nische Staatsbibliothek. 228×154 мм., 12 ст., 200 экз. Менск 1928.

І. Сімановский. Белорусская Государственная Библиотека. 36. „Беларуская культура“ I, 220×167 мм., ст. 58—64 і 72—75, 500 экз., Менск, 1928.

І. Сімановский. Библиографическое дело в БССР. Оттиск из сборника „Библиография в СССР і книжные палаты“, 219×149 мм., 8 ст., 300 экз., Менск, 1928.

Да рэвалюцыі ў нас ня было ні дзяржаўнай, ні адпаведнай ёй, бібліотэкі. Нас вывучалі і бібліотэкі зьбіралі іншыя з усё гэю-ж мэтай далейшага прыгнечаньня нас. І таму ствараць бібліотэку ў нас было асабліва цяжка. Толькі дзякуючы асаблівай увазе да гэтага цэнтральных органаў улады і камуністычнай партыі Беларусі ды энэргіі такога рэдкага па адданасьці справе чалавека, як Сіманоўскі ў нас вырасла свая бібліотэка. Да таго такая, што ні толькі ростам яе, але і сучасным станам ня сорама пахваліцца. Але на жаль да сьцяго часу мы ня мелі нават належнай інфармацыі аб ёй, ня кажучы ўжо пра тое, што хваліцца ня ўмеем. Дайшло да таго, што найбольш зацікаўленыя бібліотэкай масавыя кадры—краязнаўцы ня маюць самай кароценькай інфармацыі аб ёй хоць-бы ў сваім органе „Наш Край“.

Вось гэту адсутнасьць інфармацыі аб найважнейшай культурнай установе і парушыў, урэшце, удала, як і ўсё робячы ў сваёй дзейнасьці, дарэктар бібліотэкі т. Сіманоўскі. Праўда, гэтая пакуль што інфармацыя, разьлічаная на вялікарускія і замежныя колы, але можна спадзявацца, што з далейшым пашырэннем гэтага важнага пачатку мы дачакаемся

па інфармаваньня і шырокіх беларускіх мас аб сваёй бібліотэцы.

Надзвычайна паказальны, напрыклад, хоць-бы рост бібліотэкі: на кастрычнік 1921 г. было каля 30.000 томаў, а на той-жа месяц 1927 г. ужо каля 350000 томаў. Зразумела, што такую лічбу бібліотэка не назьбірала з рэштак старых кнігазбораў, а набыла шляхам куплі бібліотэк Карскага, Янчука, Барысава, Ісаева, Грота, Гольдштэйна і інш. Бібліотэка зараз складаецца з наступных аддзелаў: а) агульнага, б) беларускага, в) бібліяграфічнага бюро, г) кніжнай палаты, д) яўрэйскага, е) польскага, э) марксызму і ё) савецкага будаўніцтва. Кожны культурны працаўнік павінен пазнаёміцца з дзейнасьцю гэтых аддзелаў хоць па гэтых кароткіх, але вычэрпваючых працах т. Сіманюскага.

Але мала сабраць багатыя кніжныя фонды,—трэба іх улічыць і каталёгіраваць належным чынам. Гэта вялізная бібліяграфічная праца па сілах толькі цэнтральным установам, якія існуюць у складзе Дзяржаўнай Бібліотэкі. Вось працы гэтых устаноў і прысьвечана трэцяя кніжка т. Сіманюскага. Картатэка аднаго бібліяграфічнага бюро налічвае каля 60000 асноўных запісаў. Кніжная палата, незалежная ад бібліотэкі з 1924 г., выдае свой „Летапіс беларускага друку“. Разам з бібліотэкай працуе і Бібліяграфічная Камісія Інстытуту Беларускай Культуры, якой падрыхтованы і выданы да друку том бібліяграфіі беларускай этнографіі. На жаль, толькі яшчэ ня вышаў з друку падручнік бібліяграфіі беларусазнаўства, які апрацоўваецца бібліотэкай разам з Цэнтральным Бюро Краязнаўства і аб якім мы столькі начуліся.

6. „Маладняк“, № 8.

Усе тры інфармацыі т. Сіманюскага трэба шчыра вітаць. Выданы яны, праўда, маглі быць і лепш.

А. Стаход.

Летапіс беларускага друку.
Штомесячны бібліяграфічны бюлетэнь Беларускай Кніжнай Палаты і Беларускага Бібліяграфічнага Бюро пры Беларускай Дзяржаўнай Бібліотэцы, 227×147 мм., №№ 1, 2, 3, 4 і 5; разам 72 ст., кожны ў ліку 500 экз. Менск 1928.

Кожны працаўнік павінен быць у курсе сучаснай кніжнай прадукцыі, калі ён ня хоча астацца ад жыцьцёвага бегу. Задачу інфармаваньня шырокіх колаў аб гэтым і выконвае даны часопіс. Што ён надзвычайна патрэбны кожнаму, выдаць хоць-бы з ліку асобных выданьняў, якія вышлі на Беларусі за студзень і май месяцы. Іх было 308, г. зн. каля 60 у мес.

Калі суды дадаць часопісы, дык толькі забясьпечаны і вольны ад іншай працы чалавек зможа сачыць за ўсёй прадукцыяй і выбіраць, што яго цікавіць. Каштоўнасьць „Летапісу“ павялічылася ў гэтым годзе тым, што ён стаў даваць змест усіх часопісаў. Гэта дазваляе орыентавацца нават у артыкульным матар’яле, які зьяўляецца ў наш час.

Шкода толькі, што часопіс неакуратна выходзіць і ад гэтага набывае характар непэрыядычнага выданьня. Але часопіс з кожным годам паляпшаецца і можна спадзявацца, што ў другой палове году і гэту бяду перабудзе. У гэтым годзе да часопісу будзе дадатак з росьпісам усіх артыкулаў усіх часопісаў за мінулы год. Наогул часопіс можа быць рэкамэндаваны самым шырокім колам культурных працаўнікоў.

А. Стаход.

Аркадзь Моркаўка. Дым жыцьця. Выд. БДВ. Менск 1928 г. ст. 52, цана 45 к.

На старонках нашых літаратурных часопісаў імя Аркадзя Моркаўкі спатыкаецца ўжо даўно і, трэба сказаць, даволі часта. Але толькі вельмі вузкае кола чытачоў так-сяк уяўляе сабе творчы твар гэтага паэты. І ня дзіва. Пачаўшы друкавацца ў 1921 годзе, Аркадзь Моркаўка толькі цяпер, у 1928 годзе выпусціў, нарэшце, першы зборнік сваіх твораў. Дагэтуль—чытач меў справу толькі з паасобнымі яго вершамі, і таму ня мог злажыць сабе пэўную думку аб творчасці Моркаўкі, як аб нечым суцэльным.

Хаця „Дым жыцьця“ і вельмі цікавы і каштоўны зборнік, аднак акурат гэтага прабелу ён, на вялікі жаль, не запаўняе. Зьмешчаныя ў ім вершы падабраны неяк зусім выпадкова, і таму зборнік сам па сабе не зьяўляецца мастацкім цэлым.

Зборнік падзелены на тры раздзелы, з якіх кожны мае асобную назву („Зацішак“, „Уласны сад“ і „Дым жыцьця“), але падзел гэты таксама трэба прызнаць вельмі ўмоўным, у кожным аддзеле змешчаны вершы вельмі разнастайныя і ў той-жа час у розных аддзелах можна знайсці вершы вельмі падобныя адзін да аднаго паводле сваіх мотываў. У справе пабудовы зборніку гэта, безумоўна, трэба прызнаць хібаю.

Што датычыць самых вершаў, дык зусім ясна, што яны таксама маюць свае хібы,—цяжка ўявіць сабе вершы хаця-ж бы і самых выдатных сусьветных паэтаў, якія складаліся-б з адных дататнасьцяй, і ня мелі-б хібаў. Тым ня менш, пры чытанні „Дыму жыцьця“ адчуваецца, што разам з гэтым збор-

нікам у беларускую літаратуру ўваходзіць новая сіла, якая мае ўсе шансы ў далейшым аперэдзіць шмат каго з нашых сучасных паэтаў і высунуцца на адно з першых месц.

Першае, што кідаецца ў вочы пры чытанні зборніку Моркаўкі,—гэта, з аднаго боку—шырыня дыпазону яго творчасці, з другога боку—значная яго эрудыцыя. У сваіх вершах Моркаўка адбівае і свае індывідуальныя настроі, і розныя выдатныя здарэнні грамадзкага жыцця—рэвалюцыя, забойства Сако і Ванцэці, індустрыялізацыя краіны, будаўніцтва, паўстанчы рух і г. д. Чыстая лірыка, асабістыя перажыванні, часам з водцэнням псыхолёгізму, таксама займаюць у творчасці Моркаўкі выдатнае месца. Наглядаецца часам імкненьне аўтара ўвайсці ў глыб сваіх унутраных перажыванняў. Пэўная частка вершаў пабудавана на эмоцыянальных адносінах да рэчаістасці, адчуваецца нейкі, часам беспрадметны, мэлянхолічны сум; у другіх вершах—наадварот,—глыбокі, філёзофскі падыход да тых ці іншых жыццёвых зьявішчаў, даюцца інтэлектуальныя, разумовыя адносіны песьняра да ўсяго навакольнага, часам—наглядаюцца спробы філёзофскага іх абагульнення.

Паэта вышаў з шэрагаў бедна-ты. У вершы сваім на ст. 52 зборніку паэта, дужа трапна, піша:

„Я ня маю роскашы чырвонцаў
Не заўсёды нават маю медзь“.

Адзінае, што ў яго ёсць,—гэта яго талент (у якім між іншым, здаецца, яму нельга адмовіць), яго песьні, якія складаюць адзінае яго багацце. Але ў той-жа час пясняр імкнецца пісаць не дзеля ўласнае свае асалоды, ён хоча працаваць на карысць пролетарскае

культуры, на карысьць шырокіх працоўных мас, з шэрагаў якіх ён вышаў. Таму-та пра гэта адзінае сваё багацьце поэта піша:

„Ды і гэта я аддам балотам,
Ды і гэта я пушчу ў аўсы;
Хай паслухае вясковае галота,
Аб чым звоніць яе брат і сын“.

Імкненьне здаровае і вартае ўсялякае пахвалы. На вялікі жаль, аднак, нельга сказаць, каб пясняр акурат ім кіраваўся ўвесь час. Здараюцца і зрывы, — некаторыя вершы Моркаўкі — безумоўна не для мас, некаторыя з іх занадта складаныя і забытаныя, як у сэнсе формы, гэтак і ў сэнсе зьместу. Але пісаньне такіх складаных вершаў Моркаўка ня ўводзіць у сыстэму. Калі яны сустракаюцца ў яго зборніку, дык толькі як зьявішча адзінокае, выпадковае, і нісколькі не характэрнае для ўсяе творчасьці Моркаўкі.

У сэнсе формы ў творчасьці Аркадзя Моркаўкі адчуваецца некаторы ўплыў экспрэсіянізму і імажнізму, — апошнія выразна выступае ў сыстэме пабудовы вобразаў, якія, між іншым, у Моркаўкі часта бываюць вельмі моцныя і вельмі сьмелыя. Ёсьць і няўдалыя вобразы, якія ўспрымаюцца як яўная памылка, так, напр., на ст. 10 чытаем:

„Ой, за вольнасьць сьвету разьбяры
ў тумане
Разьбяры заснулі у тумане чорным“.

„Заснулі“, — Моркаўка хацеў сказаць у сэнсе „памёрлі“. Але вышла ня вельмі ўдала: заснуць за справу вольнасьці сьвету — геройства невялікае...

З нашага пункту зроку ня зусім здаровы ўхл у бок мяшчанскага эстэтызму, у псэўда-клясычным стылю адчуваецца ў вершы „Краса! Краса! Табе мой сьпеў!“ (ст. 47).

Да ліку хібаў трэба аднесці таксама і „поэтычныя вольнасьці“ мовы, якія ў вершах лічацца дапушчальнымі, пры ўмове вельмі рэдкага іх ужываньня, але ў кожным разе нежаданымі. Між тым некаторая колькасьць іх сустракаецца ў творчасьці Моркаўкі. Так, напр., „Прастру любоў“ (ст. 18) „узьняла на шмат паверх (ст. 86) „аддыха“ (ст. 45) і г. д.

З боку выдавецтва зусім недапушчальным нядбайствам зьяўляюцца прышпіленьне да канца вершу „Травень ціха крыльлі распасьцеў над садамі“ (ст. 13) — чатырох радкоў пачатку наступнага вершу — „Гэта песьня ціхаму канцу“. (Ст. 14) Гэтыя чатыры радкі надрукаваны такім чынам 2 разы, і ў першым вершу ўклеены зусім не да-рэчы.

Трэба прызнаць, што найбольш удалымі ў зборніку зьяўляюцца тыя вершы, у якіх асабістая індывідуальная лірыка пераплятаецца з грамадзкімі мотывамі. Даты пад вершамі нібы-та гавораць за тое, што на такі шлях творчасьці стаў poeta ня вельмі даўно, але — цвёрда. Поэта, відаць, працуе, шукае і ўмее выбіраць сабе шляхі, якія больш адпавядаюць асаблівасьцям, уласьцівым яго таленту. Гэта гаворыць за тое, што ў далейшым Моркаўка не застыне, а будзе ў сэнсе творчым расьці і разьвівацца.

Мы ўпэўнены, што ў працягу больш ці менш блізкага часу Моркаўка спраўдзіць гэтыя нашы надзеі.

А пакуль што, ня глядзячы на некаторую сваю сырасць і непрацаванасьць, „Дым жыцьця“ зьяўляецца ўсё-ткі безумоўна каштоўным укладам у беларускую пралетарскую літаратуру.

А. Гародня.

Віцебшчына. *Непэрыядычны зборнік Віцебскага Акруговага Таварыства Краязнаўства. Том II. Выданьне Таварыства. 216×147 мм., 206 ст., з мал. і картамі, 1000 экз., Віцебск 1928.*

Віцебскае Акруговае Таварыства Краязнаўства—адна з беларускіх старэйшых і самая моцная краязнаўчая арганізацыя ў Беларусі. Гэта, зразумела, у пэўнай меры залежыць і ад таго, што кіраўнікі мясцовай улады ў Віцебску больш уважліва чымся ў іншых акругах падходзяць да краязнаўства і дапамагаюць яму. Але і ад актыўнасьці саміх краязнаўцаў залежыць значная доля поспеху. За тры гады свае працы Віцебскае таварыства выдала больш 10 выданьняў, з якіх тры памерам ад 200 да 400 старонак кожнае. А гэта ўжо грунтоўны ўклад ня толькі ў мясцовую, але і ў агульную беларускую навуку. Разам з тым гэты факт дае права гаварыць уласна аб мясцовай навуцы на Беларусі і аб магчымасьці існаваньня сваіх вольных акадэміяў на мясцох там, дзе самі працоўныя ня „сьпяць у шапку“ і дзе мясцовая ўлада ведае, што ўласна ёй трэба рабіць культурную рэвалюцыю і дапамагаць працоўным браць у свае рукі ня толькі асьвету, але і навуку.

Гэты том прац таварыства зьяўляецца яго далейшым крокам, як і кожнае яго выданьне. Прыемна адзначаць гэты прогрэс у кожнай новай кніжцы, укладзенай і выданай мясцовымі працаўнікамі. У данай кніжцы ёсьць тры разьдзелы: эканамічны, прыродазнаўчы і культурна-гістарычны. У першым разьдзеле зьмешчаны працы: Ярусавай — „Насяленьне Віцебшчыны“, Гавакі — „Асноўныя рысы эвалюцыі сельскай гаспадаркі“ і „Характа-

рыстыка сельска-гаспадарчых раёнаў“, Булая — „Стан пчаларства“, Лур’е — „Цэнзавая прамысловасьць Віцебшчыны да вайны і ў часе рэвалюцыі“ і „Кірмашы“ і Лубаўскага — „Садоўніцтва“, пры чым асаблівай увагі і цікавасьці заслугоўваюць першыя тры працы; нельга не адзначыць і здавальняючай распрацоўкі іншых тэм. Гэтага разьдзелу ў першым томе прац таварыства зусім ня было. Значна багацейшы, чым у першым томе, і прыродазнаўчы разьдзел. Тутака дадзены: Радкевіча — „Стрэлкі Віцебшчыны“ і „Ільняны чарвяк“, Васільлева — „Паляўнічыя птушкі і зьвяры“ і Пузыр’ёўскага — „Расьлінны насьціл Гарадоцкага раёну“. У апошнім, культурна-гістарычным, разьдзеле скончаны друкам „Матэрыялы да гісторыі беларускага малярства XVIII ст.“ — Шчакаціхіна, пачатыя ў першым томе, і пададзены наступныя працы: „Прыгонная Віцебшчына“ — Супінскага, „Вобразнае мастацтва ў Віцебску“ — Гаўрыса, „Віцебскія мастакі граверы“ — Фурмана, „Беларуская народная песьнятворчасць“ — Анцава і „Віцебскі дзяржаўны культурна-гістарычны музэй“ — Васілевіча. Праца Анцава выходзіць ужо за межы мясцовага маштабу і гэты факт ізноў-жа паказальны, бо трымае мясцовую навуку далкам на ўзроўні агульна-нацыянальнай, не дае зьніжацца якасьці мясцовай краязнаўчай працы і г. д. Толькі, зразумела, за такія тэмы можна брацца тады, калі яны па сіле.

Рэдакцыя добра зрабіла, што зьнішчыла трэці і шосты разьдзелы, якія былі ў першым томе і складаліся з праграм краязнаўчай працы і інфармацыі аб краязнаўчай чыннасьці ў акрузе. Цяперака выдаецца часопіс „Наш край“ і далкам абслугоўвае гэтыя пытаньні

па ўсёй Беларусі. Паколькі, як нам вядома, таварыства збіраецца выдаваць бібліографію і крыніцы да пазнання свайго краю асобным выданнем,—патолькі зразумела адсутнасць і гэтага аддзелу ў даным томе. Але разьдзел навуковай інфармацыі аб мясцовых навуковых установах трэба было захаваць і ў яго папаў-бы артыкул Васілевіча аб музэі, бо такія працы складаюць асаблівы від ад тых, што самыя вынікі дасьледчай працы. Варта было таксама захаваць памер першага тому, што зручней бы было для захаваньня і аправы іх. Новая выдавецкая марка таварыства, скомпанаваная з літар „ВАТК“ значна лепшая за ранейшую, што ўяўляла сабой стылізаваную птушку, перанятую з мясцовай крашаніны. Вокладка, гравіраваная Мініным на дрэве, ня прымушае жадаць нічога лепшага. Верхняя частка яе з крылатай кнігі з каласкамі, васільком і праменьнямі так і просіцца на краязнаўчы нагрудны знак. Наогул вокладка складае эпоху ў беларускім друку—гэта першая і да таго дасканалая беларуская ксілёграфічная вокладка; да сяго часу вокладкі нават у Дзяржаўным Выдавецтве, дзе на гэта траціцца процьма про-

шай, пляскаліся цынкавымі шлёпайламі і ў большасьці выяўлялі сабой нешта нейкае.

Увесь том, як і ўсе іншыя выданьні таварыства, надрукаваны на беларускай мове; рэдактары яго—т. т. Варпаховіч і Аўхімень зусім справіліся са сваёй задачай. Гэта таксама паказальна: мясцовая навуковая арганізацыя на ўсім працягу свайго існаваньня выдае працы на мове насяленьня свае стараны, а Дзяржаўны Унівэрсытэт у Менску яшчэ і цяперака, у 1928 г., друкуе свае працы на вялікарускай мове. Гэта ізноў-жа значыць, што расьце мясцовая навука працоўных.

Некаторымі сваімі параўнаньнямі мы не хацелі сказаць, што гэта Віцебскае выданьне самае найдасканалее з усіх, узорнае. Не. У ім ёсьць яшчэ шмат розных хібаў. Мы толькі хацелі паказаць, што пры жаданьні і падтрыманьні гэтага жаданьня мясцовай уладай, на мясцох можна рабіць у грамадзкім парадку карысныя рэчы.

Кніжка варта таго, каб яе рабіць ня толькі краязнаўцам, але і шырокім масам наогул, а асабліва выдаўцам на Беларусі.

М. Каьспяровіч.

Х р о н і к а

У „Маладняку“

Прыём новых сяброў. — На апошнім пасяджэнні ЦБ „Маладняка“ прыняты ў склад аб'яднання М. Гольдберг.

Новыя выданні:

Бабруйская філія „Маладняка“ друкуе чарговы нумар Альманаху „Уздым“, дзе будуць змешчаны выключна творы сяброў Бабруйскай філіі.

Выходзіць з друку 8 нумар „Аршанскага Маладняка“.

Рыхтуецца да друку новы альманах Полацкай філіі „Маладняка“.

Сярод беларускіх пісьменьнікаў

У. Галубок напісаў новую драму пад назвай „Рвачы“, у 5-ці актах, з сучаснага жыцця.

Заслужаны актёр БССР А. Міровіч заканчвае п'есу, якая напісана ім спецыяльна для 1-га Белдзяржтэатру на тэму аб развіцці будаўніцтва ў БССР. У падставу гэтай п'есы т. Міровіч узяў Асінстрой. П'еса пойдзе ў пачатку тэатральнага сезону ў Менску.

Н. Бываеўскі пераклаў на беларускую мову драматычны абразок латвійскага пісьменьніка Райніса „Гірт з воўчага логу“. Гэты-ж аўтар піша п'есу „Пярвуша Шэршань“.

А. Ляжневіч падрыхтаваў для друку пераклад „Каралеўскі цырульнік“, „Улада цемры“—Талстога, „На вясельлі“—Чэхава, „Фіескава змова ў Генуі“—Шылера.

Белдзяржвыдавецтвам пера-выдаюцца другім выданнем творы Цішкі Гартвага—„Прысады“, „На перагібе“, трэцім выданнем „Трэскі на хвалях“ і Я. Коласа—„У Палескай глушы“.

Белдзяржвыдавецтвам заключана згода з Л. М. Кляйнбортам на напісаньне ім манаграфіі аб Янку Купале. Манаграфія зойме да 14 друкаваных аркушаў.

Васіль Каваль канчае пісаць аповесць „Залатое шчасце“ і рыхтуе да друку новы зборнік апавяданняў „Зарунела“.

14 дзён на Украіне

Думка аб экскурсіі ў братнюю нам рэспубліку—Украіну ўзнялася ў „Маладняку“ яшчэ ўзімку, нека на агульным сходзе, пасля прыезду з Харкава трох таварышоў—„маладнякоўцаў“—Т. Масэнкі, Ів. Момата, Ів. Коўтуна. Гэтыя т. т., між іншым, зрабілі на агульным сходзе даклад аб сучаснай украінскай літаратуры і напісалі некалькі ўражаньняў аб Беларусі. Тады-ж усе маладнякоўцы і зацікавіліся Украінай, яе жыццём, літаратурай, культурным росквітам і г. д.

Сьпісаўшыся з харкаўскімі таварышамі, мы абмеркавалі плян экскурсіі і ў чэрвені м-цы выехала 9 чалавек: В. Каваль, А. Звонак, Іл. Барашка, В. Маракоў, А. Моркаўка, А. Салагуб, М. Нікановіч, С. Баркоўскі і Я. Мазуркевіч.

З матар'яльнага боку нам дапамог Наркамасьветы.

Дзевяць чалавек— гэта ня сумна.

Праехалі Беларусь; вядомы калёрыт: поле з рэдкім, яшчэ не пасьпелым збожжам, хвоі, маленькія рэчкі, балоты і сіняе неба.

Вось першая станцыя з надпісам на украінскай мове. І зусім іншая мясцовасьць.

Лесу няма, балотаў таксама. Мільгане з вакна белая хатка з вішневым садам— хата белая, прыгожая, вясёлая нейкая.

Кіеў

У Кіеве мы сустрэліся з таварышамі-пісьменьнікамі: А. Клочча, Б. Каваленка, Сьмілянскі і інш., якія дапамаглі нам пры аглядзе горада і яго мастацкіх і культурных каштоўнасьцяў.

Акругом комсамолу дапамог нам таксама. Нязвычайна жывы і энэргічны, сымпатычны хлапец,

т. Зіндэр шмат дапамог нам пры аглядзе горада.

Пабылі ў Кіева-Пячэрскай лаўры, у гістарычным музэі, наведалі рэдакцыю газэты „Молодий Большевик“, дзе пазнаёміліся з рэдактарам М. Грыцаём і з некаторымі супрацоўнікамі. У Кіеве прабылі 4 дні, а потым к нам прыехалі з Харкава „маладнякоўцы“: Т. Мясэнка, Ів. Момат, Кундзіч, Кузьміч і Саўчанка („Плуг“).

Едзем на пароходзе...

Застанавіліся на магіле слаўтага украінскага поэта-бунтара Т. Р. Шэўчанкі.

Днепрапятроўск. Тут мы таксама аглядзелі горад.

На „дубе“ едзем па Дняпроўскіх парогах. Аглядзелі Днепробуд.

У Харкаве знаёмімся з пісьменьнікамі. Аграмадны завод ВЭК будуюцца дом пісьменьнікаў.

Наогуле, падарожжа цягнулася 14 дзён, якое дало вельмі шмат новага для „Маладняка“, паказала відавочна культурны ўздым братняй нам рэспублікі Украіны, пазнаёміла бліжэй з літаратурай. Гэта будзе яшчэ далейшай сувязьню паміж дзвюма маладымі рэспублікамі—Украінай і Беларусью.

З Ъ М Е С Т

	Стар.
Тэрэнь Масэнка. Сьмерць паліткома	3
В. Казлоўскі * *	8
Паўло Тычына. Закучаравіліся хмары	10
С. Хурсік. Пільнікі	11
Уладзімер Хадыка * * *	23
Ул. Сасюра. Г. П. У.	24
Янка Відук. Зарубчык	29
Юлі Таўбін * * *	44
Алесь Звонак. М. Дубовіку.	45
Валеры Маракоў. М. Дубовіку	46
Янка Бобрык. Партрэт на магілу	48
С. Замбржыцкі. „На прасторах жыцця“ Тараса Гушчы (Я. Коласа)	51
М. Касьпяровіч. Латывская літаратура	67
Кніганаіс	75
Хроніка	86